

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ETİK OLGUSU ÇERÇEVESİNDE KAMU
POLİTİKALARINDA DÜRTME: ZORUNLU
BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ ÖRNEĞİ**

CEMİLE ARISOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMA MÜGE ÖZDEMİRAY**

KONYA-2022

İÇİNDEKİLER

Özet	iii
Abstract	iv
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME

1.1. Davranışsal İktisadın Temelleri	3
1.1.1. Geçmişten Günümüze Davranışsal İktisat	5
1.1.2. Davranış Bilimlerinde Ana Terimler	9
1.1.2.1. İkili Sistem	9
1.1.2.2. Beklenti Teorisi	11
1.1.2.3. Sınırlı Rasyonellik	13
1.1.2.4. Diğer Terimler	15
1.2. Davranışsal İktisadın Kamu Politikalarında Kullanımı	24
1.2.1. Bir Yöntem Olarak Dürtme	24
1.2.2. Seçim Mimarisi	25
1.2.3. Liberal Yönlendirme	26
1.2.4. Politika Oluşum Sürecinde Davranış Biliminin Önemi	27
1.2.5. Rastgele Kontrol Deneyi	29

İKİNCİ BÖLÜM KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME VE ETİK

2.1. Etik Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi	35
2.1.1. Etik ve Ahlak İlişkisi	35
2.1.2. Etik ve Değer İlişkisi	37
2.1.3. Etik ve Kültür İlişkisi	38
2.1.4. Etik ve Hukuk İlişkisi	39
2.2. Kamu Yönetiminde Etik İlkeler	39
2.2.1. Hesap Verilebilirlik	40
2.2.2. Saydamlık (Şeffaflık)	41
2.2.3. Tarafsızlık	42
2.2.4. Eşitlik	42
2.2.5. Liyakat ve Profesyonellik	43
2.2.6. Liderlik	43
2.2.7. Saygınlık ve Güven	44
2.2.8. Hukukilik	45
2.3. Kamu Politikalarında Dürtmeye Yönelik Etik Eleştiriler	45
2.3.1. Refah	46
2.3.2. Özerklik	47
2.3.3. Haysiyet	47
2.3.4. Zorlama	48
2.3.5. Manipülasyon	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME VE ETİK BAĞLAMINDA
“ZORUNLU BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ” NİN İNCELENMESİ

3.1. Türkiye’de Davranışsal Kamu Politikaları Uygulamaları	54
3.1.1. Dünya Bankası Tarafından Yürütülen Projeler	56
3.1.2. “Daha Yeşil Bir Türkiye’yi Birlikte İnşa Edelim Projesi”	57
3.1.3. Bireysel Emeklilik Otomatik Katılım Sistemi	58
3.1.3.1. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminin Ortaya Çıkış Nedenleri ...	60
3.1.3.1. Nüfusun Yaşlanması	61
3.1.3.2. Sosyal Güvenlik Sistemindeki Sıkıntılar	62
3.1.3.3. Tasarruf Oranlarının Düşük Olması	63
3.1.3.4. Kayıt Dışı İstihdamın Yüksek Olması	64
3.1.3.5. Geçmiş Dönemlerde Erken Yaşlarda Emeklilik	65
3.3. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sistemlerinin Karşılaştırılması	65
3.4. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminde “Dürtme” Kavramı	69
3.5. Kamu Yönetiminde Etik Eleştirilerin “BES” Bağlamında Değerlendirilmesi	76
3.5.1. Refah Bağlamında BES	76
3.5.2. Özerklik Bağlamında BES	77
3.5.3. Haysiyet Bağlamında BES	78
3.5.4. Zorlama Bağlamında BES	79
3.5.5. Manipülasyon Bağlamında BES	80
Sonuç	81
Kaynakça	83

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	Cemile Arısoy		
	Numarası	19810401015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimli ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi SEMA MÜGE ÖZDEMİRAY		
Tezin Adı	Etik Olgusu Çerçevesinde Kamu Politikalarında Dürtme: Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi Örneği			

ÖZET

Kamu politikalarının başarısı varsayımlara dayanmayan gerçek birey davranış ve tercihleriyle ilişkilidir. Bu sebeple her geçen gün davranışsal kamu politikaları devletler için daha önemli hale gelmektedir. Aynı zamanda sunulan kamu politikalarının etik ilkelere uygunluğu her zaman önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bu çalışmada Türkiye’de davranışsal kamu politikalarının en önemli uygulamalarından biri olan “Zorunlu BES uygulaması ne ölçüde etikdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde, kamu politikalarında dürtme kavramının üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu politikalarında dürtme anlayışı ve etik ilişkisi değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, kamu politikalarında dürtme ve etik bağlamında zorunlu bireysel emeklilik sistemi örneği incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ilgili uygulamaya yönelik; güç eşitsizliğinin bulunması, toplumun yapılan uygulamaların farkında olmadan özgür bir şekilde seçim yapmalarının çok zor olması ve aynı zamanda iyi niyetle bile olsa hükümetlerin çoğunluğun iyiliği adına zorlama ve manipülasyon kullanarak azınlığın seçme hakkını elinden alması gibi etik eleştiriler dikkate alındığında toplumsal faydayı önemseyen bu politikanın geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İçgörü, Etik, BES, Zorunlu BES.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Author's	Name Surname	Cemile Arsoy		
	Student Number	19810401015		
	Department	Political Science and Public Administration		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi SEMA MÜGE ÖZDEMİRAY		
Title of the Thesis/Dissertation	Practice Of Ethics In Public Policies: The Example Of Private Pension System			

ABSTRACT

The success of public policies is related to real individual behaviors and preferences that are not based on assumptions. For this reason, behavioral public policies are becoming more important for government day by day. At the same time, the compliance of the presented public policies with ethical principles has always been one of the important topics of discussion. In this study, one of the most important practices of behavioral public policies in Turkey, "To what extent is the mandatory PPS application ethical?" The answer to the question has been sought. In this direction, in the first part of the study, the concept of nudging in public policies is emphasized. In the second part of the study, the concept of nudging and ethics in public policies is expressed. In the third and last part of the study, the example of the compulsory private pension system in the context of nudging and ethics in public policies has been examined. As a result of the study, for the relevant application; it was emphasized that this policy, which cares about social benefit, should be developed due to ethical criticisms such as the existence of power inequality, the fact that it is very difficult for the society to choose freely without being aware of the practices, and at the same time, governments, even with good intentions, take away the minority's right of choice by manipulation.

Keywords: Behavioral Insight, Ethic, PPS.

GİRİŞ

Klasik iktisatta bireyler düşünebilme yetisine sahip ve iradesini kullanan rasyonel varlıklar olarak kabul görmektedir. Ancak birey davranışları incelendiğinde görülmüştür ki insanlar belli zamanlarda belli kararları verirlerken iç ve dış etmenlerden etkilenmektedirler. 1930’lu yıllara kadar Klasik İktisat bilimi bireyleri “Homo Economicus” olarak ifade etmektedir. Yani bireyler “ekonomik/iktisadi insan” olarak görülmekte ve bu doğrultuda rasyonel davranışlar sergilemektedirler. 1930’lu yıllar ile birlikte rasyonel insan kavramı tartışılmış ve bu tartışma sonucunda bireylerin her durumda rasyonel tercihler yapamayacakları görülmüştür. Özellikle bireylerin davranışlarını etkileyen psikoloji biliminin de bireyler üzerindeki etkilerinin ortaya konmasıyla birlikte “Davranışsal İktisat” kavramı ortaya çıkmıştır.

Davranışsal iktisat disiplinin temelinde, bireylerin kendi karar verme özgürlüklerine dokunulmaksızın seçim mimarlarınca ya da seçim mimarisi yöntemiyle yapılan dürtmeler ile tercihlerinin yönlendirilmesi yer almaktadır. Bireyler klasik iktisat disiplininde kabul edilen şekliyle, tam manasıyla iktisadi insan olarak kabul edilemezler. Onları etkileyen bir sosyal çevre ve belli ihtiyaçları söz konusudur. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda bireylerin küçük ve daha az masraflı dürtmeler ile faydalı olunabileceği düşünülen seçimlere yönlendirilmesi özellikle devletlerin politika yapma ve uygulama süreçlerinde tercih etmiş olduğu yollardan bir tanesidir.

Devletler için de yapılan kamu politikalarının başarıları bireylerin yapmış oldukları tercihlerin anlaşılması ile mümkündür. Bu sebeple bu tercih eğilimleri aynı zamanda iktisadi anlamda da saptanmaya çalışılmaktadır. Bu durum davranışsal kamu politikalarını da her geçen gün daha önemli hale getirmektedir. Kamu politikaları seçim mimarisi tarafından bireylere entegre edilmeye çalışılırken, uygulamaya konulan kamu politikaları için seçim mimarları davranışsal iç görü anlayışından yararlanmaktadırlar. Bu anlayış ile seçim mimarileri, bireyleri “dürtme” gibi davranışsal yöntemler kullanarak yapmış oldukları kamu politikalarını daha etkili hale getirmektedirler. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların yapmış oldukları uygulamalar göz önüne alındığında, davranışsal iç görülerle daha az maliyetle daha çok toplumsal refah elde edilebileceği gözlenmiştir.

Bir kamu politikası aracı olarak dürtme, seçim mimarlarınca oluşturulan ve hiçbir seçeneğin yasaklanmadığı, bireylerin tercih ve davranışlarının tahmin edilebilir şekilde yönlendirildiği müdahaleler olarak tanımlanmaktadır. Dürtmenin bir kamu politikası aracı

olarak kullanılmasının nedeni ise bireylerin daha iyi kararları daha kolay bir şekilde almalarını sağlamaktır. Zorlama içermeyen devlet müdahalelerinin dürtme sayılabilmesi için aynı zamanda düşük maliyetli yönlendirmeler de içermesi gerekmektedir.

Devletler belli kamu politikaları ile bireyleri dürterek daha iyiye yönlendirmeyi amaçlarken aynı zamanda bu yönlendirmeler ile devletin sosyal ve ekonomik yapısının gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Eğitim, sağlık, istihdam ve yatırım gibi konularda yapılan dürtmeler ile bireylerin daha kolay tercihler yaparak daha iyi bir refah seviyesine ulaşmaları amaçlanmaktadır. Bu sebeple yapılan birçok kamu politikası mevcuttur. Bununla birlikte bireylerin sosyal güvenlik hizmetleri alanında da geleceğe yönelik tasarruflarının artırılması ile devletler bireylere daha güvenli bir gelecek sağlamaya çalışırken aynı zamanda yatırım ve tasarrufları da arttırmış olacaklardır. Bu sebeple devletler toplumun ve devletin gelişimine katkı sağlamak için birçok kamu politikası uygulamaya koymaktadırlar. Bu uygulamalardan bir tanesi ve Türkiye’de uygulanmakta olan en önemli örneklerinden biri de Zorunlu Katılım Sistemi ya da bir diğer adıyla Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi’dir.

Bununla birlikte bireylerin daha iyiye ve doğruya yönlendirilmesi amacıyla yapılan dürtmelerin etik olup olmadığı tartışma konusu olagelmıştır. Devletlerin yapmış oldukları politikalar için bireyleri zorlamak ya da manipüle etmek yerine dürtme uygulamaları ile bireylerin özerklik anlayışına zarar vermeden, özgür iradeleriyle karar verebilmelerine olanak sağlanmaktadır. Bu çalışmada da kamu politikalarının tasarımı için bir araç niteliğinde olan dürtmenin; refah, özerklik, haysiyet, manipülasyon ve zorlama gibi etik eleştiriler doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple devlet politikalarında yatırım ve tasarrufun önemli bir yer tuttuğu Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi diğer adıyla Otomatik Katılım Sistemi etik olgusu çerçevesinde tartışılmıştır.

Bu çerçevede tez çalışmasının birinci bölümünde, davranışsal iktisat disiplininin kamu politikaları üzerindeki etkisi ve kamu politikalarında dürtme kavramı ele alınmıştır. İkinci bölümde, dürtme kavramının kamu politikaları üzerindeki etkisi etik olgusu çerçevesinde incelenmeye çalışılmış ve etik ilkeler ortaya konmaya çalışılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise, kamu politikalarında dürtme ve etik bağlamında, özellikle davranışsal kamu politikası anlamında Türkiye’de uygulanmakta olan “Otomatik Katılım Sistemi/Zorunlu BES” örneği ele alınarak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME

Karar aldıkları zaman sınırsız bir rasyonaliteye sahip olduğu düşünülen bireyleri hedef olarak oluşturulan kamu politikaları geçmişte ve şu anda ortaya çıkmış ve çıkmakta olan sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Oysa kamu politikaları oluşturulurken üzerinde durulan en önemli nokta bireylerin davranışlarını etkileyebilmek ve bu davranışların etkilenmesiyle bireylerin yapacakları tercihleri yönlendirebilmektir. Bireylerin psikolojik ve sosyolojik etmenlerle tahmin edilemeyen tercihlerde bulunmaları davranışsal iktisadın her geçen gün biraz daha yol kat etmesine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple kamu politikaları oluşturulurken seçim mimarlarınca yapılan ucuz maliyetli ve basit dürtmelerle hükümetlerin ihtiyaçları karşılanırken bireylerin de iyiye ve doğruya yönlendirilmesi amaçlanmaktadır (Erdoğan ve Karagöl, 2020: 2).

Çalışmanın bu bölümünde kamu politikalarında dürtme kavramının ortaya çıkış aşamaları davranışsal iktisat disiplini doğrultusunda ele alınmaktadır. Çalışmada “Kamu Politikalarında Dürtme” başlığı “Davranışsal İktisadın Temelleri” ve “Davranışsal İktisadın Kamu Politikalarında Kullanımı” şeklinde iki alt ana başlık çerçevesinde incelenmektedir.

1.1. Davranışsal İktisadın Temelleri

Klasik iktisat teorileri bireylerin davranışlarını matematiksel olarak analiz etmektedir. Davranışsal iktisat disiplini ise bireylerin davranışlarının ve tercihlerinin, psikolojik ve sosyolojik etmenler bağlamında nasıl değişebileceği üzerinde durmaktadır. Geçmişten bugüne değin psikoloji, iktisat, sosyoloji gibi birçok disiplin arasında çeşitli etkileşimler gözlenmiştir. Disiplinler arasında gözlemlenen bu etkileşimler değişim ve dönüşümü beraberinde getirmişlerdir. Bu değişim ve dönüşümler devletlerin gelişmesi ve toplumun ilerlemesi için büyük bir önem taşımaktadırlar.

1.1.1. Geçmişten Günümüze Davranışsal İktisat

Klasik iktisat disiplini teorisyenlerinden, Adam Smith (1723-1790), Jeremy Bentham (1748-1832) ve David Hume (1711-1776) gibi klasik iktisat teorisyenleri geçmişte bireylerin davranışlarını ve bu çerçevede şekillenen tercihlerini psikoloji disiplininin faydalanarak açıklamaya çalışmışlardır. Özellikle Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı eserinde bireylerin sosyal hayatlarındaki davranış ve tercihlerinin psikoloji disiplini bağlamında incelendiği görülmektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 289).

Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserinde aynı zamanda empatinin önemini vurgulayan Adam Smith, başka bireyler adına düşünülmemeyeceğini fakat kişinin kendini karşıdaki birey yerine koyup onun gibi düşünebileceğini ve bu şekilde davranışlarının da şekillenebileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda (1776) "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde bireylerin tercihlerinin olumlu sonuçlar doğurmasının onların davranışları üzerinde motive edici etkisinin olduğunu ifade etmiştir. Yani fayda, bireyleri eyleme taşıyan bir motivasyon kaynağı olarak ifade edilmektedir (Matsuyama, 2009: 8).

Epistemoloji, etik, din ve siyaset gibi felsefenin başlıca konularıyla ilgili eserler kaleme almış olan David Hume'ın çalışmalarına göre, bireyler hayatlarını ne kadar tutkulu, mutlu ve istekli bir şekilde yaşıyorlarsa hayatlarında yaptıkları eylem ve tercihler de bu doğrultuda şekillenmektedir. Bireyler hayata ne kadar tutkulu bir şekilde bağlılarsa yaptıkları tercihler de harcama ve kazanma motivasyonları da o derece fazla olmaktadır. Adam Smith'in aksine David Hume bireyleri anlamak için empati yapmak gerekmediğini ifade etmiştir. Bir birey karşıdaki bireyin davranış ve heyecanını anlayabilir ve davranışları ona göre şekil alabilir. Bu durumu anlayıp ona göre davranan birey doğal olarak empati kazanmaktadır (Earl, 2005: 909).

Rasyonalist faydacılığın kurucusu olarak kabul edilen Jeremy Bentham, bireyleri, doğal hukuk ve doğal haklar dışında bir aksiyon olarak kötü ve elemli bir durumdan kaçan ve haz arayan bir varlık olarak ifade etmektedir. Jeremy Bentham'ın iktisat disiplinini etkileyen çalışmalarından biri "Ahlak ve Yasama İlkeleri" adlı kitabıdır. Bentham bu çalışmasında "haz hesabı" kavramını kullanmıştır. Günümüzün faydacılık kuramının temellerini atmış olan Bentham'a göre fayda, bireyin içsel mutluluğu derecesinde ölçülebilen bir psikolojik büyüklük olarak ifade edilmektedir (Lewin, 1996: 1297).

Klasik iktisat disiplini bireyleri “homo economicus” olarak adlandırmaktadır ve bireylerin yaptıkları tercihlerde maksimum fayda sağlayacaklarını göz önünde bulundurmaktadır. Bununla birlikte bazı klasik iktisatçılar da özellikle (iktisat ve psikoloji disiplinini bir bütün gören Margeret Schabas ve Alexander Bain gibi Viktoryan İktisatçılar) bireylerin davranışlarının psikolojik etmenler çerçevesinde şekillendiğini ifade etmişlerdir. Son yüzyılda davranışsal iktisat disiplini, yapılan birçok çalışma ve verilen dünya çapındaki ödüller ile de tekrar gündeme gelmiştir.

Psikoloji ve iktisat disiplinlerinin birbirleri ile etkileşime girmelerinden doğan davranışsal iktisat teorisi, Daniel Kahnemann’ın 2002 yılında Nobel Ödülü almasıyla birlikte gündeme gelmiştir. Richard Thaler’in 2017 yılında Nobel İktisat Ödülünü kazanmasıyla birlikte, davranışsal iktisada bağlı uygulamalar tekrar gündeme gelmiş ve davranışsal iktisat disiplini bilimsel alanda kendisine önemli bir yer edinmiştir. Davranışsal iktisat, bireylerin iktisadi bir davranış gösterdikleri zaman karar alma durumlarında ya da seçimlerinde psikolojik faktörlerden nasıl ve ne şekilde etkilendiklerini inceleyen disiplinin adıdır. Bununla birlikte davranışsal iktisadın savunduğu temel varsayım, Klasik İktisat biliminin aksine “rasyonalite” varsayımının bireyler için her zaman ve her yerde geçerli olmayacağı anlayışıdır. Çünkü Thaler’in ifade etmiş olduğu gibi, Klasik İktisat disiplinde iktisadi insan olarak adlandırılan hayali bireylerin aksine gerçek dünyada bireyler rasyonel ve irrasyonel seçimler yapabilen varlıklardır (Yavuzaslan ve Aktan, 2020: 101-102).

Literatürde davranışsal iktisat disiplini denildiği zaman Thaler, Kahnemann, Tversky ve Sunstein gibi isimler akla gelmektedir. Bu kişilerin davranışsal iktisat alanında göstermiş oldukları roller gereği ünlerini hak ettiklerine şüphe edilmemektedir. Fakat bu isimlerin davranışsal iktisat politikalarının kurucuları olarak nitelendirilmesi yerine davranışsal iktisadın yeniden doğmasına sebep olan isimler olarak nitelemek daha doğru olacaktır (Özdener, 2018: 23).

Davranışsal iktisat denildiği zaman beklenenin aksine akla gelen ilk iktisatçılardan biri Adam Smith’tir. Çalışmanın başında değinildiği gibi, “Ulusların Zenginliği” kitabı ile akllara gelen iktisatçının aslında 1759 yılında yayınlanmış olan “Ahlaki Duygular Kuramı” kitabında bireylerin iktisadi davranış ve tercihlerinin psikolojik temeller üzerine kurulduğu ifade edilmiştir. Adam Smith “Ahlaki Duygular Kuramı” kitabında, “iyi bir durumdan kötü bir duruma düştüğümüzde yaşadığımız üzüntü, kötü bir durumdan iyi bir duruma geçtiğimizde hissettiğimiz mutluluktan büyüktür.” ifadesiyle psikoloji disiplininin bireylerin tercihlerini

temelde ne şekilde etkileyebileceğini göstermiştir. Bu sebeple davranışsal iktisat disiplini alanında ilk adımı Adam Smith'in attığı söylenebilir.

Klasik İktisat bilimcileri, uyguladıkları klasik iktisat teorilerinin test ve sonuç aşamasının analizinde bireyler üzerinde gerçekleşmesi mümkün olan psikolojik etmenlerin modellenmesine gerek olmadığını savunmuşlardır. Aynı zamanda bireyleri etkilemekte olan davranışsal etmenleri de sürecin dışında bırakmışlardır. Bu test aşamasında bireyler iktisadi insan olarak ele alınmış ve bu testlerin yalnızca matematiksel analizleri gerçekleştirilmiştir. Klasik İktisat bilimcilerinin, bu analizler sonucunda ortaya koymuş oldukları sonuçların çelişkiler içermesi sonucunda iktisat bilimi psikoloji bilimine temas etmiş ve davranışsal iktisat biliminin temelleri oluşmaya başlamıştır (Eser ve Toigonbaeva, 2011: 290).

Klasik iktisadın matematik ile olan ciddi ilişkisi göz önüne alındığında; klasik iktisatçıların bireyleri kararlarında akılcı davranan ve bu nedenle psikolojik etmenleri göz ardı eden canlılar olarak değerlendirdiği söylenebilmektedir. Fakat psikoloji bilimi bireylerin yalnızca faydalarını maksimize etmek için tercih yapmadıklarını belirtmektedir. Bireylerin iç görüsel davranışlarının altında yatan çocukluktan erginliğe bütün psikolojik etmenler davranışsal olarak bireyleri etkilemektedirler. Dolayısıyla bireyin kişiliğinin ve buna bağlı olarak vereceği kararların pek çoğunda ailesinin ve toplumun etkisi görülmektedir (Yayar, 2019: 1-3).

Psikoloji bilimi, bireylerin davranışlarını, muhakemelerini ve mutluluğunu sistemli bir biçimde ele almaktadır. İktisat bilimi ise bireylerin tercihleri altında yatan durumları daha net analiz etmek ve incelemek için psikoloji biliminden faydalanmaktadır. Klasik iktisatçılardan olan Adam Smith, Jeremy Bentham ve David Hume gibi isimler aynı zamanda ekonomik bir birim olan insan tercih ve davranışlarını değerlendirmişlerdir. Davranışsal iktisat disiplini içerisinde yer alan psikoloji disiplini, karar alma sürecinde olan bireyleri psikolojik faktörlerin ne derece etkilediğine yer vermektedir. Bu davranışların nedenlerini geçmişten bugüne değin inceledikleri ve analiz ettikleri psikoloji biliminden faydalanarak ifade etmişlerdir (Çavuşoğlu, 2019: 4-7).

Adam Smith, herkesçe bilinen en ünlü eseri Ulusların Zenginliği kitabında, bireyleri kendi iç dürtüleriyle ve doğasıyla değil, kapitalist sistem içerisindeki rolüyle ele almıştır. Bununla birlikte 19. yüzyıl boyunca birçok iktisatçının iktisat teorilerini ifade ederken birey davranışları için psikolojik faktörlere referans verdiği görülmektedir. Jeremy Betham'ın haz peşinde koşan insan figürü geleneksel iktisat alanındaki fayda maksimizasyonuna temel

oluşturmaktadır. Aslında insan psikolojisinin iktisat alanından dışlanması, iktisat biliminin tümünden somut ve gözlemlenebilir olguları, çoğunlukla matematiksel bir bakış açısıyla kullanma eğilimiyle başlamaktadır. Anlaşılacağı üzere Klasik İktisat disiplininde insan olarak tanımlanmakta olan varlık, esasında psikolojik ve sosyolojik unsurlardan etkilenmeyen ve çıkarları için sonsuz algılama gücü ile sadece rasyonel davranan yeni bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Bunun da iktisadın doğa bilimlerine benzeme çabasının bir sonucu olduğu görülmektedir. Neoklasik iktisat içerisinde marjinal fayda (marginalutility), kayıtsızlık eğrisi (indifferencecurve) ve açıklanmış tercih (revealedpreference) gibi teoriler, bireylerin davranışlarının tercihlerinden elde ettikleri maksimum ve minimum fayda üzerinden modellenmesine imkân tanımaktadır (Kamber, 2018: 170-174).

Irving Fisher ve Vilfredo Pareto gibi isimlerin ekonomik davranışların kökenlerine ilişkin yaptıkları çalışma veya J. M. Keynes'in piyasa aksaklıklarına tüketici dediğimiz bireylerin tercih ve eğilimleriyle verdiği cevaplara rağmen, 20. yüzyılın büyük bir parçasında neoklasik iktisat psikoloji disiplinini dışlamaya yetmiştir. Esasında matematikçi John Von Neumann II. Dünya Savaşından sonra bireylerin davranışlarını beklenen fayda teorisi üzerinden ihtimaller ve muhtemel kazançları göz önüne alarak modellemeye çalışmıştır. Bu dönemde ise bireylerin davranışlarının iktisat biliminin varsaydığı şekilde karışık analizler ve şekillerle belirlenip belirlenmediğine dair bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu dönem içinde Herbert Simon'un, rasyonellik varsayımı ile ilgili yapmış olduğu eleştirilerle davranışsal iktisadın tekrar öne çıkmasında öncülük ettiği söylenebilir (Oliwer, 2013: 690).

Özetle Simon'un araştırmaları neticesinde bireylerin iktisat biliminin varsaydığı şekilde sınırsız öngörü ve hesap kapasitesi ile bir analiz gerçekleştirmesinin mümkün olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Genellikle bireylerin sezgilerini kullanarak tercih yaptıkları varsayımı, sınırlı rasyonellik ve karmaşıklık kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Milton Friedman 20 yıl ertelemeyi başardığı sınırlı rasyonellik düşüncesini bir bilardo oyuncusunu örnek vererek açıklamaktadır. Bir bilardo oyuncusu atış yapacağı esnada bütün matematiksel hesaplamaları yapamaz. Ancak yapacağı atış sırasında sanki atışa bağlı bütün matematiksel hesapları yapmış gibi bu atışı sezgilerini kullanarak yapmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, bireyler de tıpkı bilardo oyuncusu gibi tercihleri esnasında sezgileriyle hareket etmektedirler (Özdener, 2018: 24).

Esas olarak davranışsal iktisat kavramının yükselişi Daniel Kahnemann ve Amos Tversky gibi psikologlar aracılığı ile olmuştur. Bu bilim adamlarının yapmaya çalıştıkları; iktisat disiplininde bulunan "beklenen fayda" gibi temel kavramlar üzerinden yola çıkarak,

klasik iktisat disiplininde oluşan sapmaları bu referansla ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. İlk olarak belirsizlik kavramı üzerinde çalışma yapan Kahnemann ve Tversky, 1979 yılında “Econometrica” dergisinde yayınladıkları beklenti teorisi üzerine yazdıkları makaleler ile dikkat çekmişlerdir. Makalede beklenti teorisinin üzerinde durulan nokta, bireyler belirsizlik durumunda tercih yaparken beklenen fayda teorisinin ifade ettiği şekilde istatistiksel hesaplamalar ile sonuca ulaşmak yerine genellikle sezgilerini kullanarak tercih yapmaktadırlar. Bireylerdeki bu eğilim zaman zaman makul olan sonuçlara sebep olsa da bazen ciddi hatalara da yol açabilmektedir (Hatipoğlu, 2018: 1-17).

Kahnemann ve Tversky'nin yaptığı, dikkat çeken bu araştırmalar sonucunda davranışsal iktisadın iktisat biliminde kendisine ciddi bir yer bulması ve iktisatçıların da dikkatini çekmeye başlaması kaçınılmaz olmuştur. Reacherd Thaler ise Kahnemann ve Tversky'nin çerçeveleme etkisi ve beklenti teorisi ile ilgili çalışmalarına bakarak 1980 yılında yayınladığı makalesinde, davranışsal iktisadın en çok göz önünde olan ögesi haline gelmiş batık maliyetlerin göz ardı edilmesi ve insan iradesi gibi etkenlerin tüketici grubuna dahil bireyler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Aynı zamanda Sloan ve Rusell Sage vakıfları 90'lı yıllarda bu çalışmalara destek vererek davranışsal iktisat biliminin öne çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. Yeni davranışsal iktisat dönemi olarak adlandırılan bu dönemde yapılan şey aslında temel iktisat teorilerini reddetmek yerine, insan davranışlarındaki psikolojik etmenleri göz önüne alarak bu psikolojik etmenleri ana iktisat akımları ile birleştirmeleri olmuştur (Yiğit, 2018: 164).

Kahnemann ve Tversky'nin yaptığı analizler ve bu analizlerden elde edilen sonuçlar iktisat bilimine yeni ve farklı bir perspektif kazandırmıştır. Beklenen fayda teorisi yerine beklenti teorisi ile hareket eden bireylerin fayda fonksiyonu yerine değer fonksiyonunu tercih ettiklerini varsaymışlardır. Bu sonradan gelen çalışmalar için de örnek olmuştur. Bu bağlamda analizlere bakıldığında beklenen fayda teorisine göre beklenti teorisinin daha açıklayıcı olduğu görülmüştür. Özetle, Kahnemann ve Tversky'nin iktisat teorilerini esas alan çalışmalarında görülmüştür ki, sadece bireyin karar alma sürecinin değil aynı zamanda gerçek yaşamın içinde bulunan ve genelde rasyonel olmayan davranışların iktisadi analizlere dahil edilmesi, iktisat teorilerinde uzun zamandır göz ardı edilmiş olan psikolojinin önemini ortaya koymuştur. Aynı zamanda davranış bilimleri ile iktisadi modellerin açıklayıcı gücünü de arttırmıştır (Yayar, 2019: 4-5).

Bu konuda değinilmesi önem arz eden bir nokta ise davranışsal iktisatçıları ve deneysel iktisatçıları arasındaki ilişkidir. Davranışsal iktisat çoğunlukla deney ve gözlemlere dayalı

olduğu için deneysel iktisattaki gelişmeye katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, yeni nesil davranışsal iktisatçıların yapmış olduğu bütün deneylerin, katkı olarak kabul edildiği düşünülmemelidir. Davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalar, atılan adımlar, düzenlenen konferanslar ve lisansüstü programlara bakıldığında ve bu konuda verilen Nobel Ödülleri ele alındığında; davranışsal iktisadın giderek güç kazandığı, ana akım iktisat teorileri içerisinde güçlenerek kendine yer edindiği ve gün geçtikçe daha da önemli rol oynayacağı düşünülmektedir (Özdener, 2018:24). Bireylerin özellikle rasyonel birer varlık olmadıklarını ve çevreleri söz konusu olduğunda eylemlerinin tamamen değişebileceğini ifade eden davranışsal iktisat, bu sebeple iktisat bilimine de farklı bir bakış açısı kazandırmış bulunmaktadır (Aydın, 2018: 6).

1.1.2. Davranış Bilimlerinde Ana Terimler

Bireylerin duygu ve düşüncelerinin sosyal yaşamlarına belli zamanlarda doğrudan, belli zamanlarda ise dolaylı olarak etkileri bulunmaktadır. Bireyler bu etkiler doğrultusunda karar verip hareket etmektedirler. Davranış bilimlerinin temellerini oluşturan bu kararlar sosyal yaşamdaki tercihleri etkilemektedirler. Bu etkilerin oluşumu ise temelde “İkili Sistem”, “Beklenti Teorisi” ve “Sınırlı Rasyonellik” kavramları ile açıklanmaktadır.

1.1.2.1. İkili Sistem

Kahnemann’ın zihinsel düşünceler ve ön yargıları açıklamasının ardından, 1975’den beri üzerinde durulan ikili sistemi Keith E. Stanovich ve Richard F. West’in “Akıl Yürütmede Bireysel Farklılıklar: Akılcılık Tartışması İçin Çıkarımlar?” adlı çalışmalarını referans vererek ele aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada beynin iç içe geçmiş iki sistemle hareket ettiği ifade edilmektedir. Bu sistemler Sistem 1 ve Sistem 2 olarak ifade edilmektedir. Sistem 1’in yaptığı işlemler hızlı, zahmetsiz, otomatik ve genellikle sezgiseldir. Alışkanlıklar tarafından yönetildiği için bir refleks görevi görmektedir. Bu sebeple Sistem 1’in işlemlerinin kontrol edilmesi ya da değiştirilmesi güçtür. Sistem 2 işlemleri ise Sistem 1’e göre daha yavaş ve zahmetli olup bilinçli olarak izlenmesi ve kontrol edilmesi muhtemeldir. Yavaş düşünen ve

daha rasyonel çalıştığı varsayılan Sistem 2, hızlı, sezgisel ve otomatik olan Sistem 1'den fazlasıyla etkilenmektedir (Kamilçelebi, 2019: 29).

Herhangi bir iş gezisi veya tatil dönüşü buzdolabında geçen haftadan kalma çürümüş domateslerle karşılaşan bir bireyin yüzünde istemsiz bir ekşime, bir rahatsızlık olması kaçınılmazdır. İstemsiz ve içgüdüsel olarak verilen bu tepkilerden Sistem 1 sorumlu olmaktadır. Ani bir ses duyunca verilen refleks veya kişinin adının sorulmasıyla birlikte verilen ani cevap ya da 2+2 kaçır gibi bir anda sorulan soruya verilen cevapların tümü sistem 1 tarafından yönetilen eylem mekanizması bağlamında gerçekleşmektedir.

Bununla birlikte daha farklı bir örnek ile yola çıkmak gerekirse; 2223/9 =? Sorusu ile karşılaşılınca akıldan hızlı bir refleks ile cevap vermek yerine işlemi yapmak için kalem kâğıt kullanmak veya hesap makinesi kullanmak ihtiyacı hissedilmektedir. Yine aynı şekilde bir fizik veya kimya sorusu hesaplanmak istendiğinde formüller takip edilerek bu işlemler gerçekleştirilmektedir. İşte bu da bireydeki Sistem 2'nin bir sonucudur. Örneğin ana diliyle konuşan bir birey konuşmak için zorlanmamakta fakat yeni bir dil öğrenildiği takdirde konuşmak için bir çaba gösterme ihtiyacı hissedilebilmektedir. Anlaşılacağı üzere ana diliyle konuşan kişi Sistem 1'i kullanırken farklı bir yabancı dil öğrenmiş bir kişi bu konuşma için Sistem 2'yi kullanmaktadır (Özdener, 2018: 25).

Satranç oynayan bir birey herhangi bir rakip ile karşılaştığında oyunda Sistem 1'i kullanırken satrancı ilk defa öğrenmeye başlayan veya henüz yeni pratik yapan bir birey Sistem 2 'yi kullanmaktadır. Sistem 2 tarafından öğrenilen bir eylem Sistem 1 tarafından otomatik kullanılan bir eyleme dönüşebilmektedir. Örneğin araba kullanmayı öğrenen bir birey Sistem 2'yi kullanmaktadır fakat yapılan pratik kişiyi geliştirecek ve araba kullanmak Sistem 1 tarafından otomatik yönetilebilen bir eyleme dönüşecektir (Oliwer, 2013: 686-687). Özetle, Sistem 1 içgüdüsel olarak yapılan eylemleri ifade etmekte iken; Sistem 2 bilinçli bir şekilde yapılan ve düşünülen eylemleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Sistem 1 genellikle hızlı ve pratik karar almayı kolaylaştıran kısımdır. Aynı zamanda hızlı ve düşünmeden refleks ile verilen sezgisel kararlarda yanlışlıklar olabilmektedir. Kısa vadede iyi kararlar verebilen Sistem 1 uzun vadede bu gibi sıkıntıları içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple sürekli olarak Sistem 1'e güvenmek bazı hatalara yol açabilmektedir (Özdemir, 2019: 12).

Bir örnek ile açıklamak gerekirse; bir uçak seyahat esnasında aniden türbülansa girebilir. Uçak türbülansa girdiği takdirde Sistem 1 uçağın düşme ihtimalini düşünerek

panikleyecektir. Çünkü Sistem 1 aşinalık kazanılan bilgilere inanmaya meyilli olmaktadır. Sık tekrarlanan bir bilgiyi diğerlerinden ayırt etmek zor olmaktadır. Sistem 2 ile düşünüldüğünde ise aslında uçak ile seyahat etmek en güvenilir ulaşım çeşidi olduğu için ve uçak kazasında ölme riskinin diğer ulaşım araçlarına kıyasla daha düşük olması sebebiyle aynı panik yaşanmayacaktır. Fakat Sistem 1’de aşinalık kazanılan kısa zamanlı benimsenen eylemler, Sistem 2’ nin önüne geçmektedir. Kahneman’ın ifadesiyle, bireyler bir karar alırken kısa zamanda benimsenen ve alışkanlık haline gelmiş kararları uygulayan Sistem 1’i kullanmaktadırlar (Kahnemann, 2003: 1451).

Bununla birlikte Sistem 1 ve Sistem 2 sürekli bir çatışma halindedir. Örneğin, bir metroda ya da otobüste karşı tarafta oturan dağınık saçlı veya garip giyimli birine kişilerin gözü takılabilir (Sistem 1) fakat aynı zamanda karşıdaki kişiye dik dik bakmanın görgü kurallarına aykırı olacağı düşüncesi ile insanlar bakışlarını başka yöne çevirebilmektedirler (Sistem 2). Bununla birlikte iş yerinde alt kademede çalışan bireyi öfkeliendiren üst kademede ki bireye karşılık verme dürtüsü Sistem 1’ in bir dürtüsü iken bu dürtüyü bastırmak Sistem 2’nin önemli bir görevidir.

Sonuçta , Sistem 1, bireylerin duygularını, izlenimlerini ve eğilimlerini ortaya koyar ve bu eğilimler Sistem 2 ile desteklenerek bireylerdeki tutum, inanç ve niyetlere dönüşmektedirler. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantı kurarak olaylara nasıl bakılacağı ve tercihlerin nasıl şekilleneceğini ifade eden sistem 1, bunu zaman zaman kısa vadede hızlı ve bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkardığı için sezgisel hatalara sebep olmaktadır (Tyers, 2016: 32).

1.1.2.2. Beklenti Teorisi (Prospect Theory)

Bir madeni para karşısında iki seçenek sunulan bir bireye yazı gelirse 100 TL tura gelirse 200 TL verileceği ifade ediliyor. Aynı zamanda birey bir seçim yapmak istemezse, doğrudan atış yapmadan 150 TL alacağı ifade ediliyor. Mantıklı olmanın gerekmediği, ilk bakışta çekici gelen şık seçildiği takdirde 2. seçeneği seçen kişilerin aslında 1713 yılından beri genel kabul gören beklenen fayda teorisine (expected utility theory) karşı çıkmış oldukları gözlenmektedir. Beklenen fayda teorisine göre belirsiz bir durumda karar verilirken, her seçeneğin ihtimaliyle ağırlıklandırılmış getirisini toplayarak bir beklenen değer hesaplanır ve bu hesaplama göre karar verilmektedir (Yürük, 2017: 54-57).

Beklenti teorisine bakıldığı zaman ilk prensibe göre bireyler karar alma süreçlerinde kendi refahlarının son haline değil bir referans noktasına aynı zamanda kayıp ve kazanç olarak görecekları bir değişime odaklanmaktadır. Örneğin, Kahneman'ın "Hızlı ve Yavaş Düşünme (Thinking, Fast and Slow)" (Deniztekin ve Deniztekin, 2015: 325-326) isimli kitabında verilen örnekten hareket edildiği taktirde, bir elini soğuk bir elini sıcak suya soktuğu düşünölen iki kişinin, daha sonra iki elini de oda sıcaklığında bir suya soktuğu taktirde iki elinin de farklı sıcaklıklar hissedeceği olasıdır. Aynı durumun sağlık ve refah gibi durumlarda söz konusu olmayan, hayatın belli alanlarındaki değişkenleri için de geçerli olduğu söylenebilmektedir (Seçilmiş, 2016: 29).

Kayıptan kaçınma olarak ifade edilen beklenti teorisinin üçüncü prensibi şöyle ifade edilmektedir; beklenti teorisinde görölen, bireylerde kaybetme hissinin vermiş olduğu olumsuz hissin kazanmanın vermiş olduğu olumlu hisse oranla çok daha fazla olmasıdır. Beklenen fayda teorisinde ise faydada görölen değişimi bulmak amacıyla iki farklı refah durumunun farkı hesaplanmaktadır. Refahtaki değişimin kayıp veya kazanç olması fayda hesaplamasında bir ehemmiyete sahip değildir (Tyers, 2016: 32).

1.1.2.3. Sınırlı Rasyonellik

"Hangi karar en iyi ve en faydalı olanı göstermektedir?" ya da "İdeal karar kavramı nedir?" sorularının tam karşılığını klasik iktisat varsayımı ile veren ekonomik insan kavramı, olması gereken ideale ve olana göre hareket eden bir bireyken, Herbert Simon bu yaklaşımı eleştirmiş ve "yönetmel insan" kavramını geliştirmiştir. "Simon karar vermeyi, bireyin belli bir amaca ulaşmak için bilinçli olarak belirli bir alternatif seçmesi" şeklinde tanımlamıştır. Bu ifadeye göre bireylerin göstermiş oldukları faaliyetlerde dikkat çeken durum bireylerin bilinçli seçim unsurlarıyla hareket etmeleridir. Ona göre rasyonellik, karar verme sürecinde tüm alternatiflerin bilinmemesi, dış faktörler hakkındaki belirsizlikler ve kararların sonuçlarının hesaplanamaması gibi birçok sebeple sınırlı bir hal aldığı görölmektedir (Serim, 2020: 542)." Bu bağlamda 1950'li yılların ortalarında tam bir bilgiye sahip olarak rasyonel karar alınabileceğini ortaya koyan teoriye alternatif olacak şekilde "sınırlı rasyonellik" anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Klasik iktisat varsayımlarında; insanlara kıt kaynaklar içinde sınırsız tercih hakkı verilirken, bireyin bu seçenekler içerisinde tercih yapması beklenir. Aynı zamanda

görülmektedir ki bireyin bir seçim yaparken, belli yönlendirme ve tercih sırasına göre karar verdiği kabul edilmektedir. Bu sebeple bireylerin aldıkları kararlar yalnızca kendi düşünce dünyalarından çıkan ve bireylerin tekelinde bulunan kararlar değildir. (Kanlıoğlu, 2019: 107).

Rasyonel karar verme sürecinde bireylerin fizyolojik özelliklerinin, yaşadıkları çevrenin veya bilgi ve veri değerlendirme, edinme kısıtlarının karar alma süreci içerisinde etkili olduğu savunulmaktadır. Karar verme modeli, karar verici bireylerin bütün alternatifleri ve çözümleri bildiğini aynı zamanda çözümlerinin sonuçlarına bakılarak karar verildiğini öngörmektedir. Gerçek dünyaya uzak olan bu modellemeyi fazla ideal bulan Simon, insanın rasyonel dünyada gerçek anlamda bütün çerçevesel değişkenleri, çözümleri ve sonuçlarını dikkate alamayacağını, bütün alternatifleri değerlendirmesinin mümkün olmayacağını ve sonuç olarak optimal seviyede bir çözüme ulaşamayacağını ifade etmektedir. Bireylerin yalnızca optimal düzeyde tatminkâr bir karar aşaması gerçekleştirebileceklerini savunmaktadır (Thaler, 2016: 1591).

“Tatminkâr” kavramını literatüre kazandıran Simon, aynı zamanda bireyler ve örgütler arasında böyle bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Yani örgütler de bireyler gibi salt rasyonel kararlar almak yerine içsel ve dışsal sebeplerle tam rasyonellikten uzaktırlar. Bireyler karar verirken oluşabilecek tüm alternatifleri kendi sınırlı rasyonellikleri çerçevesinde belirleyebilmektedirler. Bu sebeple karar verici organlar ve bireylerin kararları bir rasyonelliğe sahiptir. Fakat bu rasyonellik ancak sınırlı bir rasyonelliktir (Özden, 2018: 30-31).

1.1.2.4. Diğer Terimler

Bireylerin davranışları ikili sistem, beklenti teorisi ve sınırlı rasyonellik kavramlarıyla açıklanmaktadır. Bununla birlikte bu kavramlar dışında bireylerin bilişsel sınırlılıkları ve önyargıları nedeniyle oluşan kısıtlar mevcuttur. Bunlar: Çapa etkisi, bulunabilirlik etkisi, sürü psikolojisi, hazır bulunan seçeneklere yatkınlık, kayıptan kaçınma, sahiplik etkisi, statüko etkisi, çerçeveleme etkisi, yemleme etkisi, son tarih belirleme etkisi, temsiliyete bakarak karar verme etkisi, kendine hizmet eden sapma, odaklama etkisi, projeksiyon sapması, zihinsel muhasebe ve irade, hale etkisi ve hiperbolik indirgeme olarak ifade edilebilir.

Çapa Etkisi (Anchoring):

Bireylerin karar verme sürecinde elde ettikleri ilk bilginin doğruluğuna olan güvenleri ya da ilk elde edilen bilgiye göre daha sonra elde edecekleri bilgileri değerlendirmeleri, kıyaslama yapmaları anlamına gelen çapa etkisi daha kısa anlamıyla "oltaya gelmek" olarak tabir edilebilir (Sinanhan, 2019).

Bir yolda giderken insanların yanına tanıtım veya yardım amaçlı gençler yaklaşmaktadırlar. Bir gencin bir bireye yaklaştığı ve ondan belli bir kurum veya amaç için para topladığını söylediği takdirde bireylerin yapacakları yardım oranı kendi karar verdikleri kadardır. Fakat bu kişi yardım yapan insanların en az 20 TL veya 100 TL verdiğini söylese karşı taraftaki kişinin yardım için vereceği miktar bu durumdan etkilenmiş olacaktır. Aynı zamanda bir alışveriş merkezinde 200 TL'lik bir kıyafet için pazarlık eden bir kişinin kıyafetin fiyatını 150 TL ye düşürmesi ile 200 TL'lik bir kıyafeti pazarlık yaparak 100 TL ye düşürmesi arasında duyduğu haz açısından farklılık oluşacaktır (Eser, 2011: 11).

Bu örneklerde ifade edildiği gibi birey bir konu hakkında karar verirken, tercih yaparken, daha önce algıladığı ve etkileşime girdiği sayılardan etkilenmektedir. Kahneman bunu şu örnekle ifade etmektedir: İki grup oluşturulmuş ve bir gruba Gandhi öldüğünde 35 yaşından büyük müydü diye sorulmuştur. İkinci gruba ise 114 yaşından küçük müydü sorusu yöneltilmiştir. Sonuçta ilk olarak 114 sayısını duymuş olan bireyler, 35 sayısını duymuş olan gruptaki bireylere göre daha büyük sayılar ile tahmin yapmışlardır. Bu sebeple doğruluğu hakkında bir fikir sahibi bile olmasalar da bireyler sayılardan etkilenip bu etkileşim çerçevesinde seçimler yapmaktadırlar (Alemannove Spina, 2014: 434).

Bu etki bazı zamanlarda çok ciddi sonuçlar da doğurabilmektedir. Örneğin Almanya'da yapılmış olan bir deneyde 15 yılını mesleğe vermiş olan deneyimli hakimlere 3 ve 9 sayıları gelecek şekilde zarlar verilmiştir. Önlerine çıkarılan hükümlüler için karar vermeden önce zarları atan hakimlerden 3 sayısı gelen hakimler ortalama 5 ay ceza için karar kılarken, 9 sayısı gelen hakimlerin ise ortalama 8 aylık bir cezayı uygun gördükleri belirlenmiştir. Örnekten yola çıkılarak herhangi bir sayıyla girilen etkileşimin çapa etkisiyle bireylerin kararlarını ne kadar etkileyebildiği göz önüne serilmiştir (Yürük, 2017: 76).

Bulunabilirlik Etkisi (AvailabilityHeuristic):

Herhangi bir konuda karar verirken o konu ile ilgili geçmişte yapılan tercihler insanların aklına gelmektedir. Daha önceki tecrübelerinden akıllarına ilk gelene güvenerek insanlar yola çıkmayı doğru bulmaktadırlar. Kahnemann'ın ifadesiyle “bir olayın ortaya çıkma sıklığı, o olayın akla ne kadar çabuk geldiği ile ilişkilendirerek ölçülmektedir”. Bireylerin medya gibi aygıtlarla sık sık karşılaştığı durumlar akıllarda daha çok yer kapladığı için bu durumların daha fazla ortaya çıktığı yanılgısı ortaya çıkmaktadır (Özden, 2018: 33-34). Bir örnekle ifade etmek gerekirse, haberlerde sıklıkla değinilen erken seçim tartışmaları bireylere erken seçim olacağını düşündürse de durum öyle olmayabilmektedir. Bununla birlikte haberlerde karşılaşılan ülkeler arası diplomatik kriz durumlarında bireylerin uluslararası seyahate belli bir süre uzak kalma isteği de aynı etkinin bir sonucudur.

Sürü Psikolojisi (BandvagenEffect-HerdBehavior):

Sürü psikolojisi, bir davranışı veya tutumu, bireyin kendisine ait inanç, zevk ve düşüncelerinden tamamen bağımsız bir şekilde yalnızca “herkes yapıyor” olarak benimsemek olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda “herkeste var bende de olsun” düşüncesi sürü psikolojisine örnek gösterilebilir. Bir markanın yeni bir sürümü telefonu çıktığında, yeni bir telefona ihtiyacı olmasa da kuyruğa girmiş birçok insan görülmektedir. Aynı zamanda sokakta dolaşmaya çıkan bir insanın aynı tarz giyimli birçok insan ile karşılaşması çok olağan bir durumdur. Bu insanların yeni bir telefona veya kıyafete ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaz. İnsanların herkeste olana sahip olma istekleri ile doğru oranlı olmasıyla açıklanabilmektedir. (Özmen, 2015:12).

Gönüllü olarak bir deneye katılan insan, yanındaki yedi insanla beraber aynı sorular ile karşılaştığı takdirde, başta kendinden emin bir şekilde basit bir soruya cevap verebilmektedir. Fakat belli bir süre sonra kendinden başka yedi insan aynı sorulara farklı cevaplar verirse belli bir zaman sonra kendi cevabından şüphe duymaya başlayacaktır. Aynı şekilde en son kendi cevabından tamamen vazgeçip diğer insanların verdiği cevapları vermeye başlayacaktır. 1955 yılında yapılmış olan bir deneyde tam olarak bu gözlenmeye çalışılmıştır. Deneyin sonucunda, 50 denekten 37'sinin sadece bir sefer sürü psikolojisine uyarak topluluk ile beraber karar vermek için yanlış cevabı verdiği gözlenmiştir. Ancak her bir birey farklı

odalara yerleştikleri ve aynı soruyla baş başa kaldıkları zaman bu soruya yanlış cevap verme olasılıkları yüzde birin altına düşmüştür (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018: 35).

Hazır Bulunan Seçeneklere Yatkınlık (DefaultEffect):

Bir birey yeni bir bilgisayar veya tablet aldığı anda arka plan resmi, ses tonu ayarı veya içerisinde bulunan diğer uygulama ayarları hazır olarak kişiye sunulmaktadır. Önemli bir durum dışında bu özellikleri herhangi bir birey kullanışlı olduğu için değiştirmek istemez ya da bu özellikleri kendi yüklemeye veya oluşturmaya çalışmaz. Hayatta da insanların önlerine hazır sunulan bu gibi kolaylıkları seçme eğilimleri mevcuttur. Bu durum pek çok farklı ülkede fark edilmiş ve olumlu adımlar atılması ve devlete belli noktalarda katkıda bulunulması sağlanmıştır.

Örneğin birçok ülke organ bağışısı konusunda vatandaşlarını direkt olarak bağışıcı kategorisine almıştır. Bağışıcı olmak istemeyen insanlar özel bir çaba göstermek zorunda kalacakları için genel anlamda bağışıcı olarak kalmaya devam etmektedirler. Aynı şekilde otomatik katılımlı bireysel emeklilik sistemi de bu duruma verilebilecek örnekler arasındadır. İnsanlar belli bir tasarrufla otomatik olarak bireysel emeklilik sistemine dahildirler. Fakat “önceden belirlenmiş aylık modellerin” yaygın olarak kullanıldığı Batı Avrupa’da (özellikle İngiltere ve Almanya) kullanılan bu sistemden çıkmak isteyen insanlar cüzi bir miktar para ödeyerek çıkabilmektedirler. Bu sistemde de insanlar var olana bağlı kalıp cüzi de olsa para ödemeyi reddederek sistemde otomatik olarak bulunmayı tercih etmektedirler. Bu durum insanın içindeki hazır olana yatkınlık kavramından bile kaynaklanabilmektedir. Sonuç olarak çoğu ülkede bu etki göz önüne alınarak gerçekleştirilen otomatik sistematik uygulamalar devlet politikaları için pozitif manada ciddi bir rol oynamaktadırlar (Akin, 2019: 153-154).

Kayıptan Kaçınma (LossAversion):

Beklenti teorisi denildiği zaman, Kahneman ve Tversky’nin daha önce belirtilen, yazı tura atıp para kazanma veya kaybetme örneği gözler önüne gelecektir. İnsanların çoğu zar atmayı tercih etmeden para kazanmak isteyeceklerdir. Bunun sebebi insanların para kaybederlerken duydukları üzüntünün para kazanırken duydukları hazdan fazla olmasıdır.

İnsanlar bir işyerinde performansına bağlı olarak ikramiye usulü çalışabilmektedirler. Bunun her performanstan sonra verildiği zamanlar çoğunluktadır. Fakat işveren gelecek dönemler için ikramiyeyi sene başında vereceğini ifade etse ve ileriki dönemlerde performansı düşük olan çalışanlarından o döneme ait ikramiyeyi geri ödemek zorunda kalacaklarını söylese, bu çalışanlar için ciddi bir stres sebebi olacaktır. Çünkü belki de sene başında harcanmış olan ikramiyenin, alınmadan önce bir etkisi olmasa da geri ödemek zorunda kalmak insanlar için üzüntü sebebi olacaktır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018: 134-138).

Yapılmış olan bir kontrollü saha deneyinde bir okulda öğretmenler rastgele eşit iki gruba ayrılmış ve birinci gruptaki öğretmenlere öğrencilerin dönem sonunda belli bir başarının üstünde olmaları halinde ikramiye alacakları söylenmiştir. İkinci gruptaki öğretmenlere ise ikramiye dönem başında verilerek öğrencilerin dönem sonunda belli bir başarının üstünde olmamaları halinde ikramiyeyi geri ödeyecekleri söylenmiştir. Sonuç olarak, dönem sonunda ikinci grupta bulunan öğrencilerin başarısının birinci grupta olan öğrencilere kıyasla daha fazla olduğu görülmüştür. Bu sonuç, öğretmenlerin ikramiye kaybetmeme motivasyonunun ikramiye kazanma motivasyonundan daha yüksek olduğunu göstermiştir (Saruç, 2015: 26).

Statüko Etkisi (StatusQuoEffect):

Geçmişten günümüze insanlar belli durumlar ve nesnelere içsel bir bağ kurarlar. Belli durumlara ve nesnelere kendilerini bağlı hissetme etkisine sahiplik etkisi denmektedir. Bununla birlikte insanlar belli durumlarda kendi istikrarlarını ve düzenlerini korumaya yönelik eğilim göstermektedirler. Örneğin; bir sağlık sigortası ya da bireysel emeklilik gibi durumlarda kişiler bir kere danışmanları ile plan yaptıktan sonra tekrar plan yapmaktan ziyade o durumu korumaya meyilli tutum sergilemektedirler. Danışmanları yeni bir düzenleme yapmadığı takdirde her sene tekrar eden ve hatta bazen varlığı bile unutulmuş bir durum oluşmaktadır. Bu statüko etkisinin bir sonucudur. Bu durumu göz önüne alan devletler tasarruf ve yatırım planları için vatandaşlara her yıl kendini otomatik tekrar eden planlar sunmaktadır (Yiğit, 2018: 184).

Çerçeveleme Etkisi (FramingEffect):

Beklenti teorisinin de bir parçası sayılan çerçeveleme etkisi, bir karar alma sürecinde bilginin veya durumun kendisinden çok; nasıl bir sunum ile insanların önüne getirildiğinin, nasıl sunum yapıldığının önemini göstermektedir. Pazarlamadan ulaşıma, medyadan gıda sektörüne kadar çerçeveleme etkisi önemli bir yere sahiptir. Çerçeveleme etkisi diğer birçok sapmayı (sahiplenme etkisi, statüko etkisi vs.) beraberinde barındırabilmektedir. Çerçeveleme etkisi kullanılırken bu sapmalar duruma dahil edilip insanlar yönlendirilebilmektedir (Kahneann ve Tversky, 1981: 453).

Karar durumunun “çerçevesi” olarak ifade edilen durum karar durumunun kendine has bir yolu ve yöntemidir. Bu tanımları örneklendirmek amacıyla sunulan çerçeveyi ifade etmek için; bir bilginin sunulma şekli, seçim seçeneklerini tanımlamak amacıyla kullanılan özel etiketler ve karar durumunu tanımlamak amacıyla kullanıma sunulan özel bir dil kullanılmaktadır. Birçok farklı çerçeve göz önünde bulundurularak aynı karar durumunu yakalamak mümkündür. Standart olan bir ekonomik teorisinin çerçevesi aynı şekilde belirli bir bilginin ya da alternatif seçeneğin sunulma şeklinin, kullanılan dilin ya da etiketlemenin alınmış olan birçok karar için önemli olmadıklarını savunmaktayken; davranışsal iktisatçılar davranışların belirlenmesinde çerçeveleme etkisinin önemini gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Şimşek, 2018: 29).

Örneğin vatandaşlara vergi borçlarını ödemeleri için yapılan dürtmelerde gönderilmek üzere hazırlanmış iki farklı mesaj içeriği bulunmaktadır. Bunlardan biri; vergi borçlarını ödeyen vatandaşların vergi borçlarını ödemeyen yüzde kırka göre daha vatansever oldukları vurgusunu yapmaktadır. İkinci mesajda ise vergi borçlarını ödemeyen vatandaşların vergi borçlarını ödeyen yüzde altmışa göre daha sorumsuz bireyler oldukları vurgusu yapılmaktadır. Bu sebeple gönderilen iki mesajdan birincisi daha etkili olacaktır. Çünkü vatanseverlik vurgusu kişiyi içinde bulunduğu durumdan ötürü mesajlar aynı şeyi ifade etse bile daha sorumlu göstererek bireye bir haz duygusu yaşatmaktadır. Davranışsal kamu politikasına bakıldığında da insan davranışları üzerindeki tutumların çoğunlukla çerçeveleme etkisi üzerinden yapıldığı görülmektedir (Özdemir, 2019: 252-258).

Yemleme Etkisi (DecoyEffect):

Bireylerin zihin yapısı daha çok kıyas ile çalışmaktadır. Yemleme etkisi ise bireylerin zihinlerinin öncesinde yapacakları tercihleri tahmin edebilmek adına kullanılmaktadır. Pazarlamacıların satmak istedikleri bir ürünün yanına koyulan yan ürünler olarak ifade edilebilir. Özellikle pazarlama alanında kullanılan yemleme etkisi tüketiciyi tercihte yönlendirmek amaçlı iki ürünün yanına konulan üçüncü bir ürünün etkisi olarak düşünülebilmektedir. Bir telefon alacakken, bir bilgisayar ya da arkadaşlar ile gidilen bir sinema da alınan patlamış mısır seçenekleri. Bütün bu seçenekler, bir üçüncüyü kişilerin tercihlerini yönlendirmek için onları seçimlerini belirlerken yapılan bir pazarlama stratejisi belirlediklerine örnek olarak gösterilebilmektedir (Üçhisarlı, 2017).

Son Tarih Belirleme Etkisi (SettingDeadline):

Yapılan deney gözlem ve analiz sonuçları göstermektedir ki, insanlar kendilerine bir çalışma veya uygulama için bir tarih verdiklerinde öteleme ya da geciktirme yapmadıkları için kendilerini o süreye göre ayarlayarak süreyi daha verimli kullanmakta ve daha başarılı olmaktadır. Bunun en iyi örneklerinden biri de okulda öğrencilere verilen ödevler olarak ortaya çıkmasıdır.

Dan Ariely öğrencileri üzerinde yaptığı bir çalışmada bunu ortaya koymaktadır. Sınıftaki öğrencilere üç ödev hazırlamalarını söyleyen Dan Ariely, teslim tarihlerini kendilerine söylemeleri gerektiğini öğrencilerine ifade etmiştir. Öğrenci grubuna geciktikleri her tarih için ceza alacaklarını ifade etmiştir. Normal şartlarda ödevlerin üçünü de dönem sonunda teslim etmeleri gereken öğrenciler, kendi zayıf yönlerini bildikleri için kendilerine göre tarih ayarlayarak ona göre ilerlemeyi tercih etmişlerdir. Başka bir öğrenci grubuna teslim tarihi vermeyen Ariely, üçüncü gruptaki öğrencilere üç ödev için kesin bir tarih vermiştir. Sonuç olarak, üçüncü grup öğrenciler ödev teslimi konusunda en başarılı performansı gösterirken, teslim tarihi belli olmayan gruptaki öğrenciler öteleme ve ihmal ile en başarısız grubu oluşturmuşlardır. Yapılan çalışmanın sonucunda görülen ise; belli bir durum üzerinde kendilerinin farkında olan gruptaki kişilerin daha başarılı olacakları yönünde olmuştur (Özdener, 2018:39).

Temsiliyete Bakarak Karar Verme Etkisi (Representative Heuristic):

Birey olarak bir belirsizlik altında bir durum hakkında tahmin yürütülmesi gerektiği takdirde o kişinin belli özellikleri göz önünde bulundurulur. Buna temsiliyete bakarak karar verme etkisi denmektedir. Bireyin daha önce nasıl bir çevrede ve ne çeşit tercihlerde bulunduğu göz önüne alınarak onun ileride de ne çeşit tercihlerde bulunacağı öngörülme çalışılmaktadır (Ulman, 2020).

Bir örnek ile ifade etmek gerekirse, bir arkadaşını tanıtan aile üyelerinden birisi bu tanımlama için, “utangaç, akıllı, düzenli ve edebiyata ilgisi var” gibi bir tanımlama yaptığında ve kişi için çiftçi mi ya da kütüphaneci mi olduğuna dair tahmin istendiğinde çoğunluğun tahmini kütüphaneci şeklinde olacaktır. Temsiliyete bakarak karar verme bireylerin tercihlerini bu şekilde etkilemektedir.

Kendine Hizmet Eden Sapma (Self-Serving Bias):

Kişinin öz saygısını korumak amacıyla gelen eleştiri ve yargıları dikkate almak yerine kendi güçlü yönlerine odaklanmasına kendine hizmet eden sapma olarak adlandırılmaktadır. Bu eğilim aynı zamanda gerçek dışı ve bazen hatalı sonuçlara yol açsa da aynı zamanda kişinin kendine olan güvenini de arttırmaktadır. Bireyler kendi başlarına gelen bir olumsuzluğu, başka sebeplere yorma eğilimindeyken başlarına gelen iyi durumların kendi tercihlerinden ötürü ortaya çıktığını savunmaktadırlar.

Bir ödül kazanan bir bireyin bunu tamamen kendi zekâ ve yeteneklerine yorması fakat iş yerinde olumsuzluk yaşayan bir işçinin bu durumu ise işverene bağlaması kendine hizmet eden sapmanın örneklerinden bazılarıdır (Hançer, 2018). Bu durumun sebebi insanların özgüvenini olumsuz etkileyecek durumlardan kaçınmaları ile açıklanabilmektedir. Aynı zamanda bu sapma hep böyle ilerleme göstermeyebilir. Kendi özgüveni ile sıkıntısı olan bireylerde başarısızlık tamamen kendi olumsuz özellikleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

Odaklanma Etkisi (Focusing Effect):

Kişiler kendi elde ettikleri tecrübeler ile hayatlarına yön vermektedirler. Başlarına tecrübelerine benzer bir durum geldiği zaman, geçmişe odaklanarak bu tecrübelerine göre karar verme eğiliminde olmaktadır. Fakat bu belli bir yönden odaklanma her zaman doğru sonuçlar ile ortaya çıkmamaktadır. Karar alınması gereken durumlarda birçok farklı yöne odaklanmak, elde edilen bir başarı durumunu daha çok açığa çıkaracaktır. Bir örnek vermek gerekirse “İstanbul güzel, güneşli ve hayallerin şehridir” gibi bir cümlede, İstanbul’un geçmişte kişinin aklında kalması, İstanbul’u o kişi için bir mutluluk kıstası yapmaktadır. Fakat İstanbul’da yaşayan herhangi bir birey için bu durum böyle olmayabilir.

Paranın mutluluk kaynağı olduğu fikri geçmişten bugüne, bireylerin aklında olan belli fikirlere sahiptir. Fakat para hali hazırda kısa vadede bir hazzı sebep olsa da uzun vadede bunun böyle olmadığı görülecektir. Bu sebeple odak noktası ortaya çıkarken her açıdan düşünmek en doğru odaklanma şekli olacaktır (Seçilmiş ve Didinmez, 2016: 204-212).

Projeksiyon Sapması (Projection Bias):

İnsanlar ileriye dönük kararlar vermeye meyillidirler; fakat bu kararlar verilirken insanın adapte olduğu durum ve koşulların göz ardı edilmesiyle geleceğe dönük bir sapmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sapma projeksiyon sapması olarak adlandırılmaktadır. Karnı çok açken yemek sipariş eden bir insanın yemeği az bulması ya da içerde battaniyenin altında ısınan birinin dışarıda üşüyeceğini düşünmemesi gibi durumlar buna örnek verilebilir. İnsanın adapte olma yetisinden dolayı gözden kaçan bu sapma, olumsuz durumlar karşısında bireylerin karşılaşılan olumsuz durumun sebebini başka bireylere yüklemesine ya da kaygı, suçluluk, utanç ve diğer olumsuz duygulara sebebiyet verebilmektedir (Yılmaz, 2018: 17-21).

Zihinsel Muhasebe (Mental Accounting) ve İrade (Self-Control):

İnsanların zihinsel muhasebelerini ve iradelerini kullanmaları tam olarak bir şirketin muhasebesini kullanması ile paralel olarak ilerlemektedir. Ancak zihinsel muhasebe

seçenekleri kişilerde sunum aşamasındaki unsurlardan etkilenecek, ekonominin önemli bir unsuru olan likit varlıklar gibi birçok hesapların aralarında takas kurulabileceği gibi genel olan temel varsayımlar için aykırı kararlara yol açabilmektedir.

Buna en güzel örneklerden birini Thaler vermiştir. Bir plajda arkadaşı ile beraber uzanan bir birey arkadaşına su almak için bir büfeye mi yoksa beş yıldızlı bir oteldeki marketten mi ödeme yapması gerektiğini sorduğunda, homo-economicus olan birey büfeyi fiyatlandırmadan ötürü tercih edecektir. Bunun sebebi klasik ekonomik modelde bireylerin tüketim ihtiyaçlarının aynı olması sebebiyle yaptıkları tercihlerinde suyun satın alındığı yerden bağımsız olması gerekmektedir (Güven, 2021: 255-256).

Thaler, kabul edilen fiyat farklılaşma durumunu tüketici bir bireyin alışveriş yaparken iki çeşit fayda elde edilmesiyle açıklamaktadır. Bu faydalar “elde etme” ve “işlem” faydalarıdır. Elde etme, klasik ekonomi teorisindeki tüketici fazlasına benzer bir biçimde ürün için harcanılan para değerine odaklanmaktadır. İşlem faydası ise, bireyin anlaşmanın diğer kısmını nasıl algıladığı ile ilgili bir durumdur. İşlem faydası, gerçekte ödenen para ile tüketicinin ödemeyi beklediği referans fiyat arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Tıpkı otelden alınacak olan suyun mu yoksa büfedeki suyun mu daha uygun olacağının fiyat referansı ile öngörülmesi gibi (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 260-264).

Hale Etkisi (Exaggerated Emotional Coherence – Halo Effect):

Bir insanla ilk tanışıldığında o insan hakkında kafada oluşan olumlu veya olumsuz önyargılar ile o kişiyi değerlendirme durumuna hale etkisi denmektedir. Örneğin yeni tanışılan birinin konuşmasından kaba ve agresif olduğu gözlemlendiği için iyi bir aile babası olamayacağı düşüncesi veya bir ortamda karşılaşılan bir insanın nazik ve kibar olmasından dolayı o insandan cömert olmasını beklemek gibi durumlar hale etkisi örneklerini oluşturmaktadır. Bu durumlar tamamen hale etkisinin ürünü olarak görülmektedir.

Bir insanın hangi karakteristik özelliklere sahip olduğunun öğrenilmesi tamamen tesadüfi bir şekilde gerçekleşse de bu durumun öğrenilme sırası, hale etkisi açısından önem arz etmektedir. Çünkü insanlar öğrendikleri ilk şeyleri akıllarında daha fazla tutarken sonradan öğrenilen bilgiler ise akıllarında çok fazla yer etmemektedir (Gray, 2012:10).

Hiperbolik İndirgeme (Hyperbolic Discounting):

Hiperbolik indirgeme denilen sapma, bir karar şu ana ne kadar yakınsa ondan beklenen getiri o kadar fazladır anlayışıdır. Bu durum şöyle örneklendirilebilir; “bugün 1000 TL almayı mı yoksa bir ay sonra 1100 TL almayı mı düşünüyorsunuz sorusuna farklı açıdan bakıldığında yani bir yıl sonra mı 1000 TL almayı tercih edersiniz yoksa bir yıl bir ay sonra 1100 TL mi” sorusuna verilen cevaplar farklı olacaktır.

Klasik ekonominin eksik kaldığı bu noktada, klasik teoride öngörülen rasyonel bireyin elde edeceği faydayı maksimum seviyeye çıkarmak isteyerek tercih edecek bununla birlikte karşılaşılan durumlarda bekleyerek geçen her zaman için daha fazla para kazanmayı amaçlayacaktır. Fakat hiperbolik indirgeme sonucunda bireyler içinde buldukları zaman ve gelecek zaman arasında tercih yaparlarken tutarsız davranmaktadırlar. Sonuçta bireylerin yaptıkları tercihlerin ne kadar geç bir şekilde ortaya çıkarsa, ortaya çıkan sonuçları görmezden gelmeye meyilli olan bireyler, hiperbolik indirgemenin en göze çarpan örneğini kredi kartı ile taksitli harcama yaparken göstermektedirler (Alemanno ve Spina, 2014: 434).

1.2. Davranışsal İktisadın Kamu Politikalarında Kullanımı

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) (2019) tanımına göre davranışsal içgörü; “insanların gerçekte nasıl seçim yaptıklarını keşfetmek amacıyla psikoloji, bilişsel bilimler ve sosyal bilimlerden edinilen bilgileri ampirik olarak test edilmiş sonuçlarla birleştiren politika oluşturucu bir yaklaşımdır” (Özdemir, 2019: 248). Davranışsal içgörü üç temel alt başlık etrafında toplanmaktadır. Bunlar; dürtme, seçim mimarisi ve özgürlükçü paternalizmdir. Davranışsal iktisat, kamu yönetiminde davranışsal içgörü doğrultusunda dürtme şeklinde insanlara uygulanmaktadır. Çeşitli seçim mimarlarının çerçeve oluşturması ve insanların belli şekillerde yönlendirilmesi ile yaşamın belli alanlarında davranışsal iktisat kamu politikalarına etki etmektedir.

1.2.1. Bir Yöntem Olarak Dürtme

P. G. Hansen'in 2016 yılında dürtmeyle ilgili olarak "bilişsel sınırlar, yanlılık, yanlıgılar, rutinler ve alışkanlıkların, bireylerin rasyonel karar alma süreçlerinin önünde bir engel olduğunu belirtmekte ve dürtme kavramının rasyonel karar alma süreçlerini etkileyecek olan bu etmenlerin göz önüne alınması suretiyle bireylerin yargılarını, tercihlerini ve eylemlerini öngörülebilir şekilde etkileme özelliği olan bir girişim" olduğunu ifade etmektedir (Hansen, 2016; akt. Özdemir, 2019).

Susnstein'in doğanın bir seçenek mimarı olarak kendisini aslında dürttüğünü ifade etmesi, aynı zamanda gelenek ve göreneklerin kendiliğinden bir düzen oluşturması ve bunun gibi görünmez ellerin de öyle olduğunu ifade etmesi doğada dürtmenin aslında hep var olduğunu göstermektedir. Özel sektörün ve hükümetlerin bireyler adına karar verip onları dürtmeleri normaldir. Bireyler bu dürtme karşısında bir tercih yapabilirler. Aynı zamanda bir tercih yapmama haklarını da kullanabilmektedirler. Bu sebeple dürtmelere karşı endişe etmek ve bazı dürtmelere itiraz etmek makul bir durum olsa da dürtme kavramının kendisine karşı olmak makul bir durum değildir (Yazar, 2018: 188-190).

İnsanların düşüncelerini onları manipüle ederek ya da zorla değiştirmeye çalışmak yerine insanların tutum ve davranışlarının dürtme yoluyla değiştirilmeye çalışılması daha kolay ve daha makul olan bir seçenektir. Çünkü dürtme, bireylere ufak dokunuşlarla onların tercih etme hakları ellerinden alınmadan uygulanabilecek doğru bir yöntemdir. Bu sebeple çevresel faktörleri küçük dokunuşlar ile değiştirerek yani onları ufak ufak dürterek başarı sağlamak mümkün görünmektedir. Devletler de bunu fark ederek çok küçük dokunuşlar ile büyük geri dönüşler alabilmektedirler (Doğru, 2020: 2-3).

Thaler'in ve Sunstein'in sağlık, zenginlik ve mutluluk ile ilgili kararları uygulamak olarak ifade ettikleri dürtme kavramı, insanları nazikçe dürtmek kendileri adına en iyi olanı tercih ederken dahi davranışlarında tamamen özgür olmalarına olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda toplum açısından daha kazançlı denilebilecek yönleri dürtmek özenli bir seçim mimarisi ve mevcut olan hükümet politikalarının basit bir şekilde ince ayarlanmasıyla pek çok sosyal faydanın sağlanabileceği konuları üzerinde dikkat çekmektedirler (Yazar, 2018: 190-191).

1.2.2. Seçim Mimarisi

Yapılan bütün seçimlerde bütün kontrol bireyde değildir ve aynı zamanda bu seçimlerde kişi her zaman en doğru kararı verme yetisine sahip olamamaktadır. Richeard Thaler ve Cass Sunstein “seçim mimarisi” kavramını ortaya koyarken aslında bu noktaya değinmektedirler. Thaler ve Sunstein’in ifadelerine göre seçim mimarisi ile kamu politikalarının hakim olduğu ekonomi, sağlık, vergi gibi birçok alanından tüketici bireylere yönelik pazarlama politikalarının kullanıldığı birçok alan içinde bireylerin ve toplumun lehine işleyecek ve faydasına olacak sistemler oluşturmak mümkündür (Özdener, 2018: 85).

Davranışsal iktisatçıların geliştirdikleri deney ve gözlemlerin insanları daha rasyonel karar almaya yönlendirmesinin gerekliliği “dürtme” yaklaşımını ortaya koymaktadır. Dürtme, ekonomik teşvikleri ve mutluluğu ciddi anlamda etkilemeksizin ve tercih seçeneklerini yasaklamadan birey davranışlarının tahmin edilebilir şekilde değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Dürtme aracılığı ile seçim mimarları, irade noksanlığına sahip bireylerin belli yönlendirmeler ile tercih gerçekleştirmeleri konusunda yardımcı rol oynamaktadır (Kılıç, 2020: 246-247).

İnsanların hayatları boyunca yapacakları tercihler için önlerine konmuş çeşitli seçenekler bulunmaktadır. En basit örneği ile bir marketteki rafların dizilmesinden, hastanelerde doktorların uygulayacağı tedavilere kadar her şey seçim mimarisinin örneklerindedir. Thaler ve Sunstein’in bunu açıklama şekilleri bir okul müdürünün yemekhanede öğrencilerin nasıl yemek seçtiklerini incelemesiyle olmuştur. Bu örnekte öğrenciler yemek tercih ederlerken ilk sıralara yerleştirilmiş yemekleri daha çok tercih etmekte ve daha sonra gelen yiyecekleri daha az tercih etmektedirler. Bunun sonucunda çocukların sağlıklı beslenmesi için ön tarafa daha sağlıklı, sebze ağırlıklı bir dizim yaptıran okul müdürü iyi bir seçim mimarı olmaktadır (Kamber, 2018: 192-195).

Özellikle 20. yüzyılda hayatın pek çok alanında insanlara artık çeşitli alternatifler belli seçim mimarları tarafından oluşturulmaktadır. Bu durum zaman zaman kolaylık sağlıyor gibi görünüyor olsa da bazı zamanlar bireylerin kararsız kalıp hata yapmalarına sebebiyet vermektedir. Bir örnek ile açıklamak gerekirse, bir birey ev almak için emlakçıya gittiği zaman emlakçı kapalı otoparkı olan evin yanında müşteriyi etkilemek için aynı yerde yaklaşık aynı fiyata açık otoparkı bulunan bir evi gösterdiğinde hızlı bir şekilde kararını etkileyerek sizi kapalı otoparkı olan evi almaya yönlendirmiş olmaktadır (Yılmaz, 2020: 1828).

Thaler ve Sunstein etkili bir seçim mimarını altı ana prensip üzerine kuruyorlar: hazır bulunan seçeneklere yatkınlık (default effect), hatayı kabul etme (expect error), geri bildirim (feedback), planlamayı anlamak (understanding mappings), karmaşık seçimleri planlamak (structure complex choices) ve teşvikler (incentives) (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018: 84-87).

Hazır bulunan seçeneklere yatkınlık (default effect): Bireyler daha önce hazırlanmış olan ve kendi faydalarına olacaklarını düşündükleri durumlar ve seçimler karşısında otomatik seçme ya da bir başkasının tavsiyesine uymaya yatkınlık gösterirler. Bu durum uzun süreli alışkanlıklara sebebiyet vereceği için bireyler bu durumdan yararlanamaz ya da bu uzun süreli alışkanlıklar bağımlılığa dönerek ilerleyen boyutta bireylere zarar verebilir.

Hatayı kabul etme (expect error): Bireyler günlük yaşantılarında hatalar yapmaya meyillidirler. Seçim mimarları bireylerin bu eğilimlerini göz önüne alarak bireylerin hata yapacakları ya da zararlarına olacak durumlar için önceden bir önlem almaktadır.

Geri bildirim (feedback): Günlük yaşantılarında birçok eylem içerisinde bulunan bireyler aldıkları geri dönüşler sayesinde daha uygun kararlar vermeye eğilim gösterirler. Bu sebeple geri bildirim bireyler için avantajdır. Fakat sıklıkla yapılan geri bildirimler bireylerde dikkat dağınıklığına sebebiyet verdiği için uygun karar vermelerinin önüne geçebilmektedir.

Planlamayı anlamak (understanding mappings): Seçim mimarlarının oluşturdukları çerçevede bireylerin yapılacak olan uygulamalarda planlamayı anlamaları önem göstermektedir. Çünkü bireyler çok fazla seçenek ile karşı karşıya kaldıklarında her seçeneğin sonucunu bilmek isterler. Fakat bireyler her seçenek ve sonucu bilecek kadar yetkin değildir. Bu sebeple bireylerin bir seçim körlüğü yaşamamaları açısından planlamayı anlamaları önem arz etmektedir.

Karmaşık seçimleri planlamak (structure complex choices): Bireyler karşılaşacakları birçok seçimlerin pozitif ve negatif yönlerini tartarak hangisinin daha faydalı olduğunu düşünerek karar verirler. Ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak kendi standartlarını en iyi şekilde karşılayan daha iyi ve daha uygun koşulları seçmeye eğilim gösterirler.

Teşvikler (incentives): Seçim mimarları yapacakları teşviklerle dezavantajlı durumları eşit ya da daha avantajlı hale getirirler. Bunu yapmak için de bazı stratejiler geliştirirler. Bu stratejilerin devletler açısından bakıldığında kamu yararını sağlaması gerekmektedir. Fakat önemli olan bireylerin zorlanmadan ya da manipüle edilmeden önlerine sunulan teşviklerde özgürlükçü paternalizmin korunarak seçim haklarının ihlal edilmemesi gerekmektedir.

1.2.3. Liberal Yönlendirme

Liberal yönlendirme ilk defa Cass ve Sunstain tarafından 2003 yılında ortaya atılmış bir kavramdır. Bu kavramın vermek istediği mesaj; insanların seçimlerine bir kısıtlama getirilmeden onları yönlendirmenin daha doğru olacağı şeklindedir. Kişilerin tercihlerindeki zamansal tutarsızlık, zamanın geçişinin tercihlerini değiştirerek, planladıklarından farklı davranmaları sonucu oluşmaktadır (Serim, 2018: 147).

Liberal yönlendirme denildiğinde akla seçim mimarisi olarak devletin özellikle kamu yararına daha çok katkı sağlayacağı düşüncesiyle yaptığı bazı politikalar gelmektedir. Davranışsal kamu politikaları neredeyse tümüyle bireyi hedef alan bir dürtme müdahalesi şeklinde karşılık bulmuştur (Yılmaz, 2020: 1841).

Bir örnek ile açıklamak gerekirse, bir ilaç hastaların yüzde 22'sinde yan etki gösteriyor şeklinde ifade edilmesinden, yüzde 78'inde başarı sağlıyor olarak ifade edildiğinde insanlar tarafından tercih edilecektir. Çünkü insanlarda kayıp korkusu daha ağır basmaktadır. Özellikle insanların sağlığı için bu ilacın tercih edilmesi politikası devlet politikası olarak kabul ediliyorsa nasıl sunulduğu da önem arz etmektedir (Özdener, 2018: 89-90).

Bireyler bütün tercihlerini mutlu olmak ve haz almak için yapmaktadırlar. Devletler ise kamu politikalarında çoğunluğun huzur ve mutluluğu için bir tercih sistemi geliştirmektedirler. Bu sebeple insan davranışlarını etkilerken kişilerin karar ve davranışlarını etkileyecek onların Sistem 1 ve Sistem 2'sini harekete geçirecek yönlendirmeli bir politika uygulamaktadırlar (Kanlıoğlu, 2019: 107-108).

Liberal yönlendirmenin en açık örneklerinden birisi süpermarketlerdir. Süpermarketler rafların diziliminden ışıklandırmaya ve hatta kasanın yanındaki ürünlerin sıralamasına kadar düşünülmüş bir seçim mimarisi barındırmaktadır. Firmalar kazançlarını arttırmak için insanları bu yolla yönlendirmeye tabi tutmak isterler. Fakat özel sektör ve devlet arasındaki ayırım bu noktada ortaya çıkmaktadır. Özel sektörün yönlendirmelerinden kaçınan bir bireyin devlet yönlendirmelerinden kaçınması oldukça zordur. Çünkü devletin lehine yapıldığı düşünülen bir politikada insanların tercihleri konusunda pek bir seçim şanslarının oldukları söylenemez. Bu sebeple "liberal yönlendirme ve etik" kavramı bu çalışma için önemli bir yer tutmaktadır (Özdener, 2018: 90).

1.2.4. Politika Oluşum Sürecinde Davranış Biliminin Önemi

Davranış bilimi insanları, davranışsal psikoloji, sosyoloji, davranış ekonomisi bağlamında inceleyerek onların belli koşullarda ne şekilde karar verdiklerini içsel anlamda incelemeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkan şey “davranışsal iç görüler” olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte devletler bir politika üretmek istediklerinde toplumun içinde bulunduğu psikolojik, sosyolojik ve ekonomik yanları inceleyerek belli yargılar oluşturmaktadırlar. Bu yargılar ile belirlenen politikalarda hem daha etkin hem de daha verimli politikalar daha az maliyet ile ortaya çıkmaktadır. Davranışsal iktisadın kamu politikalarındaki rolü ve bugünkü modern hükümet düzenlemeleri refah devletin özgürlükçü ataerkil devlete dönüşümü üzerinden değerlendirilebilmektedir (Kılıç, 2020:245).

Görünüşte çok etkili olmayacağı düşünülen küçük değişiklikler parçanın bütününe bakıldığı zaman aslında büyük tasarruflar içerebilmektedir. Sonuçları dengesiz bir biçimde etkileyen küçük dokunuşlar (dürtmeler), pahalı bilgilendirme kampanyaları ya da mevzuatta güç değişiklikler yapılmasına gerek duyulmadan politika hedeflerine ulaşılmasını sağlamaktadır.

Örneğin İngiltere’de 2018 yılında yapılan alkolsüz içecek vergisinin uygulamaya konulması diğer yapılan önlemler ile birleştiğinde insanların tercihlerinde ciddi değişikliklere yol açmıştır. Bu İngiltere’de hem vergi oranıyla tüketicileri etkilerken hem de tüketici sağlığı açısından bakıldığında üreticilerin alkoldeki şeker oranını azaltmalarına sebebiyet vermiştir. Üstelik bu kanunlar koyulmadan önce devlet yapacağı değişiklikler için bireyleri bu kanunu koymadan 2 sene önce değişiklikler ve etkileri hakkında bilgilendirmiştir. Sonuçta değişen vergi oranları ve alkollü içeceklerde yapılan küçük değişikliklerle bireylerin tercihleri gözlenmiş ve hem ekonomik hem de sağlık alanında bir takım olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Özdener, 2018: 98).

Davranışsal yaklaşımın kamuya kazandırdığı yeniliklerden bazıları genel anlamda kamu ekonomi teorisi, özel anlamda ise vergi analizi alanında yapılan yeniliklerdir. Vergi politikası alanında yapılan araştırmalarda genellikle irdelenmekte olan teorilerden optimal vergilendirme kuramını da içine alan davranışsal yaklaşımı bu çerçevede güncellemek mümkündür (Seçilmiş, 2016: 209).

1.2.5. Rastgele Kontrol Deneyi

Davranışsal kamu politikalarını önemli ölçüde etkileyen ana prensiplerden bir tanesi de Randomize Kontrollü Çalışmalar'ın (RTC) kanıta dayalı olmasıdır. Bunu oluşturan önemli etkenlerden bir tanesi de ufak alanlarda ufak deney ve gözlemler belirlenerek küçük örneklemelere farklı politikalar uygulamak suretiyle en etkin kamu politikasını belirlemeye çalışmaktır. RTC'ler farklı farklı alanlarda politika analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Aynı zamanda RTC'lerin sık kullanımlarının esas sebeplerinden bir tanesi de teorik yöntemler arasındaki nedenselliklerdir (Akın ve Koçoğlu, 2017:76-77).

Örneğin literatürdeki en ünlü RTC'lerden biri olan STAR deneyinde, sınıf büyüklüğünün öğrenciler üzerinde nasıl bir etkisi olup olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple küçük ve büyük sınıflar belirlenirken rastgele öğrenciler de sınıflara dağıtılarak sınıf büyüklüğünün performanslarına bir etkisi olup olmadığı gözlenmiştir. Daha sonra notları karşılaştırılan öğrencilerin, sınıf büyüklükleri karşılaştırılarak regresyon analizi yapılması alternatif bir yöntem olarak durmaktadır.

Öğrencilerin rastgele gruplara ayrılması ailelerin sosyal ve ekonomik durumu, öğrencilerin etnik kökeni ya da zekâsı gibi faktörler ve sınıf büyüklüğü arasında bir bağlantı olmamasına karşın nasıl böyle bir deney ve analiz yapıldığı sorusu akıllara gelmektedir. Önemli bir politika kararı uygulanırken bunlar göz önüne alınmamalı mıdır sorusu önemli bir soru olmakla birlikte buradaki esas mesele rastgele yapılan uygulamanın regresyon analizinin en büyük sorunlarından biri olan ve çözmek için karışık yöntemlerin kullanıldığı içsellik sorununun çözülmesidir (Akın ve Koçoğlu, 2017:78-80).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME VE ETİK

Kamu politikası, kamuya yönelik alınan kararlar ve bu kapsam dahilinde oluşan kamu hizmetlerinin programlanması ve bu programlanan hizmetlerin uygulanması şeklinde tanımlanmıştır (Parlak, 2011: 426-427). Yabancı literatürdeki karşılığına bakıldığında ise kamu politikası, bir coğrafi alanın ya da siyasi birim üyelerinin kendi alanlarıyla ilgili konularda verdikleri kararlar çerçevesinde yaptıkları seçimleri kapsayan süreç olarak ifade edilmiştir (Schultz, 2014: 350).

Kamu politikalarının yapım aşamasında davranışsal iç görüş ve deneysel yöntemler kullanılarak politika oluşturmak amacıyla hükümetlerin içini ve dışını kapsayan aynı zamanda uluslararası anlamda faaliyet göstermek üzere tasarlanmış birçok davranışsal iç görüş birimleri kurularak faaliyet göstermektedir. Bu birimlerin esas görevi davranış bilimlerini deneysel analiz ortamından çıkartarak kamu tasarımı yapmak üzere ortaya koymaları olmuştur. Davranışsal iç görüş birimlerinde yapılan çalışmalar reel insanın tercihlerinden ve eğilimlerinden, tutum ve davranışlarından yola çıkarak veri analizinde bulunmaktadır ve bu analizleri ortaya koyarak yeni kamu tasarımı yapılmasını sağlamaktadırlar. Böylece bu verilerden hareket eden devletler kamu hizmetinin daha etkin ve etkili olmasını sağlamakla birlikte aynı zamanda devletin ekonomik gelirlerine de ciddi anlamda katkı sağlamaktadırlar (Halpern, 2015: 9).

Kamu politikalarında uygulanan dürtmelerin ne ölçüde etik olduğuya tartışma konusu olmuştur. Kamu politikalarında yapılan dürtmelerin etik sayılıp sayılmaması etik kavramının anlaşılmasıyla mümkündür. Bu minvalde yapılan çalışmada “Kamu Politikalarında Dürtme Ve Etik” ana başlığı altında incelenecek bölümler: “Etik Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi”, “Kamu Yönetiminde Etik İlkeler” ve “Kamu Yönetiminde Dürtmeye Yönelik Etik Eleştiriler” olarak ifade edilmektedir.

2.1. Etik Kavramı ve Diğer Kavramlarla İlişkisi

Etik kavramı aslında amaçlı ve bilinçli eylemlerle doğrudan ilgili olan bir düşünme etkinliğidir. Etik bu eylemlilik durumunda bireylerin ahlaka dair fiillerini düşünce konusu yapmaktadır. Aynı zamanda etik, normatif özelliğinin göz önüne alınmasıyla bir davranış

çerçevesi de sunmaktadır. Dolayısıyla etik aslında felsefenin yaşama dönük yönüyle ilgilidir (Ülken, 2001; Akt. Kesgin, 2009: 143). Etik kavramının anlaşılması ahlak, değer, kültür ve hukuk gibi bireylerin hayatına etki eden olguların anlaşılmasıyla mümkündür.

2.1.1. Etik ve Ahlak İlişkisi

Ahlak ve etik kavramlarının sözlükteki karşılıklarına bakıldığında birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Fakat bu kavramların bazı noktalardan benzer oldukları da günlük hayatta birbirlerinin yerine sıkça kullanmaları bakımından yadsınamaz bir gerçektir. Benzer ve farklı yönleri düşünülecek olursa; ahlâk, “olan şey” iken; etik, “olması gereken” olarak ifade edilmektedir. Bu sebeple, “etik kurallar” ifadesi doğru bir ifade şekli değildir. Etik ilkelerin, ideallerin kural haline gelmesi, ahlaki ve hukuku ilgilendirmektedir (Karakoç, 2012: 94).

Belirli bir ahlaklılık idesine sahip olan bireylerin bu minvalde belli bir yaşama arzusunu hayata entegre etmeye çalışmalarını ifade eden etik kavramı, aynı zamanda bulunduğu çağın ilerleyişini ve sahip olduğu toplumun kültürünü ve yaşam tarzını eleştirebilen, mevcut bulunan değerlere karşı alternatif birçok değer ve toplum ilkeleri/yaşama kuralları ortaya koymaya çalışan ya da bunun yerine açık bir şekilde etiği tanımlamayı içerdiklerini toplumun gözleri önüne serip onu meşru göstermeye çalışan bir filozof tavrı olarak da ifade edilebilir (Doğan, 2012: 882).

Sonuç olarak, ahlak kavramının terminolojisini analiz ederek ahlaki kavramların ve yargıların nicelik ve niteliğini tartışan, sanki olgusal anlamda dünyayı inceleyen bir fizikçi gibi ve değerler dünyasını kendine konu edinmekte olan ve bu anlamda teorik birçok çalışma üzerinde duran araştırmacı bir felsefeci bağlamında, uzlaşimsal olarak, “değeri” konu almaktadır. Bu kapsamda bireylerin değer biçici deneyimleri, kendi hayatlarına anlam katabilecek birçok düşünce tarzı, “ahlaki ilkeler teorisi” olarak ifade edilmektedir (Doğan, 2013: 883).

Birçok toplum birçok farklı ahlaki değerlere sahiptir. Her toplumun ayrı ayrı sahip olduğu ahlaki kurallar bütününe “toplumsal ahlak” denmekte iken dünya üzerindeki bütün toplumların kabul ettiği ortak ahlaki kurallara ise “evrensel ahlak” denmektedir. Örnek verilecek olursa; dünyanın her yerinde taciz, hırsızlık hile gibi davranışlar ahlak dışı olarak kabul edilmektedir ve evrensel ahlak olarak değerlendirilmektedir (Aktaş, 2014: 23).

Etik, doğru davranışın ne olduğunu ahlaki kurallar bağlamında gözler önüne sermektedir. Etik kelimesi köken itibarıyla bakıldığında, Yunanca “ethos” sözcüğünden türemiştir. “Ethos” un anlamı ise karakter demektir. Ahlak terimi ise, “morality” kelimesinden gelmektedir ve köken itibarı ile etik kelimesinden farklıdır. Yunancada âdet, gelenek ve görenek anlamına gelmektedir. Sözcüklerin köklerine inildiğinde ve anlamları analiz edildiğinde görülen etik kavramının daha genel anlamda kullanılırken, ahlak kavramının ise daha özel anlamda kullanılmakta olduğudur.

Etik kavramının anlamı, geçmişten bugüne insanların davranış ve eylemlerinin, ahlaki açıdan doğru olup olmadığının değerlendirmesidir. Bireysel davranışlarda etik ve ahlak arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Etik, bireyin davranışları ile toplumdan beklenen saygı, güvenilirlik, yasalara saygı ve çevresine zarar vermemek gibi nitelikleri içerisinde barındırmaktadır. Bir kişi veya toplumun eylemleri, çevresindeki insanlara fayda veya zarar veriyorsa orda “etik” kavramının varlığı söz konusudur (Aktaş, 2014: 24).

Daha çok insanların günlük yaşantısında kullanılmakta olan ahlak sözcüğü, insan yaşamı ile ilgili ilkeler topluluğu ve kurallar birleşimi anlamını taşımaktadır. Etik ise, ahlakın felsefi boyutuyla ilgilenmekte ve daha çok soyut bir alanda teorik bir anlam ifade etmektedir. Ahlak kavramı somut bir gerçeklik ile var olanı incelerken, etik kavramı var olanı soyut bir gerçeklik ile teorik olarak incelemektedir. Ahlakın somut gerçekliğini onunla ilişkisi bulunan kültür, gelenek ve görenekler vermektedir. Aynı zamanda etiğin evrensel değerler çizgisinde olması onu soyut kılmaktadır. Ahlak kavramı; toplumların kültürleri, gelenek ve görenekleri, yaşayış biçimlerine göre özelleşirken, etik kavramı toplumların yaşayış, kültür ve yapılarına göre değişiklik göstermeyerek evrenseli ele almaktadır (Erim, 2018: 10-11).

R. DeGeorge'nin ifadesiyle etik, insan ve toplum için ideal olanın araştırılması çabasıdır. Var olan etkinlik ve amaçların yerli yerine konulması, neyin istenilip neyin istenilmemesi gerektiği, neye sahip olunup neye sahip olunmaması gerektiği ve neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğinin bir çıkarımıdır. İnsanlar yaşamları boyunca birçok bireysel yaşayış ve deneyimler edinmişlerdir. Bu tecrübeler insanların davranışlarını yönlendirmelerinde oldukça etkilidirler. Etik akıl yoluyla oluşturulan sistematik bir girişimdir. Bu kavram akli ve mantığı ön plana tuttuğu için ahlakın dinsel (dogma) ve teolojik yaklaşımından da uzaktır. Birçok disiplin insan davranışlarının üzerinde yoğunlaşırken, etik, insanların nasıl davranmaları gerektiği üzerinde durmaktadır (De George, 1986, Akt. Bayram, 2018: 230).

“Ahlâk, bir toplumun en genel standartlarını içerir. Bu standartlar, bireylerin meslekî veya kurumsal rollerinden bağımsız olarak, toplumun tümü için geçerlidir. Ahlâk standartları doğru ve yanlış, iyi ve kötü, erdemlilik ve erdemsizlik, âdil ve âdil olmayan arasında ayırım yapar. Pek çok yazar, ahlâkî görevlerin ve yükümlülüklerin diğer yükümlülüklerden daha üstün geldiğine inanmaktadır: Eğer kişinin yalan söylememek gibi ahlâkî bir görevi varsa, o halde işi yalan söylemesini gerektirse bile yalan söylememelidir. Ahlâk standartları, çoğu kişinin çocukluğunda öğrendiği kuralları içerir; örneğin, “yalan söyleme, aldatma, çalma, başkalarına zarar verme” gibi. Etik, genel davranış standartları değil, toplumdaki belirli bir mesleğin, işin, kurumun veya grubun standartlarıdır. “Etik” sözcüğü, bu anlamda kullanıldığı zaman, meslek etiği, tıp etiği, spor etiği, askerlik etiği, İslâm etiği gibi başka kelimeleri nitelemeye yaramaktadır. Meslek etiği, meslekleri veya görevleri olan insanlara uygulanan davranış standartlarıdır. Bir mesleğe giren kişi, etik yükümlülükleri üzerine alır, ancak bu kişinin tavırları belirli bir standarda uyduğunda gerçekleştirilecek değerli iş ve hizmetler için toplum ona güvenir. Etik yükümlülüklerini yerine getiremeyen profesyoneller, bu güveni kötüye kullanmış olmaktadır” (Doğan, 2013:884).

Birçok yönden; soyutluk-somutluk, genellik-özellik gibi birbirinden ayrılan etik ve ahlak kavramları insanların günlük yaşantılarında aynı anlamda kullanılsalar da aslında birbirinden farklı anlamlar taşımaktadırlar.

2.1.2. Etik ve Değer İlişkisi

“Değer” kelimesi sözlükteki anlamına bakıldığında zaman; arzu edilen, ilgi duyulup peşinden gidilen, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey anlamlarına gelmektedir. Kökeni Latince “valere” kelimesinden gelen değer kelimesi, güçlü ve kuvvetli olan anlamına gelmekte olup din, ekonomi, psikoloji ve felsefe gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Felsefî bir bakış açısıyla değer kelimesi incelendiğinde ise, her türlü amaç, hedef, ilgi, ideal, güç, iktidar, ün, övme-yerme, saygı-saygısızlık, inanma-inanmama, dürüst olma- dürüst davranmama ve sevgi- nefret gibi birçok olumlu/olumsuz tutum veya durumları etkileyerek insan hayatını ciddi anlamda etkileyen bir kavramdır. Özetle ifade etmek gerekirse değer kavramı kullanılış biçimlerine göre zaman zaman ölçen zaman zaman da ölçülen bir kavramdır (Erim, 2018: 11-12).

De George (1986) etik kavramını bireyler için iyi ve doğru olanın kavranması ve bireyin amaçlarının bu perspektifte oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Bireylerin ahlaki yaşamlarının ve deneyimlerinin hayattaki değerleri ile bütünleşmesi olarak ifade edilen etik, Mosley, Paul ve Leon'un (1996) ifadesiyle doğruluk, adalet ve dürüstlük kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Etiği, bireylerin diğer bireyleri etkilemekte olan yanlış ve doğrularının değerlendirilmesi adına geliştirilen yargı ve inançlar bütünü olarak ifade etmişlerdir (Akt. Bayram, 2018: 230).

Etik, değerlere uygun olarak eyleme geçen tutum ve yargıların; bireysel, örgütsel ve toplumsal anlamda değerlendirildiğinde; saygınlık elde etme, karşılıklı güven kazanma, iyi bir duruş elde etme (görünüm kazanma), sorunların üstesinden gelebilme noktasında karşılıklı yardımlaşma, sosyolojik kriz durumları söz konusu olduğunda ahlakın yok olması, toplumda kendine bir yer edinme gibi birçok pozitif etkileri olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda etik değerlere uyulmamanın sonucunda bireysel, örgütsel ve toplumsal açıdan birçok olumsuz sonucun varlığından söz etmekte mümkündür (Megep, 2016: 14).

Etik kavramının anlaşılması ve biçimlenmesinde değer kavramının anlaşılmasıyla mümkündür. Yapılan fiil ve eylemler bir değer karşılığı olarak biçimlenirler. Eylemlerin karşılığı olarak değerlendirilen durumlar etik ilişkisinin öznelere göre farklılık gösterebilmektedir. Etik ilişki kişi-kişi ilişkisi üzerine biçimleniyorsa bir eylemde bulunan kişinin değerlendirdiği şey karşı taraftaki şahsın eylem ve tutumları olacaktır. Yapılan bir fiil yapıldığı çevre ve koşullar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Yapılan eylemin değerinin, o eylemin aynı zamanda etik değerini belirlediği ifade edilebilir (Deniz, 2017: 154).

Ahlak kavramında olduğu gibi değer kavramında da iyinin ve kötünün ne olduğu aynı zamanda temel doğrunun ve yanlışın kişilerce anlaşılması gibi temel analiz noktaları bulunmaktadır (Deniz, 2017:157).

Etik kavramı olası durumlar arasında seçim yapılması gerektiği takdirde doğru seçim yapılmasını sağlayan değer kavramıyla doğrusal bir ilişkiye sahiptir. Bu anlamda bütün sistemlerde olduğu gibi özellikle siyasal sistemlerde, sistemlerin iyi işleyebilmesi, değer kavramının bu sistemlerde ne kadar yer edindiği ile ilgili olmaktadır. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, hiçbir değer sistemi toplumdaki bütün çıkar gruplarının istek ve beklentilerini karşılayabilecek bir yapıda değildir. Tam manasıyla olmasa bile toplumlar için değer kavramı göz önünde bulundurularak bunu sınırlı da olsa sağlayabilecek tek yapı devlettir. Topulukların idare edilmesinde çok önemli bir yeri olan değer kavramı, insanların

birbirleriyle olan ilişkileri ve yaşantıları sonucunda ortaya çıkmaktadır ve etik kavramıyla doğrusal bir düzlemde karşılaşmaktadır. Bu noktadan hareketle, bireyler ve toplum, aralarında bulunan ilişkiler neticesinde oluşmuş olan değerlerin etik olup olmadığına karar vermektedir ve tercih hakkını kendilerinde görmektedir (Erim, 2018: 12).

2.1.3. Etik ve Kültür İlişkisi

Kültür kelimesi sözlük anlamı itibari ile, bir toplumun üyelerinin ortak yaşantıları sonucunda oluşmuş olguların, toplumun üyeleri tarafından paylaşılan anlamların bütünü olarak ifade edilmektedir. Etik davranış kültürlerin hepsine belli oranda etki etmektedir. Kültür, kendi soyut yanıyla insanların duyum, algılama, düşünme ve davranma süreçlerini etkilemektedir. İnsanlar kendi içlerinde oluşturdukları yapılanmayı, kültürden edindikleri bilgiler doğrultusunda yaşadıkları ortamın onlara sunduğu koşullara göre belirlemektedirler. Kültür doğuştan gelen bir kavram olmadığı gibi belli bir ortamda belli bir yaşantı sonucu öğrenilmekte ve bu şekliyle nesilden nesle aktarılmaktadır (Erim, 2018: 13).

Bireylerin izlemesi gereken ahlaki standartlar ve kurallar olarak ele alınan etik, bireylerin davranışlarında neyin iyi neyin kötü olduğunu ve bireylerin ne yapmaları gerektiğine dair belli kodları içerisinde barındırmaktadır. Bu belli kodların içeriğine bakıldığında, bireylerin vicdanlarında iyi niyet oluşturan ve kendini denetleme yolunu açan bununla birlikte iyi, doğru, onurlu ve fedakâr olmak gibi belirleyicilerle bireyleri yönlendiren öğeler oldukları görülmektedir (Kılıoğlu, 1998: 114).

Anlaşılabacağı üzere etik, bireylerin davranışlarına yön veren ve onlara iyi, güzel, doğru gibi olumlu manalar yüklenilmesini sağlayan soyut kodlardır. Bu etik kodların oluşumu, bireylerin içinde buldukları toplumla ve o toplumun kültürüyle doğrudan ilişkilidir. Kültür bireylerin kalıtım (DNA) yoluyla getirmediği ya da doğada hazır bir şekilde bulmadığı, kendisinin doğaya katmış olduğu; olumlu/olumsuz, maddi/manevi her şeyin genel adıdır. Bireylerin birbirleriyle ve bireylerin doğanın diğer unsurlarıyla olan ilişkilerini düzenlemektedir (Çeçen, 1985: 113-115). Etik her zaman kültürle iç içedir. Kültür bireylerin algılama, duyum, düşünme ve eylem süreçlerini şekillendirir. Kültür hem bireysel kültür olarak hem de örgütsel kültür olarak etiğe uygun tutum ve davranışları etkilemektedir. Bu manada etiği, kültürün bir alt boyutu olarak değerlendirmekte mümkündür (Görmez, 2009: 4-5).

Sonuç olarak; kültür, yaşamın ne olduğu ve ne olması gerektiği hakkındaki değerlerin, doğuştan genler yoluyla aktarıldığı değil uzun yıllar süren yaşantılar sonucu öğrenilerek anlamlandırıldığı bir sistemin bütünüdür. Toplumların ortak yaşantıları sonucunda belli ahlaki kuralları ve kodları oluşmaktadır. Toplumların içerisinde bulunan bu kodlar onları ortak iyiye ve ortak doğruya ulaştıran davranışların temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan kültür, insanların ahlaki seçimleri yani etik anlayışları ile doğrudan ilgilidir. İnsanlar karar verecekleri zaman hayatları boyunca yaşadıkları toplumun birikimine göre hareket eder ve bu paralelde seçimlerde bulunurlar. Bu noktada kişilerin kararlarını etkileyen temel, onların kültürel alt yapılarını oluşturan ahlaki birikimleri ve alışkanlıkları olacaktır (Erim, 2018: 13).

2.1.4. Etik ve Hukuk İlişkisi

Hukuk kavramı ve etik kavramı arasında bir amaç birliği söz konusudur. Felsefi manada ideal olana ulaşmak, adalet kavramının ahlak kavramıyla olan bağının anlaşılması ile mümkündür. Hukuk kavramı ve etik kavramı “iyi” olanın peşindedir. Toplumların ortak kabul ettiği fakat yasalarca düzenlenmemiş bazı eylemler söz konusudur. Aynı zamanda bu davranışlardan bazıları yasal olmakla beraber etik olarak da kabul görmemektedirler. Bu da göstermektedir ki belli bir duruma kadar iç içe geçmiş gibi duran hukuk ve etik kavramları belli bir noktadan sonra ayrışabilmektedir. Öte taraftan hukuk kurallarının suç olarak nitelendirdiği çoğu şey aynı zamanda etik olarak da kabul edilememektedir. İki kavram arasındaki fark ise insanların davranışlarının sonucunda ortaya çıkan yaptırımların farklı olmasıdır (Bedük, 2013: 9).

Hukuk kuralları genel anlamda yazılı kurallardır. Etik ilkeler ise yazısız kurallar bütünüdür. Ancak son günlerde çeşitli alanlarda etik ilkelerin de yazılı hale dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir. Hukuk kuralları kişilerin arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Bir kişinin eylemlerinin başka kişi veya kişilere zarar vermesinin önünde durmaktadır. Etik ilkeler ise kişilerin kendi davranışlarını kontrol etmeleri yolu ile doğru davranış sergilemelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Karakoç, 2012: 93).

Etik kuralları, geleneksel bir biçimde kendiliğinden oluşmaktadır. Daha sonra kendiliğinden oluşan bu kurallar yazılı hale getirilerek hukuk kurallarını oluşturmaktadır. Etik kuralları günümüzde “Ethical Code Of Conducts” yani etik davranış kodları başlığı altında yazılı hale getirilerek sistemleştirilmiştir. OECD başta olmak üzere birçok uluslararası kurum

ve kuruluş kamu yaşamında etik değerleri yazılı hale getirerek sistemleştirmek için çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmaların yapılma amacı, uluslararası boyutta devletlerin etik altyapılarını incelemek ve etik ilkeler konusunda uluslararası standartları ortaya koyarak kamu yaşamında etik anlayışın benimsenmesinin sağlanmasıdır. (Yüksel, 2006: 174).

Hukuki yaptırımlar maddidir ve suç işleyen birey suçun niteliğine göre cezalandırılmaktadır. Fakat etik kavramının yaptırımı tamamen vicdanidir. Etik kavramının yaptırımın tamamen vicdani olması onu daha az önemli yapmamaktadır. Çünkü toplum içerisinde insanların soyutlanması ve dışlanması gibi durumlar söz konusu olduğunda hata yapan birey psikolojik ve sosyolojik açıdan zor bir durum ile karşı karşıya kalacaktır.

Hukuk kuralları insanların eylemlerini düzenlemektedir ve bu eylemlere bazı noktalarda sınırlamalar getirmektedir. Hukuk kurallarına aykırı davranılması maddi yaptırım ile sonuçlanacaktır. Etik kuralları da insanların eylemlerine bir sınırlama getirmekle beraber bu kurallara aykırı davranılması halinde hukuki bir yaptırım her zaman söz konusu olmamaktadır. Ancak, son dönemlerde hem kamu görevlileri için hem de akademisyenler için etik dışı davranışlara yaptırım uygulanması mümkündür. Fakat bu aşamanın etik alanın dışında olduğu ve hukuk alanına dahil olduğunu belirtmek gerekmektedir (Karakoç, 2012:93).

Hukuk insanların toplum içerisindeki yaşantılarını düzenleyerek insan davranışlarını belli bir yaptırıma bağlamıştır. Hukukun yaptığı temel şey yanlış eylem ve fiilde bulunarak topluma zarar veren insanları devlet eliyle yasalarca cezalandırmaktır. Bu aynı zamanda hukukun yaptırım gücüdür. Böylece hukuk kuralları etik anlayışın korunmasında aynı zamanda yardımcı bir rol üstlenmektedir. Ancak kimi durumlarda hukuk kuralları belli bir kişi ve topluluğa karşı etkili olmayabilir ve uygulanamayabilir. Bu noktada, hukuk dışında var olan kamu vicdanı hukukun ulaşamadığı noktalarda kendini göstermektedir. Hukukun ulaşamadığı fakat etik olgusu ile kamu vicdanının ulaştığı bu gibi kimi durumlarda etik kavramı da maddi bir düzlemde kendini göstermektedir (Bedük, 2013: 13).

Kamu görevlileri yasal bir dünyanın sınırları içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bununla birlikte kamu görevlilerinin yaptıkları bütün eylemler hukukun etkisine vakıf olunarak yapılmalıdır. Hükümetlerin almış oldukları kararlar ve yaptıkları eylemler, onları belirli hak ve ödevlerle çevreleyen kanunların sınırları dahilinde ortaya konmaktadır. Hukukun kamu yönetimi için başlangıç noktalarından biri olduğu düşünüldüğünde, kamu görevlisinin takdir yetkisine bırakılan ve almış olduğu kararları etkileyen kanunlar, bu kanunların içinde bulunduğu hukuk sisteminin kurulduğu siyasal sistemin idrak edilmesiyle anlaşılabilir (Yüksel, 2006: 182).

Hukuk ve etik kavramları birbirlerinin kapsama alanlarına girseler de aynı anlama gelmezler. Hukuk ve etik kavramlarının amacı ortak iyiye ulaşarak adaleti temin etmeye çalışmaktır. Bu kavramların ayrıldıkları nokta ise ortak iyi arayışında kullandıkları yöntemdir. Maddi bir yaptırıma sahip olan hukuk, adaleti sağlayarak toplumu dışardan gelen kötülöklere karşı korumaya çalışmaktadır. Etik kavramı ise, toplum vicdanı ile insanları iyi olanı tercih etmeye yönlendirmektedir (Erim, 2018: 14).

Hukuk ve etik arasındaki benzerlikler ve farklılıkları birkaç maddeyle ifade etmek gerekirse (Yüksel, 2006: 183-184):

- Hukuk kuralları bireylerin davranışlarını düzenleyerek bu davranışlara belli sınırlar getirmektedir. Bu davranışları yerine getirmeyen bireyler için bir yaptırım uygulaması söz konusudur. Etik kuralları da bireylerin davranışlarını düzenleyerek bu davranışlara belli ölçülerde sınırlar getirmektedir. Ancak hukuktan farklı olarak bir bazı durumlarda etik kurallarının resmi bir yaptırımı olmayabilir. Bu sebeple son yıllarda kamuda artan etik dışı faaliyetlerle ilgili olarak devletler etik ilkeleri yaptırıma bağlamak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu düzenlemeler ile birlikte etik, günümüz kamu yönetiminde manevi olmaktan ziyade maddi bir anlam taşımaya başlamıştır.
- Hukuk kuralları dışa yönelik yazılı kurallardır. Etik kuralları ise yazılı olmayan normlar olarak bireylerin karşısına çıkmaktadır. Hukuk kurallarının amacı yapılan eylem ve davranışlarda başka bireylerin zarar görmelerini engellemekken, etik kuralları daha içe yöneliktir. Etik kurallarında bireyler ve organizasyonlar içe dönük kontrol yaparak etik olmayan davranışları sınırlandırmaktadırlar.
- Hukuk kuralları devletler tarafından oluşturularak uygulamaya konulmaktadır. Etik kurallar ise devletlerin yanında diğer bağımsız organizasyonlar (STK vb.) tarafından da oluşturulabilmektedir.
- Hukuk bir ölçüde resmi etik kuralları olarak da görülebilmektedir. Etik ise hukuk kurallarından farklı olarak genellikle resmi olmayan kurallar bütününi ifade eder. Basit bir örnekle ifade etmek gerekirse, vergi kanunları vergi kaçakçılığını sadece etik olmayan davranış olarak nitelemez. Aynı zamanda bu davranışa karşılık yaptırımlar öngörür (hapis cezası, para cezası). Yani hukuk resmi etik ise gayri resmi kurallar bütünüdür.

2.2. Kamu Yönetiminde Etik İlkeler

Devletin yürütme gücünü ifade eden kamu yönetimi, kamu görevlilerinin ve kamu mallarının işe koşulmasıyla devletin amaçlarını gerçekleştirme olarak ifade edilmektedir. Sosyal devletin en önemli amacı da kamu yararını sağlamaktır. Kamu yararı ise halkın ihtiyaç duyduğu her tür mal ve hizmetin kamu bürokrasisi aracılığıyla tesis edilmesiyle gerçekleşmektedir. Kamu yönetiminin işleyişini düzenleyen yasal çerçeve, toplumun çıkarının bireylerin çıkarlarından üstün olduğu varsayımıyla hareket etmektedir (Özdemir, 2008: 180).

Bireylerin yaşama koşullarını ve çevrelerini etkileyen belli etik değerler olduğu gibi kamu yönetimini de etkileyen etik ilkeler söz konusudur. Kamu yönetimindeki bu etik ilkeler: hesap verilebilirlik, saydamlık (şeffaflık), tarafsızlık, eşitlik, liyakat ve profesyonellik, liderlik, saygınlık ve güven, hukukilik olarak ifade edilebilir. Bu etik ilkeler kamu yönetimini anlaşılır kılmakla birlikte seçim mimarlarının ve seçicilerin arasında bir arz talep ilişkisini de ortaya koymakta ve bireyler adına yapılan kamu politikalarında bu etik ilkeler dikkate alınmaktadır.

2.2.1. Hesap Verilebilirlik

Hesap verilebilirlik kelime anlamıyla, bir kurum ve kuruluşlarda görev alan çalışanların yetkilerini ve sorumluluklarını kullanma aşamasında, sorumlu oldukları alt ve üstlerine karşı şeffaf bir şekilde cevap verebilir konumda olmalarını, sorumluluklarını yerine getirirken işleri ile ilgili yapılan eleştirileri ve istekleri dikkate alarak bu minvalde eylemlerde bulunmalarını bununla birlikte oluşabilecek herhangi bir olumsuz durumda, bir başarısızlık durumunda ortaya çıkan sorumluluğu üstlenerek hareket etmeleri şeklinde ifade edilmektedir (Yatkın, 2014: 197).

Hesap verilebilirlik ve etik kavramları arasındaki ilişki geleneksel bürokratik mekanizmalarda görülen yetersizlikler sonucunda gündeme gelmiştir. 1980'li yıllardan bu yana sürekli gündeme gelen hesap verilebilirlik ve etik kavramı, yeni kamu yönetimi anlayışının yaygınlık kazanmasıyla birlikte öne çıkmıştır. Bu doğrultuda hesap verilebilirlik, yeni kamu yönetimi anlayışının öne çıkmasında; kamu yönetiminde yaşanan verimsizlik, yolsuzluk, savurganlık ve kalite kontrol gibi problemlerin üstesinden gelme isteği ile ortaya

çıkmiştir. Bu problemlerin çözümüne ilişkin olarak kamu yönetiminin nasıl yeniden yapılandırılacağı ile ilgili hesap verilebilirlik önemli bir yerdedir (Gül ve Erdinç, 2009: 954).

Yeni kamu yönetimi anlayışının gelişmesiyle birlikte 1980'li yıllardan sonra sadece vatandaşların devlete olan tek yanlı sorumluluğu ortadan kalkmış, devlet de vatandaşlara karşı bir sorumluluk üstlenmiştir. Yönetişim gibi yeni gelişmeler doğrultusunda hesap verebilir ve etik kodların uygulamaya konulduğu yeni bir kamu yönetimi anlayışı, her zaman için yöneten ve yönetilenler arasında güven ortamı oluşturacak, mevcut güven ortamını koruyacak ve demokratik yönetime katkıda bulunacaktır (Kılıç ve Urhan, 2012: 5).

Etik anlayışının bir gerekliliği olarak hesap verilebilirlik anlayışı, kamu görevlilerinin verdikleri ve uyguladıkları çeşitli kararlar neticesinde bir denetime tabi tutulmaları şeklinde ifade edilmektedir. Kamu görevlileri ile birlikte, kamu teşebbüsleri ve kamu tüzel kişisi olan şirketlerin de kendilerine kamu gücü ve kaynağı emanet etmiş olanlara karşı bildirimde bulunma zorunlulukları bulunmaktadır (Yüksel, 2010: 62).

Kamu yönetiminde hesap verilebilirlik bir hiyerarşi ilişkisine dayanmaktadır. Kamu yönetiminde en üst düzey yönetici ve en alt düzey hizmet veren görevliler arasında durumuna göre hesap verme ve hesap sorma rolleri paylaşılmaktadır. Aynı zamanda taraflar arasındaki yetki ve sorumluluklar kıdem ve liyakat ölçüsü ile sürdürülmektedir. Gerektiği koşulda tarafların emir verme ve yasaklama gücü bulunmaktadır. Hesap verilebilirlik, kamu görevlilerinin bir hizmeti yerine getirirken görev, yetki ve sorumluluklarını ne ölçüde doğru kullandıklarını sorgulayan bir ölçüt olmuştur (Yatkın, 2014: 198).

2.2.2. Saydamlık (Şeffaflık)

Modern devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte, kamu yönetimi faaliyetlerinin önemi de giderek artmıştır ve artmaktadır. Devletin klasik görev anlayışından çıkıp yeni sorumluluklar üstlenmesi, toplumdaki bireyleri ve grupları kamu yönetiminin sorumluluk ve ödevleriyle ilgili karşı karşıya getirmektedir. Kamu yönetiminin artan fonksiyonları yönetimdeki hizmet kalitesinin artırılmasını amaçlarken aynı zamanda yönetilen bireylerin de devlete karşı korunması gerekliliğini gün yüzüne çıkarmıştır (İnanç ve Ünal, 2007: 2).

Gelişen yeni kamu yönetimi anlayışı ile devletin bir çarklığının dişlisi gibi işleyen sistemde etkili ve etkin yönetim anlayışı, denetim ve kontrolü daha önemli hale getirmiştir.

Yönetilen kesimin yönetenlere olan güven ve sorumluluklarının korunması ve artırılması kamu yönetimini etkin bir şekilde yürütülmesine olanak sağlayacaktır.

Kamu yönetiminde şeffaflık anlayışı kadar önemli olan gizlilik anlayışı devletler açısından önem arz etmektedir. Özellikle hükümetler, rakiplerine karşı iktidar konumunu güçlendirmek için bu gizlilik durumundan faydalanmaktadır. Gizliliğin bir başka sebebi de toplumun kamu yönetimi uygulamalarının içine girmesini engellemek ve kamu yönetimi kararlarını etkilemesinin önüne geçmektir. Gizlilik tarihi açılardan devlet yönetimlerinde çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte, yeni kamu yönetiminde hesap verilebilirlik gibi kavramların ortaya çıkması, yönetimin açık olmasının ve demokratik düşüncenin gelişmesinin önünü açmıştır (Eryılmaz, 2015: 399-400).

Bu düşünce temelde özellikle 1960'lı yıllarda gelişmeye başlayan yönetimde açıklık ve yönetimin halka yakınlaştırılması, yapılan faaliyetlerin vatandaşlarla paylaşılması, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ortaya konulmuştur. Yönetimde şeffaflık özellikle son yirmi beş yılda batılı ülkelerde çokça gündeme gelmiştir. ABD, Fransa, Danimarka, Hollanda, Lüksemburg ve İngiltere bu ülkelerden bazılarında örnek gösterilebilir. Türkiye de ise esasında kamu yönetimi gizlilik anlayışına göre örgütlenme göstermiştir. Yönetimin yürütmüş ve yürütmekte olduğu faaliyetlerle ilgili vatandaşlara bilgi verme zorunluluğu bir hak olmadığından Türk kamu yönetimi 2000 yılına değin çoğunlukla dışa kapalı olmuştur (Yatkın, 2014: 153-154).

2000 yılından sonra Türkiye kamu yönetiminde yeniden bir yapılandırmaya gitmiştir. 2003 yılında çıkarılan 4982 sayılı "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" vatandaşların bilgi edinme hakkına ve özgürlüğüne vurgu yaparak, şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim anlayışı hedeflemiştir. 2004 yılında kabul edilen 5176 sayılı kanunla "Kamu Görevlileri Etik Kurulu" oluşturulmuştur. Kanuna dayalı olarak çıkarılan etik yönetmeliğiyle yöneticilerin hesap verme sorumluluğuna, yönetimde şeffaflık ve açıklık ilkesine atıf yapılmıştır. Hesap verebilirlik ve şeffaflık kamu yönetiminde etik davranış ilkeleri içinde sayılmıştır. 2004 ve 2005 yıllarında kabul edilen yerel yönetim reformlarında da yerel yönetimlerde şeffaflık konularına vurgu yapılmıştır. 2012 yılında kabul edilen 6328 sayılı "Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu" ile oluşturulan Kamu Denetçiliği Kurumu'na hesap verebilirlik ve şeffaflığı sağlayabilmek adına hukuka ve hakkaniyete uygunluk denetimi görevi yüklenmiştir (Usta ve Akıncı, 2020: 2533-2534).

2.2.3. Tarafsızlık

“Tarafsızlık ilkesi, hedef kitlenin ve bireylerin farklılıkları (yaş, cinsiyet, statü, ırk, din, mezhep vb.) gözetilmeksizin hizmet ve faaliyet sunumunun gerçekleştirilmesini ifade eden bir kavramdır” (Baydar, 2004: 42). Kamu görevlileri belli işlem ve eylemleri yerine getirirken ve takdir yetkilerini kullanırken gerçek ve tüzel kişilere öncelikli, ayrıcalıklı, taraflı ve eşitlik ilkesine aykırı muamele ve uygulamalardan uzak durmalıdırlar. Kamu görevlileri herhangi bir kurum, kuruluş veya siyasi parti gibi oluşumların yararını ve zararını amaç edinen bir davranıştan kaçınmalıdır. Bununla birlikte, kamu makamlarının mevzuata yönelik politikalarını, karar ve eylemlerini engelleyici davranıştan kaçınmalıdır (Gülesanlar, 2010: 30).

Tarafsızlık ilkesi kamu yönetiminde görevli olan her bir bireye önemli görevler ve sorumluluklar yüklemektedir. Kamu görevlileri kamu kurumunun çıkarları ve toplumun huzur ve refahı için, görev yapmakta oldukları kurumun amaç ve misyonuna uygun bir biçimde eylemde bulunmakla yükümlüdürler. Kendi kurumlarını en güzel biçimde temsil eden, görev ve sorumluluklarını etik ilkeler doğrultusunda en güzel biçimde icra eden kamu görevlisi, vatandaşların hizmete olan erişimini ve eşit erişimi sağlamış olacaktır (İnal, 2012: 31). Adalet ve tarafsızlık ile ekip çalışmasını önemseyen, politika, program ve projelendirme süreçlerinde kaynakların yerinde kullanılmasını sağlayan kamu kuruluşları için sunulan her çeşit hizmet olumlu bir şekilde ilerlemeye devam edecektir.

2.2.4. Eşitlik

Eşitlik kelimesi sözlükteki anlamı itibari ile iki veya daha fazla şeyin eşit olma durumu, denklik ve kanunlar karşısında insanlar arasında bir ayırım bulunmaması durumu olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2016). 1924 Anayasasının 69. maddesinde “Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükellefdirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.” şeklinde ifade edilmiştir. 1961 Anayasasında “Temel Haklar ve Ödevler” başlıklı ikinci kısımda ve “Eşitlik” başlığı altında; 1982 Anayasasında da “Kanun Önünde Eşitlik” başlığıyla 10. maddede düzenlenmiştir. 1982 Anayasasının 10. maddesinde ilk olarak herkesin; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit

olduğu ifade edilmiştir (Yıldırım ve Göçkün, 2016: 40-41). Etiği oluşturan ilkelerden biri olan eşitlik ilkesi bu tanımlar doğrultusunda; bütün yurttaşların refah düzeylerini muhafaza etme ve geliştirme fırsatına aynı ölçüde sahip olması anlamına gelmektedir.

Bir kamu kuruluşunda kamu görevlisi görevlerini yerine getirirken herkesin hizmetten aynı şartlarda, aynı düzeyde verim almasını göz önünde bulundurmalıdır. Yapılan kamu hizmeti farklı vatandaşlara benzer koşullar altında aynı şekilde sunulmalıdır. Kamu çalışanlarının, bu kamu hizmetinden faydalanacak vatandaşlar arasında bir seçim yapması veya ona göre muamele etmesi durumu eşitlik ilkesince söz konusu değildir. Vurgulanması gereken önemli nokta ise, vatandaşlara eşit şartlar altında eşit fırsatlar sunulurken aynı zamanda kamu görevlilerinin keyfi olarak sergileyebilecekleri davranışların önüne geçmesi açısından eşitlik ilkesi önemli bir yere sahiptir (Yüksel, 2010: 63).

2.2.5. Liyakat ve Profesyonellik

Günlük hayatta sıkça karşılaşılan bir sözcük olan liyakat sözcüğü; bir işi, bir görevi başarı ile yapabilme durumu, gücü ve kudreti olarak tanımlanabilmektedir. Farklı bir perspektif ile bakıldığında liyakat sözcüğü, bir kamu görevine seçilmesi gereken kişiler arasından en yetenekli kişilerin seçilmesi, etkin ve verimli bir şekilde, rasyonel olarak insan kaynakları sisteminin kurulmasına imkân veren kural ve uygulamaların tamamı olarak ifade edilmektedir. Kamu görevlerine giriş ve hizmet içinde zamanla yükselmenin temelinde, aynı zamanda işe uygunluk ve performans etkinliği ve sürekliliği bakımından gösterilen performansa göre alınan ücret değişikliklerinde liyakat sisteminin etkisi olduğu söylenebilmektedir. Liyakat sisteminde yalnızca kamu görevine giriş değil aynı zamanda bu görev içerisinde hizmet içinde ilerleme, yükselme gibi diğer etkenler kişinin kendi çalışma ve etkinliği doğrultusunda ilerleme göstermektedir (Eryılmaz, 2015: 319-320).

Türk kamu personel rejimi, kariyer ve liyakat ilkesini benimsemiştir. Kamu çalışanları görevlerinde gerekli yeterliliğe sahip olduktan sonra liyakat ilkesinin gereği olarak bir üst basamağa geçiş yapmaktadırlar. Bu sebeple kamu hizmetlerinde liyakat ilkesi göz önünde bulundurularak, gerekli bilgi ve beceriye sahip donanımlı yöneticilere ihtiyaç duyulduğu göz ardı edilmeden yönetici ve çalışanlar görev yerlerine liyakat ilkesi doğrultusunda seçilerek yerleştirilmelidirler. Kamu yönetiminde etkin ve verimli bir çalışma için liyakat sisteminin önemi göz ardı edilmemelidir (Köprü, 2007: 113). Kamu görevlilerinin istihdam ve görevde

yükseltilmesinde liyakat ilkesinin uygulanması aynı zamanda kişiler ve toplum bazında kayırmacılık ve nitelik yetersizliğinden kaynaklanan kötü yönetim uygulamalarının önüne de ciddi oranda geçecektir.

2.2.6. Liderlik

Liderlik kelimesi, belli bir insan gurubunu, belirli amaçlar çerçevesinde toplayabilme ve bu amaçları eyleme dönüştürebilmek için bu grubu harekete geçirebilme, etkileyebilme bilgi ve yeteneğinin toplamı olarak tanımlanabilmektedir (Yaman, 2014: 100). Başka bir tanım ile ifade etmek gerekirse lider, belli bir durum, zaman ve koşullar altında belli bir grup üstünde insanların örgütsel hedeflere ulaşmak üzere gönüllü bir şekilde istekleri doğrultusunda çabalamaları yönünde yol gösteren ve ortak hedeflere ulamak için yardımcı rol üstlenen ve tecrübelerini aktaran kişidir. Bazı üstün vasıfları kendinde toplamış olan bu kişi grupları ve insan topluluklarını belli bir amaç doğrultusunda yönlendirebilme gücüne sahiptir (Yüksel, 2010:63).

Burada dikkat edilmesi gereken husus liderlik ve yöneticilik kavramlarının birbirlerine karıştırılmaması gerektiğidir. Bu kavramların ayrımını net olarak yapabilmek için yönetici bireylerin başkaları adına çalışan ve çaba gösteren işleri planlayan ve sonunda bir denetime sahip olan kişi olduğu, lider bireyin ise bağlı bulunduğu grubun hedeflerini belirleyen ve bu amaçlar doğrultusunda grup üyelerini etkileyen ve belli bir davranışa yönlendiren kişi olduğu ayrımı yapılmalıdır (Yaman, 2014: 100).

2.2.7. Saygınlık ve Güven

Kamu yönetiminde etik ilkelerin bu kadar önemli olmasının sebebi, devlete ve kamu kurumlarına karşı bir güven oluşması ve bu güveni muhafaza etmesi şeklinde ifade edilmektedir. Toplumun refah seviyesi ve çıkarlarının korunduğu, halkın kendini yöneten siyasetçi ve yöneticilere aynı zamanda kamu görevlilerine duyduğu güven ve saygının var olduğu, etik ilkelerin her birinin toplumun temel dinamizmine etki ettiği bir ülke, her bakımdan gelişmeye devam edecek ve ilerleyecektir (Yüksel, 2005: 347).

Kamu görevi denilen olgu, kamu yararı gözetilerek, kamu yararına uygun faaliyette bulunmayı gerektiren karşılıklı saygı ve güvene dayalı bir hizmettir. Bu doğrultuda kamu görevini icra etmekte olan kamu görevlilerine önemli görevler düşmektedir. Halkın, kamu hizmetlerine olan saygı ve güven duygusunun zedelenmemesi, adalet kavramının sağlam bir biçimde devam edebilmesi için kamu görevlileri gerekli dikkat ve hassasiyeti göstermeye mecburdur. Kamu görevlileri bu dikkat ve hassasiyeti görevinin gerektirdiği saygın, titiz davranış ve eylemleriyle göstermelidir (Erim, 2018:31).

2.2.8. Hukukilik

Kamu görevlileri, kamu yönetiminde etik davranış ilkelerinden biri olan hukukilik ilkesinin bir gereği olarak kamu yönetim hizmetlerinin gerektirdiği şekilde asli ve sürekli görevlerini icra ederken, yaptıkları eylemlerin hukuka uygun bir davranış olup olmadığına dikkat ederek bu eylemlerin hukuka uygunluklarından sorumludurlar (TÜSİAD, 2005: 259). Bu sebeple görevi başındaki bir kamu görevlisi, yapmakta olduğu kamu görevi esnasında yürürlükte bulunan kanunlara, etik davranış ilkelerine ve bütün yasalara uygun tutum ve davranışlarda bulunmakla yükümlüdür (Erim, 2018: 32).

Etik davranış ilkelerinin toplumda yer edinerken uygulanmasında ve korunmasında en büyük koruyucu etkenlerin başında hukukilik ilkesi yer almaktadır. İnsan davranışlarının dışarıdan belirlenmesinde rol oynayan kanunlar ve yasalar, kamu yönetiminde kurallar şeklini alarak kamu görevlilerinin kamu yararına eylemde bulunmaları için önemli bir caydırıcı rol üstlenmektedir. Toplumdaki düzenin ve refahın korunması aynı zamanda keyfiliğin önüne geçilmesi bağlamında hukuk kuralları düzen sağlayıcı görevi görmektedir (Maeschalk, 2004: 21).

2.3. Kamu Politikalarında Dürtmeye Yönelik Etik Eleştiriler

Kamu yönetiminde görevlilerin davranışları iki temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan biri “Yasalar” diğeri ise “Etik Değerler”dir. Yasalar, kamu görevlilerinin davranışlarını dışsal olarak belirlemekte ve denetlemektedir. Etik değerler ise kamu görevlilerinin davranışlarını içsel olarak yönetmekte ve denetlemektedir (Cooper vd., 1998:

91). Bazı durumlarda kamu yöneticileri ve politika yapıcıları etik açmazlarla karşılaşabilirler. Bu durumda yapılacak olan; anayasaya, yasalara, ulusa, mesleğe, aileye, kendisine, sivil toplum kuruluşlarına, kamu yararına, genel refaha ve insanlık değerlerine bağlı kalınarak karar almaktır (Waldo, 1980: 103-107). Seçim mimarları bireylere uygulamak adına yeni politikalar ile bireyleri dürterken bazı etik eleştirilerle karşılaşmaktadırlar. Bu eleştiriler: refah, özerklik, haysiyet, zorlama ve manipülasyon olarak ifade edilebilir. Bireylerin şahıslarına ve tercihlerine yönelik olan bu eleştiriler kamu politikalarında yapılacak olan dürtmelerin daha iyi olması konusunda aslında gerekli birer araç niteliği taşımaktadırlar.

2.3.1. Refah

Seçim mimarisi paternalist olabilir ya da olmayabilir. Fakat seçim mimarları liberter paternalizmin bir biçimi olarak seçicileri teşvik edecek yönlere doğru yönlendirebilmek için refahı kullanmaktadırlar. Sadece bu unsurlar göz önüne alınarak seçicilerin bütün yönlendirmeleri doğru olarak kabul etmesi ise etik çerçevede eleştirilmektedir. Seçicileri zorlama veya manipüle etmesi gibi durumlar bir kenara konulduğunda seçim mimarlarının seçiciler için refah anlamında yaptığı yönlendirmeler yumuşaktır. Böylece seçicilerin aynı zamanda seçmeme özgürlüğünü de korumaktadır. Yönlendirme yapma konusunda seçim mimarisi bir GPS görevi gibi görünmektedir. Seçicilere saygı duyar ve amaçlarını değiştirmeye çalışmaz. Seçiciler refah gerekçesiyle bu yönlendirmelere tabi olurken bazı seçiciler bu noktada tercihlerini farklı yönlerde kullanmak istediklerinde onları zorlama yoluna gitmemektedirler (Sunstein, 2015: 434).

Çoğu zaman seçimler bir problemin nesnel özelliği kadar bir problemin ortaya çıkış şekline de bağlıdır. Bireyler her türlü duygu ve düşüncelerini dile getirmiyor olsalar da onlara sunulan bilgi ve gözlemler ışığında faydalı ya da faydasız birçok yargıda bulunmaktadırlar. Uzun vadede kendi refahlarına olacak durumları tercih etmek isteyen bireyler ekonomik çevreyi basitleştirerek kavramsal sınırlar ile başa çıkmaktadırlar (Thaler, 1985: 200). Fakat zaman zaman bireyler kendi refahlarını hiçe sayacak tercihlerde bulunabilmektedirler. Önceden ekonomik olarak yaptıkları bir yatırım söz konusu olduğunda rahatsızlık ve memnuniyetsizlik gibi bir durum söz konusu olsa da bireyler refahlarından vazgeçerek bu durumu kurtarma eğilimi göstermektedirler (Thaler, 1980: 47).

Bireyler kendi zevkleri ve değerleri göz önüne alındığında bir baba görevi görmekte olan seçim mimarisi görevindeki devlete karşı itiraz yolunu seçmemektedirler. En iyi hayata, en güzel refah seviyesine rahatlıkla kavuşmak isteyen bireyler için verilen yönlendirmeler onların daha özgür ve daha rahat hissetmelerini de sağlamaktadır. Aynı zamanda refah seviyesi yakalanmak istenirken bazı bireylerin de endişeleri ve arzuları göz ardı edilmemelidir. Eğer bir dürtme bireyleri bilgilendiriyorsa, hedeflerine saygı duyuyorsa o zaman seçim mimarlarının bireyleri refah konusunda teşvik etme olasılıkları daha yüksektir. Bazı dürtmeler bireylerin kendi kapasitesini oluşturmalarına izin vermez ve hatta sonuç odaklı olarak düşündükleri için teşvikleri zayıflatabilir. Bu etik olarak doğru bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Bu aynı zamanda insanların refah hislerinde bir azalmaya da yol açacaktır (Sunstein, 2015: 435).

2.3.2. Özerklik

Dürtülerin özerkliği istila edip etmemesi, değinilmesi gereken önemli bir noktadır. Cevap ise dürtülerin ne çeşit dürtüler olduğunda gizlidir. Birçok dürtü özerkliği teşvik etmektedir. Özerklik bireylerin bilinçli seçimlerine bağlıdır. Davranışsal bir önyargı veya bir tür sistematik hata karşısında bir dürtünün haklı olarak özerkliği ihlal ettiği düşünülebilmektedir. Fakat bu tam olarak açık bir ihlal midir değil midir bu dürtünün ne olduğuna göre değişim gösterir (Sunstein, 2015:435).

Kahneman ve Thaler'in dürtmeyi (Thaler ve Sunstain, 2008, akt. Özdemir, 2019: 252); "Bireylerin davranışlarını herhangi bir seçeneği yasaklamadan ya da ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmeden, öngörülebilir bir şekilde değiştiren seçenek mimarisi" olarak tanımlamaları da bireylerin özerkliklerine dokunulmadan yapılacak olan yönlendirmelerin dürtme olarak sayılabileceğini göstermektedir.

Dürtüler önyargıları giderici bir şekilde bireylere sunulduğu takdirde bireyleri teşvik etmektedirler. Örneğin bir hastalık hakkında bireylere bilgi verilip önyargıları kırıldıktan sonra bu hastalığın ilacı söylendiği takdirde bireyler kendi iradeleriyle bu ilacı tercih edeceklerdir. Bu dürtme bireylere hem açık bir ifade biçimi hem de gerçekleri daha iyi anladıkları bir özerklik sağlamaktadır. Dürtüler seçim özgürlüğüne saygı duydukları takdirde önemli bir rol oynamaktadırlar. Dürtmelerin bireylerin tercih yapmama özgürlüğünü kısıtlaması ya da bireyleri tercih yapmaya zorlaması etik değildir. Endişe duyulan konu ise

özellikle devletlerin zorlama yoluyla bireyleri tercih yapmak zorunda bırakmasıdır. Bu da özerkliği kısıtlayacağı gibi aynı zamanda etik olarak da görülmemektedir (Sunstein, 2015:438).

2.3.3. Haysiyet

“Haysiyet” fikri karmaşık ve tartışmalıdır. Özerklik ve haysiyet kavramları yakından ilişkilidir. Hem siyasette hem de hukukta haysiyet kendine özgü bir yer kaplamaktadır. Örneğin Alman anayasa hukukunda haysiyet şu sözlerle başlayan önemli bir yere sahiptir: “İnsan haysiyeti dokunulmazdır. Ona saygı duymak ve onu korumak devletin görevidir.” Özerkliğin zıddının zorlama olduğunu ifade etmenin yanlış olmayacağı gibi haysiyetin zıttı da aşağılamadır (Sunstein, 2015: 439).

Haysiyet bireylere saygı gerektirir. Bir bireyin haysiyetine saygı gösterilmez ve ona bir çocuk gibi muamele edilirse ve bir başkasının otoritesine tabi olduğu düşünülürse bireyin haysiyetinden ödün verilmiş olunur. Bireylere iyi davranmak onlara haysiyetli davranmak demek değildir. Örneğin bir polis memuru bir vatandaş ile çocuk gibi konuşursa ona saygı duymuş olmaz ve haysiyetine zarar vermiş olur. Polis memurunun iyi bir şekilde konuşması aynı zamanda karşıdaki bireye haysiyetli davrandığı anlamına gelmemektedir (Sunstein, 2015: 439).

Haysiyet, bireyin kendisine duyduğu saygınlık ve ahlaki niteliğinin toplum ya da toplum üyeleri tarafından tanınmasıdır (İzveren, 1980: 115). Toplumun üyelerini oluşturan kamu görevlilerinin ve politika yapımcıların bireysel etik değerleri büyük önem arz etmektedir. Çünkü kamu adına kamu gücünü kullanmakta olan bu kişiler, etik değerlere sahip olma konusunda vatandaşlara nazaran üstün olmalıdır. Kamu için yapılacak olan politikalarda bireylerin haysiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Onur kırıcı bir süreç içine girilmemelidir.

Kamu görevinin ifası sırasında vatandaşlarla etkileşimde bulunmak ve karar alma sürecinde kamuoyunun fikrini almak, kamu yönetiminde etik bilincin yerleşmesi ve halkın kamuya olan güveninin sağlanması açısından gereklidir. Bu mesleki etiğin bir parçasıdır (TÜSİAD, 2005: 67-70). Yeni bir kamu politikası oluşturulurken seçim mimarlarınca yapılacak olan dürtmeler bireylerin haysiyetlerine zarar vermeden etik bilinciyle yapılmalıdır.

2.3.4. Zorlama

Dürtme, daha yüksek emeklilik tasarrufu, daha sağlıklı beslenme veya doğal kaynakları koruma gibi aktif davranış değişikliklerini destekleyen, dünya çapında politika yapımında iyi bilinen bir kavram haline gelmiştir. Davranış ekonomisinden kaynaklanan dürtü müdahaleleri, seçme özgürlüklerini sınırlamadan, zorlamadan veya ekonomik teşvikleri önemli ölçüde değiştirmeden bireylerin davranışlarını değiştirmeyi amaçlamaktadır (Lambecke, 2019: 4).

Hükümetlerin yapması gereken en önemli davranış bireyleri doğrudan zorlamadan onları dürtme ile yönlendirmeye çalışmalarıdır. Bu müdahalelerin dürtme olarak kabul edilebilmesi için müdahalenin kolay olması ve önlemenin ucuz olması önem arz etmektedir. Dürtme kesinlikle bir zorlama ve zorunluluk içermemelidir (Karagöl, 2019: 4).

Dürtme müdahaleleri Thaler ve Sunstein gibi düşünürler için bireyleri kısıtlamayan ve bireylerin özgürlüklerine dokunmayan liberter paternalist bir yöntemdir. Aynı zamanda liberter yaklaşıma paralel olarak daha büyük devlet anlayışı yerine dürtme politikaları aracılığıyla gelişmiş bir yönetişime imkân tanıyan özgürlükçü devlet anlayışını savunmaktadırlar. Dürtmelerin etik ve yapıcı olması, seçim mimarlarınca bir manipülasyon ve zorlama içermemesi şartlarına bağlıdır (Yılmaz ve Canbazar, 2020: 1833-1834).

Fakat özellikle devlet politikalarında yapılan dürtmelerden kaçınmanın zorluğu göz önüne alındığında zorlamanın da bazı şartlarda kabul edilebilir olduğu görüşünü savunan düşünürler de mevcuttur. Toplumun çoğunluğunun faydasına olan bir dürtmede, devletin bazı durumlarda (ekonomik durgunluk, ekonomik kriz vb.) zorlama ya da manipülasyon kullanmasının, istikrarın sağlanması ve etkin bir yönetim halinin devamı için kabul edilebilir bir hamle olduğu ifade edilmektedir.

2.3.5. Manipülasyon

Hiç kimse basit bir şekilde düşünüldüğünde bile bir kimsenin veya bir devletin kuklası gibi görülmek istemez. İnsanları kendilerine itiraz edemeyecek kadar etkileyerek onları seçim yapmaya itmek manipülasyon anlamını taşımaktadır. Özerklikle açık bir bağlantı kuran Wilkinson, manipülasyonu bir kişinin özerk karar verme sürecini altüst ettiğini ve aynı

zamanda kişinin şahsına hakaret ettiğini ifade etmiştir. Manipülasyonun insanları nesne veya aptal olarak gördüğünü ifade etmiştir. Manipülasyon kasıtlı ve başarılı bir şekilde insanları etkiler ve seçimlerinden saptırır. Manipülasyonun aksine zorlama bir kişinin seçeneklerine müdahale etmez.

Devletin yaptığı bazı dürtülerin manipülatif olup olmadığına karar vermek içinse bu dürtünün içeriğine bakmak gerekmektedir. Kamu yetkililerinin örneğin bir sağlık bilgilendirmesi konusunda bireylere yapmış oldukları doğru dürtüler onları daha refah ve sağlıklı bir yaşama yönlendirmek isteği için yanlış olarak değerlendirilmemelidir. İnsanlara gerekçeleri gösterilerek onların karar almalarına imkân verecek şekilde onların sistem 1 'lerine seslenilmeli ve manipüle edilmeden doğru karara yönlendirip sonucundaki seçimlerine saygı gösterilmelidir (Sunstein, 2015: 439).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU POLİTİKALARINDA DÜRTME VE ETİK BAĞLAMINDA “ZORUNLU BİREYSEL EMEKLİLİK SİTEMİ”NİN İNCELENMESİ

Küreselleşen dünya düzeni içerisinde devletler bireyler ve toplumlar için birçok farklı kamu politikası üretmektedirler. Bu üretilen kamu politikaları için bireyler ucuz maliyetli dürtmelerle yönlendirilmekte ve tercih yapmaları sağlanmaktadır. Bu politikaların bireylere fayda sağlaması kadar devletlerin ekonomilerine yaptıkları katkılar da yadsınamaz niteliktedir. Yapılan ufak dürtmeler ekonomileri ciddi anlamda pozitif olarak etkileyebilmekte ve refah seviyesini arttırabilmektedir. Bununla birlikte devletlerin yaptıkları dürtmeleri bireylerin tercih etmeme hakları göz önünde bulundurularak yapılan politikalarda devlet dokunuşlarının ne denli etik olup olmadığı önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada “Kamu Politikalarında Dürtme ve Etik Bağlamında Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminin İncelenmesi” başlığı altında “Türkiye’de Davranışsal Kamu Politikaları Uygulamaları”, “Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminin Ortaya Çıkış Nedenleri”, “Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sistemlerinin Karşılaştırılması”, “Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminde ‘Dürtme’ Kavramı” ve “Kamu Yönetiminde Etik Eleştirilerin ‘BES’ Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıkları incelenmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

3.1. Türkiye’de Davranışsal Kamu Politikaları Uygulamaları

Küreselleşen dünyada birçok gelişmiş ve gelişmekte olan devlet davranışsal iktisat politikalarını kamu politikalarına entegre ederek toplumun refah düzeyini arttırmayı ve aynı zamanda devletin gelişmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşların da öncülüğünü yaptığı davranışsal kamu politikaları uygulamaları Türkiye’de de son yıllarda daha dikkat çekici bir hale gelmiştir.

Devletin genel anlamda yapmış olduğu külfetli ve zor uygulamaları insanların hemen anlaması ve kabullenmesi zaman almaktadır. Fakat davranışsal kamu politikasının gelişmesiyle birlikte bireylerin sadece tercih yapması ve onların bu külfetten kurtarılması

günümüzde daha popüler hale gelmiştir. Basit bir örnek verilecek olursa bir üniversite tercihi yapılırken öğrenciler yaşadıkları şehri masraflar ve korkuları nedeniyle seçebilirken aynı zamanda farklı bir şehir seçip yeni fırsatlar ve başlangıçlara da yönelebilmektedirler.

Sanayi devriminden sonra küreselleşen dünyada özellikle sınırsız tüketim ihtiyacı olan fakat sınırlı kaynakların bulunduğu varsayılan iktisat kuramında, belli enerji ve ihtiyaçların önemi ciddi oranda artış göstermiş fakat kaynaklarda bilinçsiz ve ölçsüz bir şekilde kullanılmıştır. Devletler ise davranışsal iç görü ile sanayiden sağlığa, eğitimden finansa ve çevreden istihdama varan geniş bir yelpaze olan davranışsal kamu politikaları uygulamışlardır (Yerlikaya, 2015: 6-11). Bunlar: Yüksek puanlı üniversitelere başvuruların arttırılması, okul sonrası eğitim merkezine devamlılığın arttırılması, yetişkin ingilizce ve matematik becerilerinin arttırılması, öğretmen ve okul müdürü devamlılığın arttırılması, sosyal destek ağları ile bitirme sınavlarındaki başarı oranının yükseltilmesi, yetişkin kurslarındaki motivasyonun arttırılması, üniversite kayıtlarının başarılı bir şekilde tamamlanması, öğrenci kredisine ilişkin hatırlatma, savaş gazilerinin eğitim ve kariyer olanaklarının arttırılması, organ bağışının arttırılması, sebze satışlarının arttırılması, daha verimli bir enerji kullanımının sağlanması için bireyleri bilgilendirmek adına daha fazla tüketim verisinin ortaya konması olarak ifade edilebilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

3.1.1. Dünya Bankası Tarafından Yürütülen Projeler

Dünya üzerinde yaklaşık 200 tane kurum yalnızca davranışsal kamu politikası alanında çalışmaktadır. Aynı zamanda davranışsal disiplinler ile ilgili çalışmalar yapan ilk laboratuvar (İdeas 42) Harvard Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur (Yılmaz ve Canbazer, 2020:1829). Dünya Bankası'nın aynı zamanda bu alanda yürütmüş olduğu ve önerdiği birçok çalışma görülmektedir. Bunlardan bazıları;

- Yoksullukla mücadele
- Kişisel birikimlerin artması
- İşgücü piyasalarının verimliliğinin arttırılması
- Sağlığın teşviki ve iyileştirilmesi
- Eğitime kayıt ve eğitime devamın sağlanması

- Enerji tasarrufunun arttırılması olarak ifade edilebilir.

1- İşe Alımlarda Yanlılığı ve Önyargıları Anlamak

Kamu müdahalelerinin işe alımlarda yanlılık ve ön yargıları anlaması için öncelikli alanların her birinde var olan toplumsal cinsiyet uçurumlarının temelindeki etkenlere eğilmesi gerekir. Aynı zamanda bazı hallerde hizmet sunumunu iyileştirmesi (özellikle temiz su ve anne bakımı alanlarında), diğer durumlarda ise piyasaların ve kurumların işleyişinden kaynaklanan ve ilerlemeyi kısıtlayan faktörlerle mücadele etmesi (gelir ve verimlilik alanlarında toplumsal cinsiyet uçurumunun kapatılması gibi) gerekmektedir (Dünya Bankası Raporu, 2012: 1-3).

Toplumsal cinsiyet eşitliği devletler için bir kalkınma aracı olması açısından da önemlidir. Dünya Bankası Raporu'nun da gösterdiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği ekonomide akılcılıktır. Ekonomik etkinlik üç yol izlenerek artırabilir ve diğer kalkınma sonuçlarını iyileştirebilir (Dünya Bankası, 2012: 2-4).

- 1- Kadınların eğitime, ekonomik fırsatlara ve üretken girdilere erkeklerle aynı düzeyde erişebilmesini önleyen engellerin kaldırılması
- 2- Kadınların mutlak ve görel statülerinin iyileştirilmesi
- 3- Kadınlar ve erkeklerin sosyal ve siyasi açıdan aktif hale gelmesi, kararlar alması ve politikaları şekillendirmek için eşit şansa sahip oldukları bir alanın oluşturulması

Türkiye'de TEPAV (Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) ve Dünya Bankası iş birliğiyle kadınların emek piyasasındaki dezavantajlı konumlarını azaltmayı amaçlayan çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada çalışanlar arasında kadın ve erkek eşitliği olmadığını, bu durumun kadınların üzerindeki olumsuz etkisini ve duygusal yönden dezavantajlı konumda olmalarını işlemiştir (Türkay,2021).

Çalışma, iş başvurusunda kadınların duygusal yönlerinin, mantıksal ve sosyal psikolojilerini ne derece etkilediğini göstermiştir. Deney çalışması bu nüfustaki insanların yoğunlukla bulunduğu iki şehir olan İstanbul ve Ankara'da yapılmıştır. Deney neticesinde; toplumdaki kadın erkek denkliğinin iş başvurularında ve işe alımlarda ne derece etkin rol oynadığı, kadınların bu dezavantajlı yönünün bir avantaj olabileceği, özgeçmişlerin kişilerin

işe alımında ne derece etkili olduğu incelenmiştir. Bu hususlar doğrultusunda işe alımlarda esas olanın cinsiyet ayrımından ziyade kişilerin yetenekleri ve kendilerini ne derece geliştirdikleriyle doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2- İş Arayanları İş Arama Sürecinde Desteklemek

Türkiye’de Dünya Bankası ve İŞKUR tarafından uygulanmış bir projedir. 2008 krizinden sonra Türkiye’de pozitif yönde gelişme gösteren istihdam oranı daha sonraki yıllarda aynı durumu gösterememiş ve işsizlik oranı özellikle 2017’den sonra ciddi bir şekilde artmıştır. Bugün bile yüzde onun üstünde olmasına müteakip şu anda Türkiye’de bulunan gençlerin üçte biri ne çalışmakta ne okumaktadır. Aynı zamanda erkek işsizlik seviyesinin üstüne çıkan kadın işsizlik seviyesi kadınlara yönelik yapılan istihdam çalışmalarıyla da toparlanamamıştır. Bu durum bu çalışmanın yapılmasına sebep olmuştur (Dost, 2014: 47-49).

Çalışmanın amacı ise, iş hayatına entegre olamayan gençleri ve kadınları yapılan politika ve yatırımlar ile başarılı bir şekilde iş hayatına entegre etmek ve motivasyon kazanmalarını sağlamak olmuştur. İŞKUR üzerinden yapılan müdahalelerle bireylere danışmanlık servisi verilmektedir. Bu kurumda çalışmaya entegre olan bireylerin sağlıklı bir iletişim ve danışmanlıkla iş hayatına girişlerinin sağlanması ve istihdamın artması sağlanmaya çalışılarak program test edilmiştir.

3.1.2. “Daha Yeşil Bir Türkiye’yi Birlikte İnşa Edelim Projesi”

2011 yılından itibaren hız verilen ağaçlandırma çalışmaları 2018 yılında “Daha Yeşil Bir Türkiye’yi Birlikte İnşa Edelim” projesiyle hız kazanmıştır. Geçmişe nazaran bu sefer farklı bir yöntem izlenmiştir. Daha önce kişilere fidan dağıtılarak (2011 yılında 4 milyar) yapılan ağaçlandırma çalışmasında bu sefer Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın mektubu ile birlikte broşür ve bir adet karaçam tohumu insanlara posta yoluyla ulaştırılmıştır. Bu mektup ve broşürün içerisinde bireyleri davranışsal olarak yönlendiren birçok dürtmeye rastlanmıştır. Aynı zamanda halka hitabetinde ormana sahip çıkmanın vatana sahip çıkmak olacağını ifade

eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, ülkenin %28,6'sını oluşturan orman varlığının 2023 yılında %30'a kadar yükseltme hedeflerinden bahsetmiştir (Dünya Gazetesi, 2018).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mektup hazırlatması ve bu projeye dahil olması aynı zamanda mektubun bizzat cumhurbaşkanının el yazısıyla yazılması böylelikle mektubun kişiye özel yazıldığı izleniminin verilmesi açısından önemli bir noktadır. Bununla birlikte posta çalışanlarının mektubu dağıtırken bu bilinçlendirmeyi yaparak ve projenin önemini vurgulayarak mektubu teslim etmeleri de insanların önemsiz bulup bir kenara bırakmalarının önüne geçmektedir. Mektubun içinde bulunan tohumlar bireyler için aynı zamanda aynı dikme eylemini gerçekleştirmeleri açısından da bir teşvik niteliğinde olmuştur. Cumhurbaşkanı Türkiye'yi birlikte inşa etmeyi vurgulayan konuşması ile bireyleri davranışsal olarak dürtmüştür. Bu proje, devletin çevreye verdiği önemi vurgulanırken aynı zamanda toplumun bilinçlendirilmesi ve daha duyarlı bir Türkiye oluşturma çabasına örnek teşkil eden bir davranışsal kamu politikası örneğini oluşturmaktadır (Altunoğlu, 2018).

3.1.4. Bireysel Emeklilik Otomatik Katılım Sistemi

Bireysel emeklilik sistemi ülkemizde ilk olarak 2001 yılında çıkarılan 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi kanunu ile uygulanmaya başlamıştır. 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren Bireysel Emeklilik Sistemi'ne katılanlara devlet yüzde 25 oranında devlet katkısı sağlamaya başlamıştır. İlk analizlerde, devlet katkısı sayesinde 2012 yılı sonunda 3,1 milyon olan katılımcı sayısının 2013 yılı sonunda 4 milyona ulaştığı, katılım hızının yüzde otuz arttığı açıklanmıştır. Hazine Müsteşarlığı, 2018 yılı Nisan ayı itibarı ile Bireysel Emeklilik Sistemi'ndeki katılımcı sayısını 6,9 milyon; toplam fon büyüklüğünü 81,1 milyar TL; toplam devlet katkısını ise 10,4 milyar TL olarak açıklamıştır (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2018: 129).

Bireysel emeklilik sisteminde otomatik bir katılım sağlamak isteyen bireyler, aslında bugünlerinden fedakârlık etmiş olmaktadır. Bu durumda referans noktası olarak emeklilik sonrası gelir düzeyi gelse de bu sistemden ayrılmak alınacak olan emeklilik sonrası gelirden de vazgeçme anlamına gelmektedir. Bu sebeple kayıptan kaçınma eğilimi gösterecek olan sınırlı rasyonel insanlar, bu sistemden çıkmak istemeyeceklerdir (Kılıç, 2020: 247).

1 Ocak 2017 yılı itibariyle Türkiye’de başlayan Otomatik Katılım Sisteminin ulusal tasarrufu daha da arttırması amaçlanmıştır. 45 yaş altı memurların ve 250- 1000 kişi arasında çalışanı bulunan firmaların da bu sisteme dahil edilmesiyle daha çok verim alınması beklenirken bu sistemden çıkmak için belirlenen miktar cüzi bir tutar olarak belirlenmiş ve sistemde kalmak ilk iki ay için zorunlu tutulmamıştır. OKS, Türkiye açısından davranışsal kamu politikası bağlamında yapılan önemli bir politika olmuştur. Seçim mimarları tarafından insan davranışlarındaki seçim ve ön yargıların belirlenmesi ve bunlara müdahale edilerek politikanın istenilen amaca yönlendirildiği görülmektedir (Gülay, Işık ve Öztürk, 2017: 182-183).

3.2. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminin Ortaya Çıkma Nedenleri

Bireysel emeklilik sistemi dünya ülkelerinin bazılarında sosyal kamu güvenlik sistemi muadili olarak getirilirken, Türkiye ve benzeri kamu yönetim sistemine sahip ülkelerde ise kamu yönetimi tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak ortaya çıkan iki şekilde de bireysel emeklilik sistemi ülkeler için iki amaç taşımaktadır:

- 1- Ülkedeki emeklilerin maaşlarının temel kaynağı olan istihdam edilenlerin üzerindeki gelir vergisinin yükünü azaltmak,
- 2- Ülkedeki sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan sosyal açığı küçültmektir.

Bireysel emeklilik sistemi iki esasa bağlı olarak işlemektedir. Bu esaslar, gönüllü katılım esası ve zorunlu katılım esasıdır. Bazı ülkelerde yalnızca gönüllü katılım esası olmakla birlikte bazı ülkelerde ise yalnızca zorunlu katılım esası mevcuttur. Türkiye’de ise bu durum 2017 yılından itibaren hem gönüllü hem de zorunlu katılım esasına bağlı olarak devam etmektedir. 4632 sayılı Bireysel Emeklilik, Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nun 6740 sayılı Resmi Gazete de yürürlüğe giren değişiklik yapılmasına ilişkin kanunu ile birlikte 1 Ocak 2017 tarihi itibariyle, otomatik katılım sistemi ile ilgili olarak, işverenlerin çalışanlarını otomatik bir emeklilik planına dahil etmesi gerekmektedir ve buna ilişkin esasların düzenlenmiş olduğu görülmektedir (Can, 2019: 627).

Ülkelerin kamu yönetimleri içerisinde bulunan sosyal güvenlik sistemleri ülkede yaşamakta olan bireyler için temel bir gelir güvencesi sağlamayı ve bireylerin sağlıklı yaşam sürmelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ülkelerin demografik yapısının aynı zamanda

iş gücü piyasasındaki değişimler ve bu değişimler üzerinde etkili olan teknolojik ilerlemeler sosyal güvenlik sistemi alanında etkisi olan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır (Kara, 2020: 334). Sosyal güvenlik harcamalarındaki açıkları azaltmak için son yıllarda ülkeler birçok farklı girişimde bulunmaktadırlar. Ülkelerin dünya genelinde sosyal güvenlik harcamalarını arttırmaları yönündeki bu işleyiş aynı zamanda devletlere ciddi bir finansal yük de oluşturmaktadır. Bu durum da emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından bir zorluk ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal güvenlik sistemlerinin devamını ve sürdürülebilir şekilde işleyişini sağlayan ve temelde dağıtım esasına dayanan emeklilik sistemi, devletleri finansal bakımdan ciddi anlamda zorlamaktadır. Bu zorlukları aşmak için devletler, birçok reform gerçekleştirmekte ve emeklilik sistemlerine tamamlayıcı birçok fikir öne sürmektedirler. Bu sebeple devletler kamu emeklilik sisteminin yanında bireysel emeklilik sistemlerini de programlarına eklemiş ve mesleki emeklilik programları ile birlikte kullanılmasını yaygın hale getirmişlerdir (Gökbayrak, 2010: 91).

Emeklilik sistemleri bireylerin aktif çalışma dönemlerinde belli bir gelir elde ederken aynı zamanda geleceğe yönelik tasarruf yapma imkânı sağlamaktadır. Bu tasarrufların alanında uzman kişilerce farklı finansal araçlarda değerlendirildiği, her ülkede farklı katılım esasları olmakla birlikte kişilerin gönüllü ve/veya zorunlu olarak sisteme dahil olabildikleri bir birikim sistemidir. Bu sistemlere devletler belli başlı sebeplerden ötürü yönelmektedirler:

- 1- Nüfusun yaşlanması
- 2- Sosyal güvenlik sistemindeki sıkıntılar
- 3- Tasarruf oranlarının düşük olması
- 4- Kayıt dışı istihdamın yüksek olması
- 5- Geçmiş dönemlerde erken yaşlarda emeklilik olarak ifade edilebilir.

3.2.1. Nüfusun Yaşlanması

Dünya nüfusu her geçen gün biraz daha yaşlanmaktadır. Küreselleşen dünyada nüfusun böyle bir geçiş yaşaması 20. yüzyılda rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Nüfus artışı yavaşlarken genç nüfus oranı özellikle gelişmiş ülkelerde azalmakta ve yaşlı nüfus seviyesi de ciddi bir artış göstermektedir. Özellikle bazı Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi ülkelerde

yaşlanan nüfusun yerine geçmesi gereken genç nüfus, yaşlı nüfus oranının çok altında seyretmektedir. İlerleyen elli yıllık süreçte ise ülkelerde yaşlı nüfus oranının çalışan genç nüfus oranını ikiye katlayacağı düşünülmektedir (Amoglobelli vd., 2019: 4-40).

Genç nüfusa bağımlı olarak tanımlanan ya da tanımlanmakta olan 65 yaş ve üstü nüfusun tüketimleri, geçmiş dönemde çalışırken yaptıkları tasarruflara bağlı olarak şekillenmiştir. Aynı zamanda devlet ekonomisindeki sosyal güvenlik sistemin nasıl yönetildiğine bağlı olarak çalışmakta olan genç nüfustan sağlanan bir gelir söz konusudur. Bu nedenle yaşlı nüfusun artışı ve bağımlı nüfus oranları devletler için önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır (Kalafatçılar, 2019: 13).

Türkiye’de aktif çalışmakta olan genç nüfus oranında yüz kişiye düşen yaşlı nüfus oranını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı 2014 yılında %11,8 iken, bu oran 2018 yılında %12,9’a yükselmiştir. Nüfus oranlarını gösteren projeksiyonlara göre ise, yaşlı bağımlılık oranının 2020 yılında %14,2 ve 2030 yılında %19,6 ardından 2040 yılı itibari ile %25,3 ve 2060 yılında ise %37,5 son olarak 2080 yılında %43,6 olacağı uzmanlar tarafından öngörülmektedir (TÜİK, 2019). Türkiye’de 1999 yılının sonu ve 2000’li yılların başında görülmüştür ki; yüzde yirmi olarak görülmekte olan doğum oranı, 2019 yılı itibari ile yüzde on altıya çıkmıştır. Bu oranın 2025 yılında ise yüzde on beş olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda ölüm oranı ise 2000 yılında %7,25 iken 2019 yılında %5,45 olmuştur. 2025 yılında ise %5,7 olması uzmanlarca beklenmektedir (TÜİK,2019). Bu beklentiler 2020 yılı itibari ile bakıldığı takdirde yaşlı bağımlılık oranının %22,5 oranında artarak 7 milyon 953 bin 555 kişi olarak saptanmış beklenenin üzerine çıkmıştır. Aynı zamanda doğum oranı 2020 verileri itibari ile 1 milyon 112 bin 829 olarak belirlenmiş ve oranlardaki azalma uzmanlarca doğru tahmin edilmiştir. (TÜİK, 2020)

3.2.2. Sosyal Güvenlik Sistemindeki Sıkıntılar

Bir ülkedeki bireylerin sosyal güvenlik ve refahlarının teminat altına alınması sosyal devlet anlayışının bir gereğidir. Kamu kaynaklarının verimli kullanarak bireylerin sosyal hayatlarını refah ve güven içinde yaşamaları, kaliteli ve sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sisteminin ortaya konmasını zaruri kılmaktadır. Bu nedenle, sosyal güvenlik reformu

kamunun bütününe eşit ve adaletli bir şekilde kaliteli bir hizmet anlayışının finanse edildiği, sürdürülebilir nitelikte bir reform anlayışdır (SGK, 2019 :3).

Sosyal güvenlik terim anlamıyla, kamunun işsizlik, hastalık, yaşlılık, çalışma kazaları, malullük ve ölüm gibi durumlarda bireylere ve ailelerine ilerleyen zamanlarda geçim garantisi sağlamayı amaçlayan ve sosyal devletin bir gereği olan koruma sistemidir. Dünyanın her yerinde gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sosyal güvenlik sistemleri bir krizle karşı karşıya kalabilmektedirler. Değişen demografik yapı, genç nüfusun artış oranının azalması veya değişmemesi durumunda bile bağımlı nüfusun hızla artması, aktif ve pasif dengelerinin değişmesi, her geçen gün artan sosyal güvenlik harcamaları, istihdamın yeterli seviyede olmaması ve siyasal-ekonomik dalgalanmalar sosyal güvenlik sistemlerini ciddi anlamda zorlamakta olan etkenlerdir. Bu sebeple pek çok ülke karşılaştığı bu sosyal güvenlik krizine karşı çeşitli çözümler üretmek için çalışmalar yapmaktadırlar (Akgeyik, 2006: 82).

Yeni finansman modelleri, emeklilik yaşının arttırılması, prim oranlarının yüksek tutulması ve bireysel emeklilik sistemi devletin bu sorunlar için üretmekte olduğu çözüm politikalarıdır. Nüfusun tamamını kapsamaya yönelik yapılan aynı zamanda yabancı çalışanları da kapsamakta olan sosyal güvenlik çalışmaları devletin yaklaşık otuz ülkeyle ikili ilişkiler halinde olması sonucunu da ortaya çıkarmıştır. Bu da aynı zamanda küreselleşen dünya ile birlikte devletlerin ortak bir çözüm arayışına gitmelerini ve daha gelişmiş bir sosyal hizmet anlayışının ortaya konmasına sebep olmuştur.

3.2.3. Tasarruf Oranlarının Düşük Olması

Ekonominin en çok tartışmalı konularının başında gelen tasarruf, gelirin herhangi bir şekilde tüketime açılmayan kısmıdır. Tasarruf, ekonomide finansal piyasaları doğrudan etkileyen önemli bir etmendir. Bir ülkedeki tasarruf eğilimlerinin değişimi o ülkedeki yatırım oranlarını ve bununla birlikte ülkenin ekonomik büyümesini de etkilemektedir. Bu sebeple ülkelerdeki politikalara karar veren aygıtlar devlet tasarrufunu arttırmak için bireysel emeklilik gibi yönelimlere başvurumaktadırlar. Dünya Bankası analizlerine bakıldığında, tasarrufların GSYH'ye oranı, 2016 yılı için dünya genelinde %24,76'dır. 2017 yılında ise az gelişmiş ülkelerin tasarruflarının GSYH'ye oranı %26 iken Türkiye'de bu oran %25,46'dır(Can ve Eyidiker, 2019: 629).

Bireysel emeklilik sisteminde, bireylerin otomatik olarak katılımı ve bireylerin diledikleri zaman bu sistemden ayrılmaları amaçlanmıştır. Sistemden ayrılabilme haklarının saklı olması bireylerin gönüllü olarak bu sistemde kalmalarının ve gönüllülük esasının da korunmasının bir şeklidir. Otomatik katılım sisteminin asıl amacı daha çok bireyin sisteme dahil olması ile birlikte uzun vadede otomatik olarak devlet tasarruflarının daha çok artırılması anlamına gelmektedir (Meral ve Arıcan, 2020: 192).

Bireylerin sistemden ayrılma hakları göz önünde bulundurularak bir tasarruf eğilimine gidilmesi riskli görünse de bireylerin sistemden ayrılmayacağı, sistemde kalmayı tercih edecekleri varsayılmaktadır. Bireylerin sistemde ne kadar fazla olduğundan ziyade, yatırımların nereye ne kadar yapıldığı ve yatırımların doğru araçlarla değerlendirilmesinin önemi yadsınamaz. Etkin bir tasarruf için, otomatik katılım sisteminin uygulanması bu noktalarda asgari katkı payı, otomatik katkı payı artışı, standart fon gibi uygulamalarla, sistemin etkinliğini artırmaya yönelik yöntemlere de sahiptir (Paklina, 2014: 8-11).

Normal şartlar altında yatırımları karışık bulacak kararsız bireyler için otomatik katılım bir süreklilik ve düzenlilik arz ettiği için faydalı bulunmaktadır. İnsanlar genel olarak yatırım için plan yaptıklarında çoğunlukla alternatif tercihlerden ötürü bu durumu eyleme geçirmekte zorlanmaktadırlar. Bireylerin özgürlüklerine dokunulmadan ya da onlar manipüle edilmeden onların adına yapılan mutlu edici tercihler bireylerin özgürlüklerini kısıtlamamaktadır. Bu sayede yatırımlar devam ederken aynı zamanda devlet de ciddi oranda bir tasarruf sağlayabilmektedir.

3.2.4. Kayıt Dışı İstihdamın Yüksek Olması

Genel olarak, istihdam edilmiş kişilerin gerekli kurum ya da kuruluşlara bildirilmemiş olması ve eksik bildirilmiş olmasıyla ortaya çıkan kayıt dışı istihdam, devlet ekonomilerinin elde etmesi gereken gelirleri kayıt dışı istihdam ile negatif oranda etkilemektedir. Bu nedenle, devletlerin ekonomilerinin ve sosyal güvenlik sistemlerinin olumsuz şekilde etkilenmesine yol açmaktadır (Topçu ve Koç, 2017: 124).

Türkiye’de 2014 yılında ocak ayı ile birlikte kayıt dışı istihdam oranı %32,8 iken tarım sektöründe bu oran %79,4 ve tarım sektörü dışındaki sektörlerde ise %21,4’tür. Cinsiyet alanında gözlemlendiği üzere 2014 yılının ocak ayında, erkek bireylerin kayıt dışı istihdam oranı

toplamda %27 ve tarım sektöründe %69,1 iken, tarım sektörü dışındaki sektörlerde ise %20,1'dir. Aynı dönemde kadın bireylerin toplam kayıt dışı istihdam oranı %45,5 ve tarım sektöründeki istihdam oranı %92,7 iken ise bu oran tarım dışı sektörlerde %25,4'tür. 2019 yılı ağustos ayının kayıtlarında görülmekte olan ise; bireylerin toplam kayıt dışı istihdam oranı %36,1 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe bu istihdam oranı %88'e, tarım dışı sektörlerde ise %23,4'e yükselmiştir. Cinsiyet bağlamında bakıldığında Ağustos 2019'da Türkiye'de erkeklerde kayıt dışı istihdam toplamda %32'ye, tarım sektöründeki istihdam oranı ise %81,3'e ve bununla birlikte tarım dışı sektörlerdeki istihdam oranı ise %22,9'a yükselmiştir. Bu dönemlerdeki kadın bireylerin toplam kayıt dışı istihdam oranı %44,9'dur. Tarım alanındaki istihdam oranı da %96 ile tarım dışı sektörlerdeki istihdam oranı %24,8 olarak ortaya çıkmıştır (TÜİK, 2019).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de kayıt dışı istihdam oranları farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı istihdam oranı yok denecek kadar aşağı seviyelerde iken az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerde bu oran ülke ekonomisine zarar verecek şekilde yüksektir. Kayıt dışı istihdam edilmiş bireyler açısından sağlık ya da ölüm durumlarında sosyal hizmetlerden yararlanamazlarken aynı zamanda firmalarda bu durumda haksız bir rekabet ortamında bulunmuş olacaktırlar. Bu durum ise devlet için vergi açığı ve bunun yanında bütçe açığı oluşturmakta ve sosyal güvenlik açısından sorunlara yol açtığı gibi ekonomik açıdan da olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir (Candan,2007: 45-53).

Basit bir matematik hesabı ile kayıt dışı istihdamın yüzde otuz altıyı göstermesi yüz kişiden otuz altı kişinin sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmadığını aktif çalışan olarak görülmediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte geriye kalan altmış dört kişinin ise kalan otuz altı kişinin de ekonomik olarak yükünü üzerinde taşıdığı anlamını ifade etmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerinde unutulmaması gereken bir unsur da sosyal güvenceler adına yapılan ödemelerdir. Bu sistemin etkin ve etkili bir şekilde prim elde edememesi, sosyal güvenlik sisteminin ve kurumların ekonomik yapısını bozmaktadır. Aynı zamanda bu durum bireysel bir tasarruf olan ve devletlerin mali yapısını olumlu yönde etkilemekte olan bireysel emeklilik sisteminin önemini de vurgulamaktadır (Can ve Eyidiker, 2020: 629).

3.2.5. Geçmiş Dönemlerde Erken Yaşlarda Emeklilik

Bir ülkede kriz ortamı mevcutsa bu durum ekonomik ve siyasal açıdan doğrudan bireyleri etkilemektedir. Bireyler tercihlerini kısa vadede değiştirebilmekte bu da siyasal açıdan hükümetlerin uyguladıkları politikaları doğrudan değiştirmektedir. Düşük ücret halkı ciddi anlamda zorlayacak ve yoksullaştıracaktır. Bir ülkede ekonomik anlamda ciddi bir yoksullaşma söz konusu olduğunda ise genel anlamda yapılan politika eğilimleri erken emeklilik ve düşük ücret tahsilidir. Ülkede yaşanan herhangi bir krizin yoksulluk ile doğru orantılı bir ilişkisi bulunmaktadır (Keskingöz, 2016: 127).

Kamu alanında çalışan bireylerin emeklilik yaşları genel anlamda devletin oluşturduğu sosyal güvenlik sistemindeki gelir düzeyinin değişimi ile ilgilidir. Özel sektörde ise bu durum daha kompleks bir yapıya sahiptir. Devletin içerisinde bulunduğu durum, işgücü piyasasındaki koşulları ve kurumları doğrudan etkilediği gibi bireylerin emeklilik kararlarını da etkileyen önemli bir faktördür. Bununla birlikte, eğitim düzeyi, yaş grubu, cinsiyet, tasarruf düşüncesi, sosyal güvenlik şemsiyesi türü, sağlık hizmetlerine erişim ve güvenli gelir sağlama düşüncesi de bireylerin emeklilik kararı almalarında önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye ekonomisinde zaman zaman yaşanmış ve yaşanmakta olan mali krizler sebebiyle zorunlu emeklilik sistemi her geçen gün koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır. Yaşanmakta olan ekonomik krizler temelde emeklilik kararlarını, işgücü piyasası koşullarını ve beklentilerini değiştirerek etkiler. Bununla birlikte, kriz dönemlerinde oluşan çeşitli aşamalarda da emeklilik kararları değişebilir. Devletin içinde bulunduğu bu krizlerin yaşandığı dönemlerde, çalışan bireylerin çok etkilenmemesi adına emeklilik sürecinin ertelenmesi bir seçenek oluşturmaktadır. Başka bir seçenek ise hızlı bir şekilde emekli olmayı tercih etmek ve güvenli bir gelir düzeyine bununla birlikte bir sağlık güvencesine sahip olmayı amaçlamaktır (Kesgingöz, 2016: 128).

Geçmiş dönemlerde ekonomik ve sosyal krizler ile birlikte ortaya çıkan erken emeklilik girişimleri de esas anlamı itibari ile sosyal güvenlik hizmetlerine ekonomik açıdan yine bir yük oluşturmaktadır. Bu ekonomik yük devleti ne kadar olumsuz yönde etkilerse bu da aynı şekilde bireyleri etkileyecektir. Bu sebeple geçmiş dönemlerde erken yaşlarda emeklilik devletler açısından ekonomik bir sıkıntı anlamı taşımaktadır. Bu sıkıntı ekonominin düzelmesi adına yapılan politikalar ile zorunlu emeklilik sisteminde belli bir sistem ile etkin kılınmaya çalışılmaktadır.

3.3. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sistemlerinin Karşılaştırılması

Emeklilik sistemlerinin dünya da ilk defa ortaya çıkması 1875 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Amerikan Demiryolu Şirketleri tarafından olmuştur. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile birlikte tasarrufların negatif yönde ilerlediği görülmüş ve bu sebeple önemli adımlar atılmıştır. Devletin sosyal güvenlik alanında yetersiz kaldığı bu dönemde sosyal güvenlik sistemleri sorumluluk alması gereken bireylerin işverenler olduğu fikri ön plana çıkmaya başlamıştır (İncidüzen,2008:18). Bu sistem geliştirilerek kendine bir yer edinmiş ve gelişmiş ülkelerde kendine yer edinmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise sosyal güvenlik sistemini dikkate alarak bireysel emeklilik sistemini uygulamaya koyan ilk ülke 1980 yılında Şili olmuştur. Bireysel emeklilik sisteminin Şili'de uygulanmaya başlaması birçok gelişmekte olan ülkeye de öncülük etmesini sağlamıştır (Yanardağ, 2010: 94).

Sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcı bir unsuru niteliğinde olan bireysel emeklilik sistemi, bireylerin tasarruf etmelerini sağlamak ve geleceğe daha iyimser bakmalarına olanak tanımaktadır. Bireysel emeklilik sistemi genel yapısı itibari ile gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bireylerin ilerleyen dönemlerde emekli olmalarına olanak tanıyan bu sistem aynı zamanda altyapı ve uzun vadeli yatırımlar kazanmakta olan kamu için de bir kaynak görevi görmektedir. Aynı zamanda bu durum, yeni bir istihdam ortamı oluşturmakta ve kamunun sosyal güvenlik hizmetinden kaynaklanabilecek ekonomik ve sosyal yükünü belli oranda hafifletmektedir. Ekonomi adına uzun vadeli yatırım fonlarının artmasını da sağlayan bireysel emeklilik sistemi, devlet ekonomisinin de daha sağlıklı ve etkin bir şekilde işlemesine katkı sağlamaktadır (Demirhan, 2018: 89).

Türkiye'de bireysel emeklilik sistemi adına yapılan ilk çalışmalar 1997 ve 1999 yılını kapsayan dönemde, Hazine Müsteşarlığı kontrolünde gerçekleşmiştir. Dünya bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü ile yapılan ortak çalışmalar ile de atılan bu ilk adımlar desteklenmiştir. Bununla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde 1999 yılı itibari ile "Bireysel Emeklilik Komisyonu" oluşturulmuştur. Bireysel Emeklilik Komisyonu tarafından "Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanun Taslağı" hazırlanmıştır. Bireylerin gönüllülük esasına dayanan ve gelecek tasarruf yatırımlarının düzenlendiği fonlu bir sistem oluşturulma çalışması 16 Mayıs 2000 tarihli Bakanlar kurulunca onaya

sunulmuştur. Akabinde ise bir sene sonra 2001 yılında Bireysel Emeklilik Sistemine yönelik vergi konularını düzenlemek amacıyla “Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilmiştir. Bu kanunun getirilmesi ile birlikte bireylerin ve işverenlerin para fonlarının yatırıma dönüşmesi aşamasında toplu para ve maaş şeklinde geri alınacak olan zaman dilimi ile ilgili vergi teşvikleri oluşturulmuştur. Bu aşamalarının ardından 7 Ekim 2001 tarihinde Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu yürürlüğe girmiştir (Meral ve Arıcan, 2020: 198-200).

Emeklilik Şirketleri Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik uyarınca 2002 yılında kurulmasına karar verilen Bireysel Emeklilik şirketlerinin kuruluşuna, faaliyete geçmesine, ruhsat almalarına, hisse devri gibi birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Emeklilik Gözetim Merkezinin 2003 yılı itibari ile kurulması ve daha sonra meydana gelen birtakım yönetmelikler çerçevesinde gereken altyapı oluşturularak bireysel emeklilik şirketleri 2003 yılında faaliyetlerine başlamıştır. İlk emeklilik planlarının 27 Ekim 2003 Yılı itibari ile onaylanmasının ardından Bireysel Emeklilik sistemi faaliyete geçmiştir. 2007 yılında yürürlüğe giren Sigortacılık Kanunu ile 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’nun birkaç maddesi değiştirilerek “Emeklilik Gözetim Merkezinin” görev, yetki ve sorumlulukları yeniden tanımlandı. Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununun 2012 yılında kabul edilmesinin ardından “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren vergi matrahından indirim yoluyla kullanılan vergi avantajı uygulaması kaldırılmış ve yerine devlet katkısı sistemi getirilmiştir (Demirhan, 2018: 90).

Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi ya da bir diğer ismi ile Otomatik Katılım Sistemi 10 Ağustos 2016 yılında Resmi Gazete ’de yayımlanmış olan ve 1 Ocak 2017 yılı itibari ile de yürürlüğe girmiş olan “Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” aracılığıyla işverenlerin çalışan bireyler için zorunlu/otomatik bir emeklilik planı uygulamasına dahil etmesine ilişkin esaslar düzenlenmiştir.

Bu uygulamaya dahil olacak bireyler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup 45 yaşını doldurmamış, 4a ve 4c kapsamında çalışan ve çalışacak bireylerdir. Bununla birlikte mavi kartı olan bireyler de bu kapsama dahildir. Esas kazancın yüzde üçüne denk gelecek olan katkı payının bireylerden prime geçmesi öngörülmüştür. Başlangıçta devletin bireylere katkısı 1000 TL’dir. Bunun yanında %25’lik bir katkı payı da söz konusudur. Emekliliğini hak etmiş

bireyler için ilk on yıl süreyle primlerine dokunmamaları halinde gelir sigortası yaptırırlarsa birikimlerine %5'lik bir devlet katkısı verilmektedir.

Çalışan bireyin çalışmaya başladığı ve kendisine emeklilik planına dahil olduğu tebliğ edildikten sonra iki ay içerisinde herhangi bir kayıp yaşamadan bu sözleşmeden ayrılması hakkı tanınmaktadır. Zorunlu katılım yani bir diğer ismi ile otomatik katılım sisteminde bireyden herhangi bir giriş aidatı ya da OKS den ayrılmak istediğinde de herhangi bir ertelenmiş aidat ya da ücret ödemesi alınması söz konusu değildir. Çalışan bireyin ise OKS' de bulunduğu süre içerisinde emeklilik sistemi hesabı içerisinde Fon İşlem Kesintisi Gideri (FİGK) dışında herhangi bir ücret kesintisine uğraması söz konusu değildir. Maddeler halinde sıralamak gerekirse (Emeklilik Gözetim Merkezi, 2021);

Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi;

- Sisteme katılım zorunludur.
- Emeklilik şartı sisteme giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl sistemde kalınması ve 56 yaşın doldurulmasıdır.
- Hedef kitlesi 45 yaşını doldurmamış Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır.
- Yabancı uyruklar sisteme katılamaz.
- Emeklilik şirketlerini belirleyen taraf işverenlerdir. Çalışanlara sertifika iletimi yapılmaktadır.
- Sözleşme düzenlenmesi esnasında imzalanacak/onaylanacak belgeler işveren ya da işveren vekili tarafından verilecek olan otomatik katılım emeklilik sözleşmesidir.
- Cayma hakkı bulunmaktadır. Emeklilik şirketinin çalışan bireye emeklilik planına dahil olduğunu bildirmesini takip eden iki ay içerisinde bireyin cayma hakkı bulunmaktadır.
- Cayma sürecinde birikimde oluşabilecek muhtemel değer kaybını şirketin karşılama yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Devlet katkı tutarı, ödenen katkı paylarının %25'i İki aylık cayma süresi sonunda sistemde kalma halinde, bir defaya mahsus 1.000 TL Emeklilik hakkını en az 10 yıllık gelir sigortası olarak kullanmayı tercih etme durumunda, birikimlerin %5'i şeklindedir.
- Devlet katkısı üst sınırı 2018 yılı için 6.088.50 TL'dir.
- Devlet katkısı ödeme şekli Hak kazanıncaya kadar taahhüt bazında kişisel hesaplara kaiden yansıtılması, hak kazanılan tutarların hesaba hak kazanma oranına göre nakden ödenmesi şeklindedir.

- Devlet katkısına hak kazanma şartları, devlet katkısı hesabındaki tutarların; en az 3 yıl sistemde kalma durumunda %15'i, en az 6 yıl sistemde kalma durumunda %35'i en az 10 yıl sistemde kalma durumunda %60'ı emeklilik, vefat ve maluliyet hallerinde %100'ü şeklindedir.
- Devlet katkısı tutarının değerlendirilmesi İlk üç yıl için her takvim yılı başında taahhüt edilen devlet katkısı tutarlarının TÜFE değişim oranına göre nemalanması, sonraki yıllar hak kazanma oranına göre nakden ödenen tutarların devlet katkısı fonlarında yatırıma yönlendirilmesi şeklindedir.
- Katkı payı tutarı prime esas kazancın %3'dür.

Bireysel Emeklilik Sistemi;

- Sisteme katılım gönüllüdür.
- Emeklilik şartı için sisteme giriş tarihinden itibaren en az 10 yıl sistemde kalınması ve 56 yaşın doldurulması gerekmektedir.
- Hedef kitle fiil ehliyetine sahip herkesi kapsamaktadır.
- Yabancı uyruklu bireyler sisteme katılabilir.
- Emeklilik şirketini belirleyen taraf bireysel veya gruba bağlı emeklilik sözleşmesi için katılımcı ve işveren grup emeklilik sözleşmesi için işveren (katılımcılara sertifika iletimi) olarak ifade edilmiştir.
- Sözleşme düzenlenmesi aşamasında imzalanacak/onaylanacak belgeler bireysel ve gruba bağlı bireysel sözleşmeler kapsamında katılımcı teklif formu ve giriş bilgi formu ve işveren grup emeklilik sözleşmeleri kapsamında işveren/işveren vekili teklif formu ve giriş bilgi formudur.
- Cayma hakkı bulunmaktadır. Teklif formunun imzalandığı/ onaylandığı tarihi takip eden 2 ay içerisinde cayma hakkı bulunmaktadır.
- Cayma süresince birikimde oluşabilecek muhtemel değer kaybını şirketin karşılaması yükümlülüğü yoktur.
- Devlet katkı tutarı ödenen katkı paylarının %25'i şeklindedir.
- Devlet katkısı üst sınırı 2018 yılı için 6.088.50 TL'dir.
- Devlet katkısının ödenme şekli hesaba nakden ödenme şeklindedir.
- Devlet katkısına hak kazanma şartları, Devlet katkısı hesabındaki tutarların; en az 3 yıl sistemde kalma durumunda %15'i, en az 6 yıl sistemde kalma durumunda %35'i en az 10 yıl sistemde kalma durumunda %60'ı emeklilik, vefat ve maluliyet hallerinde %100'ü şeklindedir.

- Devlet katkısı tutarının değerlendirilmesi Portföy içeriği Müsteşarlıkla belirlenen devlet katkısı fonlarında yatırıma yönlendirilmesi şeklinde olmaktadır.
- Katkı payı tutarı ise planda belirtilen asgari tutar ya da üzerindeki herhangi bir tutar olarak belirtilmiştir.

3.4. Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminde ‘Dürtme’ Kavramı

Bireysel tasarruflar devletler açısından hem mikro hem de makro anlamda büyük bir öneme sahiptirler. Bireylerin geleceğin belirsizliğini garanti altına almak istemeleri ve özellikle belli bir yaşa ulaşmış emekli olmak istemeleri aynı zamanda belli bir refah koşulları altında yaşamak istemeleri dünyanın her yerinde karşılaşılan bir gerçektir. Bir ülkedeki kamu tasarruflarının yanında aynı zamanda özel kesimin de tasarruf etmesi uzun vadede devletlerin yatırım oranlarını arttırarak bu doğrultuda makroekonomik olarak mali hedefe ulaştırmaya yönelik önemli bir etkiye sahiptir. Fakat bireysel tasarrufların etkilendiği bazı değişkenler mevcuttur. Bu değişkenler; gelir, faiz oranları ve eğitim olarak sıralanabilir. Bireyleri etkilemekte olan bu değişkenler devlet ekonomilerini zaman zaman tasarruf yetersizliği sorununa götürmektedir. Son yıllarda Neo-Klasik iktisadın aksine bireylerin rasyonellikten uzak olması ve bireylerin davranışsal iktisatta söz edilmekte olan “bilişsel yanlılık” ile verdikleri kararların etkilendiği görülmektedir (Erdoğan ve Karagöl, 2020: 146-147).

Bireylerin finans anlamında belli bir okuma ve yazma bilgisine sahip olmamaları durumunda bireyler, ihmalkarlık ve problemleri erteleme gibi refleksler göstermektedirler. Bu sebeple de geleceğe yönelik yatırım yapma konusunda bir atılımda bulunmamaktadırlar (Lusardi ve Mitchell, 2007: 210-212). Bu durum ile karşı karşıya kalan politika yapıcılar ise daha yüksek tasarruf teşvik edici politika yapma girişimlerinde bulunmaktadırlar. Özellikle son dönemde bireylere uygulanan tasarruf ve yatırımları teşvik etmek amacıyla yapılmış birçok dürtme olumlu bir karşılık bulmuştur. Bu dürtmelerin temel amacı, bireylerin geleceğe yönelik tasarruf ve yatırımlarını arttırarak öncelikle kendileri adına daha rahat bir geleceğe doğru yol almalarını sağlamaktır. Bu durum aynı zamanda sosyal hizmet uygulamaları sorunları ile karşılaşabilecek olan devlet için bu sorunların önüne geçebilmek adına atılmış bir adım olmasını sağlayacaktır.

Bireysel tasarruf sistemi ilk ve öncelikle bireylerin refahının esas almaktadır. Bununla birlikte bireylerin şahsi olarak yaptıkları tasarrufların devlet ekonomisine olan katkısı göz ardı edilmemelidir. Devletlerin makroekonomik anlamda sürdürülebilir bir şekilde büyüme ve

kalkınmalarının sağlanması bu tasarruflar ile de doğru orantılıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu durum ciddi bir öneme sahiptir. Bu sebeple birçok ülke bu durum için politikalar geliştirmektedirler. Ülkelerin ekonomik anlamda kaynaklarının büyümesi aynı zamanda üretim için de bir kaynak tedariki anlamı taşımaktadır (Niwanthika, 2016: 36-40).

Birçok gelişmiş ülkenin tasarruf yetersizliği sorunu bulunmaktadır. Bu sorunu yaşamakta olan ülkelere biri de Türkiye'dir. Hatta bu seviye öyle bir durumdur ki, kriz dönemleri dışında Türkiye'nin yatırım tasarrufları sabit sermaye yatırımlarını karşılama konusunda yetersizdir. Bu durum ciddi bir yatırım-tasarruf açığı oluşturmaktadır. 2018 verilerine göre tasarruf oranlarında Türkiye, Çin (%44), Endonezya (%31,8), Güney Kore (%35,7), Hollanda (%31,9), İsveç (%28,4), Rusya (%29,9), Hindistan (%31,1) ve Japonya (27,8) vb. devletlerin geri planında kalmıştır. TÜİK hane halkı anketi yaparak bireylerin tüketim harcamalarının çıkarıldığı günlük kullanılabilir gelire göre tasarruf oranı hesaplaması yapmıştır. Bu anket sonuçlarına göre ise, tasarruf oranları basit tasarruf anlayışına göre belirlenmiştir. 2003 yılında %17,5 olarak görülen bireysel tasarruf oranının 2013 yılında %7' ye kadar düştüğü gözlenmiştir (Pektaş Erdem, 2017: 91-101).

Tasarruf oranlarının düşük seviyede olması aynı zamanda dış borçlanmayı gerekli hale getirmekle birlikte dış kaynaklara olan bağımlılığı arttırmaktadır. Fakat unutulmaması gereken bir diğer nokta borçlanmanın sürekli etkin ve sürdürülebilir bir kalkınma hedeflemesi olanaksızdır. Bu durum sadece borç alınan dönemle ilgili olduğu için "dönemlik" olarak ifade edilmektedir. Belli dönemlerde bireylerin psikolojik sebeplerden tasarruf etmekten kaçınma eğilimi göstermektedirler. Bu da sonuçta bireylerin refah seviyelerinin azalmasını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de bu geri planda kalmış tasarrufların bireylerin davranışsal ve psikolojik hareketleri incelenerek düzenlenmesi için devlet eliyle belli politikalar oluşturma ihtiyacı duyulmaktadır (Erdoğan ve Karagöl, 2020: 149).

Bireysel tasarruflar bireylerin düşündüğü ve hayatlarında uygulamaya geçirmek istedikleri bir yatırım şeklidir. Fakat bireylerin çoğu bunu uygulamamaktadır. Bireysel tasarruflara yönelme eğiliminde olan fakat bunu belli ihmalkarlıklar ile uygulayamayan bireyler için "dürtme" uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Birinci örnek için seçilmeye en uygun aday olarak görülen bu bireyler için bireysel tasarruf planına dahil edilmelerindeki en kısa yol olarak beliren ön tanımlı seçenek ile aktif seçim yapılmaması durumunda oluşacak ilk seçeneğin sisteme katılmama değil de sisteme katılım olması bu durumu gözle görünür şekilde değiştirecektir. Böylece sisteme

otomatik katılan birey sistemden ayrılmak istediği taktirde bir form dolduracaktır (Thaler ve Shefrin, 2004: 112).

Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir maaşlı emeklilik sistemine katılım gözle görünür oranda artış göstermiştir. Bir diğer alternatif ise sade bir form oluşturmak olarak düşünülmektedir. Çünkü çok fazla seçenek içeren formlarda bireylerin kafaları karışmakta ve bu kafa karışıklığı da bu durumdan vazgeçmelerine neden olabilmektedir. Bir diğer alternatifin ise bireylerin tasarruf oranlarının kendilerinin belirlemelerine yönelik olduğu düşünülmektedir. Çünkü eğitim ile birlikte finansal okur yazarlık oranı yüksek olan bireylerin tasarruflarını ciddi ölçüde fazla yaptıkları bilinmektedir. Bununla birlikte eğitim tek başına yeterli bir faktör olarak da görülmemelidir (Thaler ve Shefrin, 2004: 112).

Otomatik katılım sistemini ilk uygulayan ülkelerden biri olan Türkiye, 1 Ocak 2017 tarihi itibarıyla bireysel emeklilik kanunu değiştirmiştir. İşverenlerin ve hükümetin 45 yaşın altındakilere %3 prim esaslı olarak otomatik bir şekilde emeklilik planına dahil edilmesi olarak düzenlenmiştir. Çalışan bireyler böylelikle doğrudan emeklilik sistemine katılmış olmaktadır. Aynı zamanda sisteme dahil edildikten sonra iki ay içinde cayma haklarının bulunması da bireylerin sistemden ayrılabilme haklarını saklı tutmaktadır. Bununla birlikte devletin önceden vaat ettiği %25'lik devlet katkısı üzerine on yıllık bir gelir sigortası yapılması halinde %5'lik bir devlet katkısı aynı zamanda sistemden ayrılmamak koşulu ile de 1000 TL'lik doğrudan bir katkı da ilave edilmiştir. Emeklilik Gözetim Merkezi verileri esas alındığında, otomatik katılım sistemi ile devam eden kişi sayısı 7 milyona yaklaşmaktayken aynı zamanda otomatik katılım sisteminden önce bireysel emeklilik tasarruflarını kullanmış olan bireylerin otomatik katılım sistemine devam etme oranı %34, otomatik katılım sisteminden önce bireysel emeklilik sistemine dahil olmayanların oranı ise %48 olarak ifade edilmektedir (Emeklilik Gözetim Merkezi, 2021).

Thaler ve Bernartzi'nin her geçen gün biraz daha fazla tasarruf ederek yatırım yapmak isteyen fakat bu iradeye sahip olamayan bireylere yardımcı olmak amacıyla "Yarın Daha Fazla Tasarruf Edin" programını oluşturmuşlardır. Bu program bireylerin psikolojileri incelendiğinde ortaya çıkan beş faktör ile ilişkilendirilmiştir.

- Çoğu birey her geçen gün daha fazla tasarruf etme ihtiyacı hisseder fakat bunu planlamış olsa da hayata geçirmekte zorlanır veya geçiremez.

- Gelecekte oluşacak irade kısıtlamalarını kabul etmek bugün ortaya çıkan irade kısıtlamalarını kabul etmekten daha kolaydır (diyete başlayacak bir bireyin bugün yerine gelecekte bir gün diyete başlayacağım demesi daha kolay bir seçimdir).
- Kayıptan kaçınma eğiliminde olan bireyler gelirlerinde bir düşüş ile karşılaşmak istemezler.
- Maddi kayıplar parasal düzeyde nominal şekilde hissedilmektedir.
- Atalet, güçlü bir rol oynamaktadır.

Yarın Daha Fazla Tasarruf Edin programında görülmektedir ki çalışan bireylerin maaşları arttıkça yatırım oranları da doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. 1998 yılında bu program dahilinde yapılan bir araştırmada bir şirket çalışanları bilgisayar ortamında yüz yüze bir finans uzmanı ile görüşürme olanağı sağlamıştır. Çalışan bireylerin %90'ının kabul ettiği bu finans uzmanı çalışanların çoğuna maaşlarının %15'inin tasarruf etmeleri gerektiğine dair görüş bildirmiştir. Ancak bu durum tüm çalışanlar tarafından derhal reddedilmiştir.

Uzmanların yeni belirlediği hedef %5 olarak tekrar belirlendiğinde çalışan bireylerin sadece %25'i bu teklife olumlu bakarak kabul etmişlerdir. Kalan %75 ise bu oranın yine çok fazla olduğunu ifade edip kabul etmemişlerdir. Bu seviyede ise devreye giren program, yapılacak olan tasarruf oranlarının maaşların artış oranı ile aynı seviyede olacağı ve maaş artış oranının da güncelleneceği yönünde olmuştur. Bu da yaklaşık %3'e tekabül etmektedir. Bu yeni gelen teklifi bireylerin %78'i kabul etmiştir. Bireylerin maaşlarının yapacakları tasarruf oranı ile uyumlu olması onların maaşlarından bir kayıp yaşamadıklarına dair bir durum içinde oldukları hissi vermiştir. Daha sonraki yıllarda bu durum fark edilmiş ve birçok yönetici bu programı kabul etmiş ve bununla birlikte Otomatik katılım Sisteminde kullanıldığında ise daha da etkili sonuçlar ile karşılaşıldığı gözlemlenmiştir (Anderson, 2010: 370-376).

Emeklilik sistemi tasarruf oranlarına yönelik üç aşamalı bir çalışma yapan Masecar, çalışmanın ilk bölümünde bireylerin tasarruf yapmalarının önünde ne gibi engeller olduğu ve bu engelleri ortadan kaldıracak uygun bir program olup olmadığını incelemiştir. Kanada adına yapılmış olan bu çalışma için tasarrufların desteklenmesine yönelik işveren katkı payındaki her bir dolarlık artış yaklaşık 50 sentlik bir tasarruf sağlamaktadır. Bu şekilde yapılan çalışmada bu dürtme şeklinin bireyleri olumlu etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın ikinci aşamasında, bireysel tasarruf konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan bireyler bilgilendirme yoluyla dürtülmüşlerdir. Bu dürtme ile bireylerin, bireysel tasarrufların

önemini kavramaları sağlanmıştır. Bu bireysel tasarrufları bilgilendirme yoluyla bireylerin kavramasını sağlayan dürtmenin de etkili bir sonuç verdiği görülmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son aşamasında, emeklilik tasarruf hesabındaki paranın zamanı gelmeden önce çekilmesine dair bir sorun üzerinde durulmuştur. Bu paranın zamanından önce çekilmesinin önüne geçen durum ise stopaj vergisidir. Stopaj vergisinin buradaki konumu bireylerin kesintiye uğramadan daha çok tasarruf etmelerini sağlamaktır. Kesinti olmadan daha çok tasarruf eden bireylerin, yeterince para biriktirdiklerine emin olmak istedikleri görülmüştür (Erdoğan ve Karaoğlu, 2020: 151-152).

Bireysel tasarruflar yalnızca emeklilik için plan yapan çalışan bireyleri etkilememektedir. Aynı zamanda herhangi bir gelir elde edebilen her yaşta birey bu tasarruflar için dürtülebilecek bir kontrol grubu oluşturmaktadır. Kolombiya’da yapılan bir deneyde de düşük gelirli genç bireyler tercih edilmiş ve bu bireyler iki gruba ayrılarak mesaj yolu ile bilgilendirme yapılmak suretiyle dürtülmüşlerdir. Finansal bilgilendirme mesajlarının genç ve düşük gelirli bireyler üzerindeki etkisi bir yıl boyunca gözlemlenmiştir. On beş günde bir ve her ay gönderilen bilgilendirme mesajları sonunda, kontrol grubuna nazaran on beş günde bir ayda bir mesaj alan genç bireylerin bankalarında bulunmakta olan gelirleri üzerinde %25 ve %48 oranında artış gözlemlenmiştir. Aynı zamanda artış olarak görülen bu oranların üçte ikisinden fazlası bir kısmının net tasarruf olarak görüldüğü belirtilmiştir. Yalnızca finans okuma yazma eğitimi amacıyla gönderilen bilgilendirme mesajlarının ise kayda değer bir etkisi söz konusu olmamıştır (Rodriguez ve Saavedra, 2016: 2-14).

Bir başka çalışmada ise dürtmenin bireysel tasarrufları etkileyip etkilemediğine dair araştırma Filipinler’de yapılmıştır. Filipinler’de bir banka müşterileri üzerinde yapılan bu çalışmada bankanın tasarruf için ortaya koyduğu araç; “Tasarruf et, kazan, keyfini çıkar” şeklindedir. Daha sonra belirli bir dönemde rastgele 710 kişiye sorulan bireysel tasarruf kararını yaklaşık kişilerin %28’i kabul etmiştir. Bankada gözden kaçmaması gereken bir diğer husus ise bireylerin iradelerinde oluşabilecek problemler adına bankanın tasarruf yatırımları başlatmasından sonra, hesap bakiyesi istenilen noktaya çıkmadan bireylerin bu hesaplara erişim sağlayamamasıdır. Bunu kabul etmiş olan bu %28’lik oranı kapsayan deney grubunun kontrol grubuna nazaran hesap bakiyelerinde bir yılın sonunda %81 artış görülmüştür. Bu hesabı açmış olan bütün bireylerin altı ayın sonunda tasarruf ettikleri oran %192 ve bir yılın sonunda görülen tasarruf oranı ise %337 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ortaya konan bir başka durum ise

düşük gelirli bireylerin de ciddi oranda tasarruf edebileceklerini göstermek olmuştur (Ashraf, Karlan ve Yin, 2006: 2-6).

Klasik iktisat teorisinin aksine rasyonaliteden sapan bireyler için Shah ve Dawney yedi temel ilke oluşturmuşlardır (Shah ve Dawney, 2005: 2-12):

- Başka bireylerin davranışları, bireyler için önem ifade etmektedir. Bireylerin davranışları süreklilik göstermez. Bir bireyin yakınındaki akraba ve komşuları tasarruf ediyorlar ise birey bundan etkilenecektir.
- Her bir bireyin çeşitli alışkanlıkları mevcuttur. Sürekli tekrar eden ve sonunda ödül olan bir alışkanlığın değiştirilmesi çok zordur. Bununla birlikte belirli bir bankanın bireyler için oluşturacağı kısa formlar ve bankaya rahat ulaşabilme koşulları gibi etkenler ile bireyler tasarruf konularında bilgilendirilerek az da olsa sık bir şekilde tasarruf etmeleri sağlanabilmektedir. Bu tasarrufları teşvik eden ödüllendirici bir etmenin bulunması da bireylerden gelecek olumlu geri dönüşler için ortam sağlamaktadır.
- Bireylerin doğru olanı yapma konusunda eğilimleri mevcuttur. Bireylere doğru bir finans tablosu ile inandırıcı bir şekilde bilgi sunulması halinde bireylerin etkilenmeleri kaçınılmaz olmaktadır.
- Beklentiler bireylerin davranışlarını etkilemektedir. Şeffaf bir şekilde halka açık sunulmuş olan ve bir baskı içermeyen taahhütler, bireylerin davranışlarını ve tercihlerini etkileyerek uzun vadede tasarruf etmelerine olanak sağlamaktadır.
- Kayıptan kaçınmak bireylerin genel bir tavrı olarak görülmektedir. Bununla birlikte bireyler dürtülürken bu plana katılmayarak 1000 TL kaybedersiniz önermesi yerine bu plana dahil olarak 1000 TL kazanırsınız önermesi bireylerin tercihlerini olumlu yönde etkileyecektir.
- Bireylerin içlerinde buldukları durum söz konusu olduğunda, bilişsel yanlılıkları bireylerin hesap yapabilmeleri konusunda önlerinde bir engel olarak durmaktadır. Bireyler hesap yapma konusunda iyi değildirler. Gelecekte olan olayları tahmin etmekte iyi olmayan bireyler kısa vadeli yatırımları daha çok tercih etmektedirler. Bireylere sunulan açıklayıcı ve net bilgiler onları etkilemektedir. Yetersiz tasarruf sonucunda oluşabilecek bilgilerin bireylere sunulması onların üstünde etkili olabilmektedir.

- Bireyler bir tercih yaptıklarında kontrolün kendilerinde olduğunu bilmek isterler. Bireylere bilgilendirme amacıyla zaman dilimleri ve ödeme sıklıkları ile ilgili esneklik gösterecek yatırım ve tasarruf planları sunulmalıdır.

Bireyler geleceğe yönelik tasarruf etme planlarında temel düzeyde finans ve ekonomi bilgisine sahip olsa bile tam anlamıyla başarılı olamamakta ve bunun için tasarruf etme sürecinde yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Son yıllarda daha çok gündeme gelen dürtme uygulamaları bireysel tasarruf için de olumlu sonuçlar göstermiş ve önemini ortaya koymuştur. Bu dürtmelerin sonuçlarının olumlu olması adına temelde iki duruma dikkat edilmelidir. Birinci durum, tasarrufa yönlendirilmek istenen bireylerin açıkça bilgilendirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bireylerin neden tasarruf etmeleri gerekmektedir sorusu birkaç madde halinde ifade edilecek olursa;

- İlerleyen zaman dilimlerinde bireylerin yaşları da ilerleyecek ve azalan gelirleri ile birlikte artan bir sağlık harcamaları gündeme gelecektir.
- İlerleyen zamanlarda artan boş vakitlerinde bireyler daha konforlu bir şekilde vakitlerini doldurma imkânı bulabileceklerdir.
- Bireyler genel olarak aile kurarlar ve aynı zamanda çocuklu bireylerde ileriye yönelik eğitim ve sosyal ihtiyaçlar ortaya çıkacaktır.
- Bununla birlikte acil bir durum gelişeceği zaman bireylerin anlık nakit ihtiyacı hissetmeleri de olasıdır.

Dolayısıyla bireylerin yalnızca finansal okur yazarlığı değil aynı zamanda açık ve şeffaf bir şekilde bilgilendirilmeleri ciddi anlamda önem ifade etmektedir. Davranışsal kamu politikaları bu noktada bireylerin yönlendirilmesi adına önemli bir rol oynamaktadır. Sınırlı bir rasyonaliteye sahip bireylerin dürtülerek daha iyiye yönlendirilmesi gerekmektedir. İkinci önemli husus ise bireylerin bilişsel yanlılıklarının hesap edilerek rasyonaliteden sapmaları durumunda bireysel tasarrufların artmasına yönelik olan durumdur. Yukarıda değinilen Dawnay ve Shah'ın değinilen yedi temel ilkesi ile bu yanlılıklar tespit edilerek bireylerin doğru ve etik bir şekilde dürtülmesi ile bireysel tasarruf konusunda bir başarı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

3.5. Kamu Yönetiminde Etik Eleştirilerin “BES” Bağlamında Değerlendirilmesi

Kamu politikalarında dürtmeye yönelik etik eleştiriler çalışmanın ikinci bölümünde ifade edilmiştir. Bu eleştirilerin daha iyi anlaşılması özellikle bireylerin dürtülürken manipüle edilmemesi ve bu dürtme ile birlikte aldıkları kararlardan mutlu olmaları zaruri bir gerekliliktir. Türkiye’de davranışsal kamu politikası alanında uygulanan en önemli örneklerden biri olan Zorunlu BES’in etik çerçevesinde değerlendirilmesi bu gereklilik doğrultusunda önem arz etmektedir.

3.5.1. Refah Bağlamında BES

Refah anlayışı denildiği zaman akılda oluşan ilk olgu refah devleti olgusudur. Kamunun refahı aynı zamanda devletin refahı anlamına gelmektedir. Devletlerin 1970 tarihli bir dönüşüm süreci geçirdikleri göz önünde bulundurularak, refah devletinin bir yeniden yapılanma süreci geçirdiği söylenmektedir. Bu yeniden yapılanma sürecinde olan devletlerin tek tek bireylerin sosyal refahlarını sağlamak değil de daha genel ve kapsayıcı anlamda devletin asıl görevi serbest piyasa içinde dönüşen rekabetçi devlet anlayışı olmuştur. Sosyal harcamalar doğrudan bakıldığı taktirde devletlerin üzerinde bir yük olarak görünmektedir. Bu sebeple kamu refah anlayışının devletlerce azaltılması ve yeniden yapılandırılması gerektiği anlayışı ortaya çıkmaktadır (Topak, 2012: 145).

Sosyal güvenlik sistemlerinin özellikle vurgulanması ve bu çerçevede sosyal hizmetlerin önemli bir aracı olan emeklilik sistemi uygulamalarının gündeme gelmesi de Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslar üstü kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. 1994 yılında Dünya Bankası yayınlamış olduğu bazı raporlarda yaşlanma ve yaşlılık sorunu üzerinde durmaktadır. Bu sebeple emeklilik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bireylerin yaşlandıkları zaman refah içinde yaşamaları için yalnızca devlet kanalıyla değil özel sektörlerce de bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülkelerin sosyo-ekonomik olarak farklı refah seviyelerine sahip olmaları aynı zamanda bu ülkelerde yaşamakta olan bireylerin de farklı refah seviyelerine sahip oldukları anlamını taşımaktadır. İngiltere’de uygulamaya konulan politikalar ile Türkiye ya da Şili deki uygulamalar arasında ciddi farklar olacaktır. Bu da göstermektedir ki ülkelerin ileriye yönelik bireylerin refahı için oluşturacağı bireysel tasarruflar ile ülkelerin refah düzeyi arasında doğrudan bir ilgi söz konusudur (Kökalan Çımrın ve Durdu, 2014: 41-42).

Sosyal güvenlik, bir devletin kendi ülke vatandaşlarının bugünün ve yarınının garanti altına alınması ve bu hedef doğrultusunda birbiriyle uyumlu kurum ve kuruluşlar dahilinde

toplumun bütün kesimleri için, oluşabilecek bütün sorunlar da düşünülmüş olarak başka insanlara ihtiyaç duymadan gereksinimlerini kendi elleriyle karşılamalarını sağlayan sistemin adıdır (Elkatmış, 2012: 68-71). Devletin bir seçim mimarisi olduğu göz önüne alınarak; ihmalkârlık ya da başka sebeplerle bir tercih yapmayan bireylerin devlet eliyle daha iyiye yönlendirilmesi yani dürtülmesi otomatik katılım sistemi ile sağlanmak istenmiştir. Bireylerin geleceğe yönelik tasarrufları aynı zamanda geleceğe yönelik refah anlamını da taşımaktadır. Bu sebeple bireyler, amaçları değiştirilmeden bilgilendirme yoluyla daha fazla refah elde edebilecekleri düşünülen bireysel tasarruf sistemlerine yönlendirilmektedirler.

3.5.2. Özerklik Bağlamında BES

Özerklik bir diğer anlamı ile irade özgürlüğü, bireylerin her anlamda özgür olmasını ifade eden bir ilke olarak ekonomik ve politik bir doktrin olma özelliği taşımaktadır. Bu ilke kendi temellerini 1789 Fransız ihtilali ile atmıştır. Aynı zamanda felsefenin de bir konusu olan özerklik kavramı ya da bir diğer anlamı ile irade özgürlüğü, bireylerin iç özgürlüklerini de betimlemektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde özgürlük iç irade özgürlüğü ve dış irade özgürlüğü olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış irade özgürlüğü, bütün dış zorlamalardan arınmış olarak planlanmış düşüncelerin, özgürce eyleme dökülmesi halidir. Bir diğer şekilde ifade etmek gerekirse, bireylerin özgür irade ile verdikleri kararlarının ve hayata geçirdikleri eylemlerinin hiçbir dış baskıya ve zorlamaya maruz kalmadan ortaya çıkarılması ve eyleme dökülmesi anlamını taşımaktadır. İç irade özgürlüğünde ise, bireylerin bu kararları verirken herhangi bir zorlama manipülasyon etkisinde kalmadan kendi iradeleriyle bu kararı ortaya çıkartma şeklidir. Örneğin bir dürtme, bireyin kendi iradesiyle verdiği karar ile uyumlu olarak onu zorlama olmadan ortaya çıkıyorsa burada iç irade özgürlüğü söz konusudur (Tugay ,2018: 82-83).

Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi yani Otomatik Katılım Sistemi irade özgürlüğü bakımından ele alındığında bazı noktalar dikkat çekmektedir. Dikkat çeken bu noktalar şu şekilde sıralanabilir (Şataf ve Yıldırım, 2019: 575-576):

- Otomatik katılım sisteminde bireylerin sisteme katılımları, emeklilik hesaplarının açılacağı şirketlerin seçimi ya da imzalanacak sözleşmenin hükümleri konusunda bireylerin serbest iradelerine başvurulmamaktadır. Yapılacak emeklilik sözleşmesinin şirketini seçme hakkı ve sözleşme koşullarının nasıl ve ne şekilde oluşturulacağı

kararının müzakere hakkı da işverene verilmektedir. Dolayısıyla çalışan bireylerin herhangi bir şekilde kendi irade beyanları bulunmamaktadır.

- Mevzuat hükümlerine bakıldığında Otomatik katılım sistemi için hazırlanan sözleşmelerin, Bireysel Emeklilik Sisteminde olduğu gibi özel hukuk kurallarına tabii olduğu görülmektedir.
- Çalışan bireyler irade özgürlükleri ile sisteme girmiş olsalar bile cayma süresi içinde ya da daha sonrasında sistemden tamamen kopma hakkına sahip değildirler. Otomatik katılım sisteminden ayrılan bireyler, BES yönetmeliğine göre (madde:22), 2 yılda bir tekrar otomatik bir şekilde emeklilik sistemine dahil edilmektedirler. Aynı zamanda bu süre 1 yıla kadar azaltılabilmekte ya da verilen kararlar doğrultusunda 3 yıla kadar uzatılabilmektedir. Yönetmelikte yer alan bu hüküm kanunda yoktur.
- Zorunlu olarak katılımın sağlandığı otomatik katılım sisteminde, bireyin katkı payları ile oluşturduğu birikimin karşılığında emeklilik şirketlerinin elde edeceği edim belirsizdir. Küçük bir olasılık bile olsa, emeklilik süresini tamamlayan birey, kendi ödediği anaparanın altına düşebilme ihtimali taşımaktadır. Emeklilik şirketleri cayma hakkı sürecinde ödenen katkı paylarının değer kaybetmeden yönetilmesinden sorumludurlar. Fakat bunun dışında herhangi bir mevzuatta söz konusu olan riski bireylere karşılamak üzere bir düzenleme olmamakla birlikte herhangi bir devlet garantisi de bulunmamaktadır.
- Küçük bir olasılık olarak görülse de çalışan bireylerin ücretlerinden kesilen katkı paylarının emeklilik şirketine aktarılmaması gibi bir durumla karşılaşıldığı takdirde, bu kesilen ücretleri kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda kullanan daha sonra ise bu parayı ödeme güçlüğü çekerek kayıplara karışabilecek olan işveren hakkında hangi yolla takipte bulunulacağı da aynı zamanda mevzuatta yer almamaktadır. Aynı şekilde bu durumla karşılaşan çalışan birey için de bir devlet garantisi söz konusu değildir.

3.5.3. Haysiyet Bağlamında BES

İnsan hakları evrensel bildirisinin birinci maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: “Bütün insanlar hür, haysiyet ve ahlaklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler”. İnsan hakları evrensel bildirisinin de göstermiş olacağı üzere insanlar birbirlerinin şahsiyet ve onurunu zedelemekten birbirlerine yardımcı olarak çevresine yabancılaşmayacak ölçüde ve her zaman saygı sınırları içerisinde

yaşamalıdır. Bu sınırlar insan onuru ve haysiyeti için de bir gereklilik niteliğindedir (Öndül, 2008).

Yıllar boyunca nesiller arasında bir dayanışma söz konusudur. Bu dayanışma toplum olmanın bir gereği niteliğindedir. Bireylerin yaşamlarının belli dönemlerinde kendilerinin ya da yakınlarının başlarına gelebilecek herhangi bir olumsuz durum karşısında onlara daha güvenli bir hayat yaşatmak ya da oluşabilecek olumsuz durumlar nedeniyle kollamalarını sağlamak açısından sosyal güvenlik sisteminin yadsınamaz bir önemi bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi aynı zamanda bireyin ve bireyin çevresindeki kişiler için asgari koruma olarak da nitelendirilebilmektedir (Bacak, 2009: 161).

Geçmiş dönemlerde sosyal güvenlik sistemlerinin bulunmadığı zamanlarda birey yaşlanıp zayıf düşerek çalışamayacak hale gelene kadar çalışmakta daha sonra ise yakın akrabalarının yardımı ile hayatını idame ettirmektedir. Bu yardımlaşma hem toplumsal ailevi nedenler ile hem de dini ve kültür öğeleriyle bağdaştırılabilir. Sosyal güvenlik sistemlerinin ortaya çıkmasıyla bireylerin girebilecekleri sosyal riskler güvence altına alınmakla birlikte bu dayanışmalar mesleki teşekküller dahilinde ya da hayır kurumları tarafından gerçekleştirilmekte olan yardımlara dayanmıştır (Sağlam, 2012:2). Bu sebeple karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde yıllardır süren bu iletişimin sosyal güvenlik hizmetleri ile birlikte de yürütülmesi elzemdir. Bireyler yaşamlarını belli amaçlar doğrultusunda yaşıyorlarsa bunlardan birisi de şeref ve haysiyettir. Bireyler Emeklilik tasarruflarına yönlendirilirken de bu saygı korunmalıdır.

3.5.4. Zorlama Bağlamında BES

Çalışmanın birinci kısmına atıf yapılacak olursa, bireyler belli ortamlarda belli çevresel ve sezgisel faktörlere göre karar vermektedirler. Bu durum bireyler üzerindeki sistem 1 ve sistem 2 önermesiyle açıklanabilir. Bireyler tamamen rasyonel varlıklar olmadıkları gibi aynı zamanda bireylerin bütün davranışları da düşünceleriyle doğrudan uyumlu değildir. Bireyler çıkarlarına uygun olmadıklarını bildikleri bir durum ile karşılaştıklarında akıllarındaki düşüncüyü yapmakta zorlanabilmektedirler. Örneğin sağlıklı bir yaşam için diyet yapmak isteyen bir bireyin yemek anında bu düşüncesinden vazgeçmesi onun aslında kendi kararlarını verirken her zaman doğru kararlar veremediğinin de bir göstergesi sayılabilmektedir (Nudge Theory, 2021).

Bireyler küçük dürtmeler sonucunda gerçekleşen eylemleriyle daha doğru ve daha iyiye doğru meyil göstermektedirler. Örneğin kantinde tezgâhın ön sıralarına konan fastfood tarzı yiyeceklerin yerini alan sağlıklı yiyecekler bireylerin sistem 1 ile hızlı karar vermesini sağlayacak böylece onları iyiye yönlendirmiş olacaktır. Böylece bireyler küçük bir dürtme ile kendilerinin iyiliğine hareket etmiş olacaktır. Bunu en genel anlamda değerlendirmek gerekirse, devletler bireyler için daha iyi ve daha doğru adım attıklarına inandıkları belli başlı dürtme politikaları üretmektedirler. Bu üretici seçim mimarileri aynı zamanda bireyleri yönlendirirken onların özgür iradelerine ket vurmamalı onları doğrudan bir tercih karşısında zorlamamalıdır.

Bireylerin hayatlarının seçim mimarları tarafından şekillendirildiği düşünüldüğünde, seçim mimarlarının bireyleri ve hatta makro olarak düşünüldüğünde devletleri doğruya, iyi ve güzel olana yönlendirmesi gerekmektedir. Fakat seçim mimarlarının bunu zorlamalar ya da yasaklar çerçevesinde değil belli teşvikler ile yapmalarının daha doğru olduğu ifade edilmektedir. Özgürlükçü paternalizm, bireylerin kendi yollarına gitmelerini kolaylaştırmayı amaçlar. Özgürlüklerini kullanarak hareket etmek bireyleri engellemez. Aynı zamanda bir müdahalenin dürtme olabilmesi için bireylerin fiile geçirdikleri uygulamaların kolay olması gerekmektedir. Dürtmeler kesinlikle emir değildir. Bireyleri daha iyi bir yaşam seviyesine doğru refahlarını arttırmaya yönelik hareket ettirmeyi amaçlayan dürtülerdir (Kaçmaz,2019). Bu sebeple BES bireylerin tercihlerine bırakıldığı taktirde ve onların özgürlüklerini kısıtlanmadığı ölçüde etik olarak kabul edilebilir.

3.5.5. Manipülasyon Bağlamında BES

Seçim mimarileri bireyleri daha iyi ve daha doğru olana doğru yönlendirdiklerini savunmaktadırlar. Bunu yaparken ise dürtme politikaları kullanmaktadırlar. Fakat dürtmenin en önemli etik eleştirilerinden bir tanesi de dürtmenin bireylerin kendi özgür iradeleri ile mi karar verdikleri yoksa bireyleri manipüle ederek mi karar vermelerini sağladıkları yönündedir. Bir diğer sorun ise manipülasyonun dürtme içinde daha masum bir yere sahip olduğu düşüncesidir. Yani bazı dürtmeler için de manipülatif durumlar seçim mimarileri için meşru sayılabilmektedir. Dürtmeler demokratik bir devlette hükümetler için meşru bir araç niteliğindedir.

Manipülasyon, saptırıcı yöntemlerin kullanılarak bireylerin tercihlerinin kasıtlı ve başarılı bir biçimde etkilenmesidir. Dürtme açık ve etkili bir aktöre sahip olduğu zaman bireylerin kararlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Prensip olarak bakıldığı taktirde, bireyleri dürtmek de

bireylerin karar verme süreçlerini ve dolayısıyla özerkliğini ihmal etmektedir. Ancak, bir dürtmede bireyleri kararlarından etkileyici bir şekilde saptırmak mümkünse bu manipülasyon olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda manipülatif olmayan bir dürtünün de doğru bir dürtü olup olmadığı tartışılabilmektedir.

Manipülasyon karar vermenin sapkınlığı süreci olarak ifade edilebilmektedir. Bir manipülasyonun ortaya çıkması için bireyler üzerindeki etkisi ve başarısı dikkate alınmaktadır. Birçok düşünür rasyonel iknayı manipülasyonun en ayırt edici özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Manipülasyon, bir bireyin diğerini kendi sınırlarını atlayarak etkilediğinde meydana gelmektedir. Bireylerin yetkin olmadıkları yönlerden kendilerini yetkin saymaları, karşı taraf için aslında saygı oluşturacak bir durum değildir. Bu sebeple bireyler zorlanmadan ya da etkilenerek manipüle edilmeden belli kararlar vermeleri gerekmektedir. Dürtmeler bireyleri bilgilendirme ve ikna etme amacı taşımaktadır. Fakat ikna ve manipülasyon arasında çok ciddi farklar vardır. Bireyin belli bir etki altında bırakılmadan ikna edilerek dürtme yoluyla seçim yaptırılması onların özerkliklerini zedelemeyen etik bir durumdur (Engelen ve RV Nys, 2016: 200-203).

Manipülasyon denildiği zaman ortaya iki önemli kavram çıkmaktadır: “güç ve farkındalık”. Devletler toplum için iyi bir niyet ve temenni doğrultusunda zorunlu bir politika uygulamak isteseler de bir güç eşitsizliği söz konusudur. Bu durumun farkında olmayan bir hedef kitlenin de bulunması aynı ölçüde etik olarak kabul edilemez. Zorunlu BES’in uygulanması da bu kamu politikasının farkında olmayan ve bu politikaya zorunlu olarak dahil olan bireyler için etik olarak kabul edilemez.

SONUÇ

Kökünü 1800'lü yıllara dayandırmakta olan davranışsal iktisat disiplini, Klasik İktisat ve Psikoloji bilimlerinin iç içe geçmesiyle oluşmuştur. 1723-1790 yılları arasında yaşamış olan ünlü filozof Adam Smith'in Ahlaki Duygular Teorisi adlı çalışmasında bireylerin irade gücü, özgecilik ve kayıptan kaçınma gibi eğilimlerine değinilmiştir. Bu çalışma davranışsal iktisat teorisinin temellerinin çok daha eskilere dayanmakta olduğunu bir kanıtı niteliğindedir. Ancak 1930'lu yıllara kadar daha çok matematiksel analiz yöntemlerinin kullanılmış olması ve Klasik İktisat çerçevesinde bireylerin rasyonel oldukları kabul görmüştür. İktisadi insan olarak değerlendirilen bu bireylerin hata payı olmaksızın rasyonel davranış gösterdikleri varsayılmıştır. Fakat 1930'lu yıllar ile birlikte Davranışsal iktisat konusunda görüşler çeşitlilik göstermeye ve bu konu gündemde yer edinmeye başlamıştır. Daniel Kahneman ve Richeard Thaler gibi isimlerin Davranışsal İktisat çalışmaları üzerine 2002 ve 2017 yıllarında Nobel Ödülü almalarının ardından Davranışsal İktisat disiplini tekrar gündeme gelmiştir.

Davranışsal İktisat disiplini bireylerin tercih yaparken ne gibi sosyolojik ve psikolojik etmenlerden etkilendikleri üzerine eğilmektedir. Bu eğilim sonucunda bireylerin gündelik hayatta ya da gelecekleri üzerine yapacakları tercihler analiz edilmektedir. Devletler de kamu politikaları belirlerken davranışsal iktisat prensibinden yararlanmaktadırlar. Bununla birlikte devletler, bazı politika yapıcı aygıtlarıyla davranışsal iç görüleri kullanarak bireyleri daha iyi ve daha doğruya yönlendirmeyi amaçlamaktadırlar. "Dürtme" şeklinde yapılacak olan politikalar, bireylerin gündelik hayata yönelik ya da gelecekleri adına yapacakları tercihler ile daha iyiye ulaşmasına olanak sağlamaktadır.

Dürtme, Sunstein'in tabiri ile aslında devletler ya da seçim mimarilerince ortaya konmuş bir yönlendirme şekli değildir. Dürtme doğanın kendisinde bile mevcut bulunmaktadır. Bu mevcudiyet tıpkı gelenek ve göreneklerde olduğu gibi çeşitli şekillerde görünmez bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple doğrudan dürtmenin kendisine karşı olmak yanlış bir tutum olarak ifade edilmektedir. Davranışsal eğilimler kullanılarak dürtme ile devletlerin özellikle sağlık, eğitim, ekonomi ve istihdam gibi konular üzerinde belli politikalar yapmaları ve bu politikaların toplumlar tarafından benimsenmesi hem bireyler hem de devlet adına olumlu görülen bir durumdur. Örneğin yapılan çalışmalarda, çeşitli ülkelerde yapılmış olan kamu politikaları arasında özellikle vergi mükellefiyetleri konusunda yapılan dürtmelerin olumlu olarak sonuçlandığı gözlemlenmiştir.

Dürtme, devlet tarafından bir kamu politika aracı olarak kullanılırken, aynı zamanda bireylerin özgür iradelerini dikkate alarak herhangi bir manipülasyon ya da zorlamaya tabii tutulmadan tercih yapabilmelerine olanak sağlamalıdır. Ancak bazı etik tartışmalarda görülmektedir ki bireylerin tercih etmeme hakları da bulunmaktadır. Devletin toplum adına yaptığı birçok şey toplumun genel refahını ilgilendirmektedir. Fakat istisnai durumlarda toplumun iyilik ve refahına olan bir durum bireyin faydasına olmayabilir. Bu durumda yapılan kamu politikalarında bireylerin tercih etmeme hakları göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda belli prosedürlere bağlı olarak yapılan politikalar için bireyler ihmalkarlık gösterebilmektedirler. Bu durumda yapılacak olan kamu politikaları daha sade ve şeffaf olmalıdır. Yapılan her kamu politikası devletin ve toplumun büyük bir kısmının lehi için ortaya konmaktadır. Ancak azınlıkların hakları da görmezden gelinmemelidir. Devletlerin dürtme kullanarak yapmış oldukları birçok uygulama mevcuttur. Bu uygulamalar toplumun refahı adına yapılmaktadır. Bir toplumun gelişmişlik oranı o toplumun refahı ile doğru orantılıdır. Bu nedenle devletler politikalar yaparken insanların düşüncelerini değiştirmek gibi bir yola başvurmak yerine dürtmeyi bir araç olarak kullanarak insanları makul ölçüde tercihleri konusunda yönlendirmelidirler.

Toplumun refahı söz konusu olduğunda değinilmesi gereken bir diğer hususta sosyal hizmet kavramıdır. Sosyal devlet, ekonomik ve sosyal anlamda toplumun her bir ferdi için asgari ölçüde gelir güvencesi sağlayabilen, gelecekte oluşabilecek risklere karşı önlem alan ve sosyal güvenlik imkanı sağlayarak toplumun her bir ferdine eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetleri sunan anlayıştır. Devletler bu sosyal hizmetler için çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Bunlardan bir tanesi de gelecek adına yapılan tasarruf yatırımlarıdır. Bireysel Emeklilik Sistemi ile ortaya çıkan bu durum için dürtme ile gelecekte bireylerin yaşlılık, sağlık sorunları ve ölüm gibi sıkıntılarla karşılaşacakları göz önüne alınarak, daha öncesinde yapılacak tasarruflar ile bireylerin gelecekte karşılaşabilecekleri problemlerin önüne geçilmek amaçlanmıştır.

Bir kamu politikası olarak ortaya konan Otomatik Katılım Sistemi ya da bir diğer adıyla Zorunlu Bireysel Emeklilik Sisteminin getirileri adına yapılan bu çalışmada aynı zamanda etik eleştiriler göz önüne alınarak bireylerin davranışsal politikalar dahilinde katılmış oldukları sistem incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada yapılmak istenen Zorunlu Bireysel Emeklilik ve Bireysel Emeklilik Sistemi arasındaki farka vakıf olunarak, bireylerin yaptıkları tercihler doğrultusunda gelecekleri adına tasarruf yapmayı tercih etme ve etmeme durumlarının etik bir gözle incelenmesini sağlamaktır.

Bu çalışmada da kamu politikalarının uygulanması için bir araç niteliğinde olan dürtmenin bireylerin; refah, özerklik, haysiyet, manipülasyon ve zorlama gibi etik eleştiriler doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple devlet politikalarında yatırım ve tasarrufun önemli bir yer tuttuğu Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi bir diğer adıyla Otomatik Katılım Sistemi etik olgusu çerçevesinde tartışılmıştır. “Davranışsal kamu politikalarının bireyler üzerinde uygulanması etik midir?” ve Türkiye’de davranışsal kamu politikalarının en önemli uygulamalarından biri olan “Zorunlu BES uygulaması ne ölçüde etikdir?” sorularına cevap aranmıştır. İlgili uygulamaya yönelik; güç eşitsizliğinin bulunması, toplumun yapılan uygulamaların farkında olmadan özgür bir şekilde seçim yapmalarının çok zor olması ve aynı zamanda iyi niyetle bile olsa hükümetlerin çoğunluğun iyiliği adına zorlama ve manipülasyon kullanarak azınlığın seçme hakkını elinden alması gibi etik eleştiriler dikkate alındığında toplumsal faydayı önemseyen bu politikanın geliştirilmesinin gerekliliği önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBOZ**, Ayşe ve Meryem Sarıkamış Komşu (2019), “Davranışsal İktisat Bağlamında İnternet Alışverişi Yapan Tüketicilerin Tüketim Tarzlarının Demografik Özellikler Bağlamında İncelenmesi: Mersin Örneği”, **Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 337-349.
- AKGEYİK**, T. (2006), “Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 47-99.
1. **AKIN**, Mustafa Ş. (2020), “Ses Davranış Değişirme Modeli: Davranışsal İktisatta Aktif Karar Verme Ve Harekete Geçirme”, **Journal of International Banking, Economy and Management Studies**, 93-126.
- AKTAŞ**, Kadir (2014), “Etik-Ahlak ilişkisi ve Etiğin Gelişimi”, **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 22-33.
- ALTINOĞLU**, Gülveren (2018), <https://www.marmarahaber.com.tr/haber/53766/daha-yesil-bir-turkiyeyi-birlikte-insa-edelim.html> .
- ALTUN**, T. (2017), “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Sağlanan Kamusal Teşvikler Hanehalkı Tasarruflarını Artırabilir mi? Teorik Yaklaşımlar Temelinde İnceleme”, **Maliye Dergisi**, 301-330.
- ALTUN**, T. (2018), “Hanelerde Enerji Verimliliği: Davranışsal Müdahaleler ve Kamu Politikaları İçin Anahtar İlkeler”, **Economics, Finance and Politics**, 13(22), 91-106.
- ALTUN**, Tülin (2018), “Hanelerde Enerji Verimliliği: Davranışsal Müdahaleler ve Kamu Politikası İçin Anahtar İlkeler”, **Economics, Finance and Politics**, 91-106.
- AMOGLOBELLİ**, David, H., C.N. (2019), “The Future of Saving: The Role of Pension System Design in an Aging World”, **International Monetary Fund (IMF) Staff Discussion Note**.
- ANDERSON**, J. (2010), “Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları İyileştirme”, **Journal Of Political Economy**, 369-379.

- ARAS, G.** (2001), “Ekonomi Forumu: İş Etiği, Etik Sorunlar, Yeni Yaklaşımlar”, **İstanbul, Basım Çözüm Reklam.**
- AVCI, N. ve Küçükusta, D.** (2009), “Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki İlişki”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 33-44.
- AYDIN, İ. P.** (2001), “Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik”, 2. Baskı, **Ankara: Pegem A Yayınevi.**
- AYDIN, Üzeyir, B. A.** (2018), “Yükselen Davranışsal Finans: Optimal Finansal Yapının Tesisi İçin Davranışsal Politika Önerileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1-9.
- BACAK, B.** (2009),” Sosyal Güvenlik Yönüyle Bireysel Emeklilik”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 59-171.
- BEDÜK, Aykut ve Sahra Saygan** (2013), “Ahlakın Olmayan Davranışların Duyurulması Ve Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1-23.
- CAN, Yeşim, U. E.** (2019), “Bireysel Emeklilik Sisteminde Otomatik Katılımın Türkiye'de Gelişiminin İncelenmesi”, **Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi** , 626-644.
- CANDAN, M.** (2007), “Kayıt Dışı İstihdam, Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı Ve Toplumumuz Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkileri”, **Ankara: Türkiye İş Kurumu Müdürlüğü.**
- ÇAVUŞOĞLU, Sinan** (2019), “Davranışsal Ekonomi Alanında Yayımlanan Uluslararası Makalelerin İçerik Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**
- ÇEKİÇ, Sinem** (2016). “Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici tercihlerine Etkisi: Bartın Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**
- DAWNAY, Emma, H. S.** (2005), “Behavioural Economics: Implications Seven Principles for Policymakers”, **London: New Economics Foundation**, 1-19.

- DEMİREL, S. K. ve Artan S. (2016), “Nöroiktisat ve İktisat Biliminin Geleceğine İlişkin Tartışmalar”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1-28.**
- DEMİRHAN, H. (2018), “Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi'nin Thaler'in Dürtme Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Current Debates İn Public Finance And Public Administration, 85-98.**
- DENİZ, Mehmet ve Berat Çiçek (2017), “Liderlere ve Organizasyonlara Değer Temelli Yaklaşım: Değer Merkezli Liderlik Ve Etik İklim İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 150-168.**
- DENİZTEKİN, Osman, Filiz Deniztekin (2015), “Hızlı Ve Yavaş Düşünme”, İstanbul: Kişisel Gelişim Dizisi-Varlık Yayınları.**
- DOĞAN, Kadir ve Nihat Yılmaz (2013), “Max Weber'de Etik-Siyaset İlişkisi”, II. Kamu Etiği Kongresi Bildirisi, 881-893.**
- DOĞRU, Emre (2020), Etik Davranmak mı? Biri Bizi "Dürtsün", Stratejico, 1-4.**
- DOST, Zeki D. (2014), “İşsizlikle Mücadelede İş Arama Yöntemleri ve Türkiye İş Kurumunun Değerlendirilmesi”, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.**
- DUMLUDAĞ, D. ve Ruben, E. (2015), “Davranışsal İktisadın Gelişimi, İktisat ve Toplum”, Ağustos, Sayı: 58, 4-9.**
- DURNA, U., ve Eren, V. (2005), “Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 210-219.**
- DÜNYA GAZETESİ (2018), <https://www.dunya.com/video-galeri/gundem/ormana-sahip-cikmak-vatana-sahip-cikmaktir-video-408278> .**
- EARL, P. E. (2005), “Economics and Psychology in the Twenty-Century”, Cambridge Journal of Economics, 909-926.**
- EGM, (2021, 06 17), “BES ve OKS Özet Verileri”, Emeklilik Gözetim Merkezi: www.egm.org.tr adresinden alındı.**
- EKONOMİ BAKANLIĞI (2020), “Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım Senin Kararın Mı?”, www.ticaret.gov.tr adresinden alındı.**

- ELKATMIŞ, M. A.** (2012), “Bireysel Emeklilik Sistemi”, **Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Türkiye: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**
- ENEA, C.** (2007), “The tourism industry of ethics and tourism, Management and Marketing Craiova”, 166-170.
- ERDEM, B. P.** (2017), “Türkiye'de Hane Halkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler”, **Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.**
- ERDOĞAN, M, V. K.** (2020), “Dürtme Bireysel Tasarrufları Etkileyebilir Mi?”, **Economics Literature**, 146-160.
- ERGUN, T.** (2004), “**Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama**”, Ankara: TODAİE Yayınları.
- ERİM, Gizem** (2018), “Kamu Yönetiminde Etik Anlayışı: Türk Kamu Yönetimi ve İngiliz Kamu Yönetiminde Etik Uygulamaların Karşılaştırmalı Analizi”, **Yüksek Lisans Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**
- EROĞLU, A. H., Adıgüzel, O., ve Öztürk, U. C.** (2011), “Sessizlik Girdabı ve Bağlılık İkilemi: İş Gören Sessizliği ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi ve Bir Araştırma”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 97-124.
- EROL, S. I.** (2019), “Sosyal Güvenlik Açısından Bireysel Emeklilik Sisteminin Önemi”, **İktisadi Yenilik Dergisi**, 10-30.
- ERYILMAZ, B.** (2004), “**Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime**”, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ERYILMAZ, B.** (2010), “Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2009 Faaliyet Raporu Sunuş Konuşması”, **Ankara: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu.**
- ERYILMAZ, Bilal** (2008), “Etik Kültürü Geliştirmek”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı 458, ss. 1-12
- ESER, R., ve Toigonbaeva, D.** (2011), “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 61, 287- 321.
- ESER, Rüya, D. T.** (2011), “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 287-322.

GÖKBAYRAK, Ş. (2010), “Refah Devletlerinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları”,
Ankara: Siyasal Kitapevi.

GÜL, Hüseyin ve ERDİNÇ, Arzu (2009), “Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Kamu Yönetiminde Etik Anlayışındaki Yeri”, **Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri 2.** 25- 26 Mayıs 2009. Ankara: Desen Ofset, 952-969.

GÜLESANLAR, Nezh (2010), “Kamu Hizmeti ve Etik: Türkiye Kadastro Teşkilatı Özelinde Bir Uygulama”, **Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.**

HANÇER, Burak (2018), Self-Serving Bias Nedir? Özgüvenimizi Nasıl Etkiler?
<https://www.yirmilerim.com/self-serving-bias-nedir/> .

HATİPOĞLU, Yıldız Zeliha (2012), “Davranışsal İktisat Ve 2008 Küresel Finans Krizine Getirilen Yaklaşımlar”, **Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

HATİPOĞLU, Yıldız Zeliha (2018), “Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İİBF Dergisi, 1-33.**

İNAL, Gülçin (2012), “Kamu Yönetiminde Merkezileşmiş Bir Otorite Olarak Kamu Görevlileri Etik Kurulu”, **Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.**

İNCİDÜZEN, M. A. (2008), “Özel Emeklilik Sistemleri Ve e Türkiye’de Hayat Sigortalarından Bireysel Emeklilik Sistemine Aktarım Süreci”, **Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.**

KAÇMAZ, M. (2021, 06 22), “Sağlık, Zenginlik, Mutluluk İçin Alman Kararları Geliştirmek Üzerine”, <https://istedestek.com/durtme-nudge-kararlari-gelistirme-destegi/> adresinden alındı.

KAHNEMANN, D., Knetsch, J.L. ve Thaler, R.H. (1991), "Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias", **The Journal of Economic Perspectives, C: 5, No: 1, 193-206.**

KALAFATÇILAR, M. K. (2019), “Demografik Gelişmeler ve Makroekonomik Etkileri”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 3-52.**

- KAMİLÇELEBİ**, Hatime (2019), “Davranışsal İktisat”, **IJOPEC Publication**, 1-163.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**, 25 Mayıs 2004 tarih ve 25486 sayılı Resmi Gazete.
- KANLIOĞLU**, Melodi Buket (2019), “İktisatta Yeni Bir Yaklaşım: Davranışsal İktisat”, **Journal Of International Banking Economy And Managament Studies**, 103-117.
- KARA**, S, H. T. (2020), “Bireysel Emeklilik Sistemine Analitik Bir Bakış: Yoğunlaşma Ve Yapısal Kırılma Analizi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 333-359.
- KARAGÖL**, Veysel ve Meltem Erdoğan (2019), “Behavioral Economics, Nudge and Public Interventions in Daily Life: The Case of Turkey and Recommendations”, **Econ World**, 1-15.
- KARAKOÇ**, Yusuf (2012), “Hukuk-Etik İlişkisi”, **HFSA**, 91-97.
- KARASU**, K. (2001), “Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi”, **Ankara Mülkiyeliler Vakfı**.
- KARLAN**, Dean S., W. Y. (2006), “Odysseus to The Mast: Evidence From a Commitment Savings Product in The Philippines”, **The Quarterly Journal of Economics**, 635-672.
- KESGİNGÖZ**, H. (2016), “Türkiye’de Yaşanan 2008 Ekonomik Krizinin Yoksulluk ve Emeklilik Kararları Üzerine Etkisi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 1-36.
- KILIÇ**, Esra (2020), “Kamu Politikalarında Davranışsal İktisadın Önemi: Dünya Ve Türkiye'den Uygulama Örnekleri”, **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, 237-262.
- KILIÇ**, G. (2008), “Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), **T.C. Gazi Üniversitesi**, Ankara.
- KIREL**, Ç. (2000), “Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması”, Eskişehir, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Yayınları**.
- KÖKALAN ÇIMRIN**, Füsün, Z. D. (2014), “Refah Devletinin Yeniden Yapılandırılması Ve Emeklilik Sistemlerine Etkileri”, **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 30-47.

- KÖPRÜ**, Burcu (2007), “Türk Kamu Yönetiminde Etik Değerlerden Sapma ve Yönetmelik Yozlaşma”, Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- KÖYLÜOĞLU**, A. S. (2018), “Nöroplazma Davranışsal Deneylerle Reklamın Tüketici Üzerindeki Etkisi”, **Konya: Eğitim Yayınevi**.
- LEMBCKE**, Tim Benjamin, N. E. (2019), “Dürtmek veya Dürtmemek: Davranışsal Ekonomi Köklerine Dayalı Dijital Dürtmenin Etik Mülahazaları”, **Avrupa Bilgi Sistemleri Konferansı. Stockholm: SMRG**.
- LEWİN**, S. B. (1996), “Economics and Psychology: Lessons for Our Own Day from the Early Twentieth Century”, **Journal of Economic Literature**, 1293-1323.
- LUSARDİ**, Annamaria (2007), “Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy and Housing Wealth”, **Journal Of Monetary Economics**, 205-224.
- MAESSCHALCK**, J. (2004), “Approaches to Ethics Management in the Public Sector”, **Public Integrity**, Sayı 7, s. 21-41.
- MATSUYAMA**, N. (2009), “Relativity of Alfred Marshall’s Psychological Research and Economics”.
- MERAL**, H. ve Arıcan, E. (2020), “Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılım: Türkiye İçin Bir Uygulama”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 190-212.
- METİN**, S. (2000). Davranışsal Hukuk Bilimi. G. Shubert, **İstanbul: İÜHFM**.
- NİWANTHIKA**, T. M. (2016), “Determinants of Personal Savings: A Review of Literatüry”, **Journal of Economics**, 32-43.
- OLIVER**, A. (2017), “The Origins of Behavioural Public Policy”, **Cambridge: Cambridge University Press**.
- OLIVER**, A. (2019), “Towards a New Political Economy of Behavioral Public Policy”. **Public Administration Review**, 917-924.
- ÖNDÜL**, H. (2021, 20, 06), “İnsan Onuru”, [www.ihd.org.tr: https://www.ihd.org.tr/insan-onuru/](https://www.ihd.org.tr/insan-onuru/) adresinden alındı.
- ÖNEŞ**, U. (2019), “Davranışsal İktisat Deneylerinde Toplumsal Cinsiyet”, **Mülkiye Dergisi**, 411-434.

- ÖZDEMİR, Ş.** (2019), “Bir Kamu Politikası Aracı Olarak Davranışsal İçgörü”, **Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi**, 247-274.
- ÖZDEMİR, Şebnem** (2019), “Sağlık İletişiminde Davranışsal Müdahale Tasarımı: İngiltere Online Hastahane Örneği”, **C.Ü. İİBF Dergisi**, 348-366.
- ÖZDENER, Özlem** (2018), “Kamu Politikası Tasarımında Davranışsal Yaklaşım. T. E. Bakanlığı içinde, Senin Kararın Mı?”, **Ankara: T.C. Ekonomi Bakanlığı**.
- PAKLİNA, N.** (2014), “Role Of Pension Supervisory Authorities in Automotic Enrolment”, **Paris**.
- PAYNE, D. ve Dimanche, F.** (1996), “Towards a code of conduct for the tourism industry: An ethics model”, **Journal of Business Ethics**, 15(9), 997-1007.
- PEHLİVAN, İ.** (1997), “Yönetimde Etik Sorunu ve Kamu Yöneticisinin Etik Davranışları, 21.yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu”, 7-9 Mayıs 1997, **Ankara, TODAİE Yayınları**.
- PIEPER, A.** (1999), “Etiğe Giriş”, (Çev. Veysel, A. ve Gönül S.), **İstanbul, Ayrıntı Yayınları**.
- RODRİGUEZ, Catherine, J. E.** (2016), “Nudging Youth to Develop Savings Habits: Experimental Evidence Using SMS Messages”, **Economic and Social Research at the University of Southern**, 1-40.
- RV Nys, Thomas, B. E.** (2016), “Judging Nudging: Answering the Manipulation Objection”, **SAGE**, 199-214.
- SAĞLAM, H.** (2012), “Sigortanın Sosyal ve Özel Sigortalar Şeklindeki Taksiminden Hareketle Ticari ve Yardımlaşma Sigortalarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Akademik Bakış Dergisi**, 1-19.
- SAVCIOĞLU, R. İ.** (2019), “Davranışsal Ekonomi Alanında Yayınlanan Uluslararası Makalelerin içerik Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**.
- SEÇİLMİŞ, Erdem İ. D.** (2016), “Vergi Reformlarının Davranışsal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, **Bilig**, 203-232.

- SEFİL**, S. ve Çilingiroğlu, H. K. (2011), “Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel Ve Duygusal Eğilimleri”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 247-268.
- SERİM**, Havva F. Ö. (2018), “Davranışsal İktisat Ve Zamanlararası Tercih: Tasarruf Davranışı Üzerine Bir İnceleme”, **Politik Ekonomik Kuram Sosyal Bilimler Dergisi**, 146-173.
- SGK**, S. G. (2021, 06 12), [www.sgk.gov.tr. http://www.sgk.gov.tr/kurum_tanitim_kitabi.pdf](http://www.sgk.gov.tr/kurum_tanitim_kitabi.pdf) adresinden alındı.
- SIMON**, H. A., “A Behavioral Model of Rational Choice”, **The Quarterly Journal of Economics**, 99-118.
- SUNSTEIN**, Cass R. (2015), “The Ethics of Nudging”, **Yale Journal on Regulation**, 414-449.
- ŞİMŞEK**, Hamza (2018), “Davranışsal İktisadın Kamu Politikası Yapımına Etkisi”, **London: Ijopez Publication**.
- TDK (Türk Dil Kurumu)** (2016), “Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük”, <http://www.tdk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 04. 01. 2021).
- THALER**, R. H. (2016), “Behavioral Economics: Past, Present, and Future”, **American Economic Association: Annual Meeting**, January, 1577-1600.
- THALER**, R. S. B. (2004), “An Economic Theory Of Self-Control”, **Journal of Political Economy**, 164-187.
- TOPAK**, O. (2012), “Refah Devleti ve Kapitalizm 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti”, **İstanbul: İletişim Yayınları**.
- TOPÇU**, Çiğdem, S. K. (2017),” İşsizlik ile Kayıt Dışı İstihdam Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, **İstanbul: Umuttepe Yayınları**.
- TUGAY**, M. (2018), “Bireysel Emeklilik Sisteminde Otomatik Katılım Modelinin İrade Özerkliği ve Sözleşme Hürriyeti Açısından Değerlendirilmesi”, **Yaşar Hukuk Dergisi**, 72-114.

TÜİK, T. İ. (2021, 06 15), www.tuik.gov.tr.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2019-33712> adresinden alındı.

TÜSİAD (2003), “**Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulamalar**”, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği) (2005),” Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik”, **Ankara: TÜSİAD**. (Hazırlayan: Cüneyt Yüksel).

ULMAN, Erkan Remzi (2020), “Karar Verme Sürecinde Başvurduğumuz Bilişsel Kısayollar: Temsililik, Görünürlük ve Çıpalama Etkisi, Beynimizin Çalışma Prensiplerini Aydınlatıyor!”, <https://evrimagaci.org/karar-verme-surecinde-basvurdugumuz-bilissel-kisayollar-temsililik-gorunurluk-ve-cipalama-etkisi-beynimizin-calisma-prensiplerini-aydinlatiyor-8906> .

USTA, A. (2011), “Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik ve Ahlak”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 39-50.

UYSAL, E. (2005), “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, **T.C. Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 41-59.

ÜÇHİSARLI, Cemre (2017), “Pazarlamada Yem Etkisi Nedir?”, <https://pazarlamasyon.com/pazarlamada-yem-etkisi-nedir/> .

VİKİPEDIA, (2021, 06 20). Nudge Theory/Dürtme Teorisi: https://tr.regionkosice.com/wiki/Nudge_theory adresinden alındı.

YANARDAĞ, M. Ö. (2010), “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi ve Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliği: Muğla İli Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**.

YATKIN, Ahmet (2009), “Kamu Yöneticilerinin Etik Düşünce ve Davranışlarının Kamu Hizmetine ve Hizmet Tatminine Yansımaları (Elazığ Valiliği Örnek Alan Araştırması)”, **Kamu Etiği Sempozyum Bildirileri**, 25-26 Mayıs 2009. Ankara: Desen Ofset, 101-124.

YAVUZASLAN, K, C. C. (2020), "Davranışsal İktisat", **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 100-120.

- YAVUZASLAN, K.** (2018), “Deneyisel İktisat ve Kültürel Farklılıkların Deneyisel İktisatla İfadesi”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 33, 217-231.
- YAYAR, Rüştü Ö. E.** (2019), “Davranışsal İktisat Bağlamında Kamu Çalışanlarının Tüketim Davranış Eğilimleri”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, 1-29.
- YAZAR, Burçin** (2018), “Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 187-190.
- YILMAZ, Volkan, C. C.** (2020), “Kamu Politikalarına Davranışsal Yaklaşım Ve Türkiye'ye Yansımaları”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 1827-1854.
- YILMAZER, A. ve Bahadır, İ.** (2011), “Otel İşletmelerinde Ön Büro Çalışanlarının Etik Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21-40.
- YÜKSEL, C.** (2005), “Türk Kamu Yönetiminde Etik Mevzuatı Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri”, **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Sakarya Üniversitesi.
- YÜKSEL, Cüneyt** (2005), “Türk Kamu Yönetiminde Etik Mevzuatı Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri”, **Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, 18- 19 Kasım 2005, s. 347-360.
- YÜRÜK, Seyfullah** (2017), **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 0-122.